

Жељко Бјељац, Јована Бранков

СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА –
ОЧУВАЊЕ, ПРЕНОШЕЊЕ ЗНАЊА И ПРЕЗЕНТАЦИЈА

Београд, 2024. година

GEOGRAPHICAL INSTITUTE "JOVAN CVIJIĆ"
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SPECIAL ISSUES
No. 99

Željko Bjeljac, Jovana Brankov

**OLD FOLK SPORTS, GAMES AND COMPETITIONS –
PRESERVATION, TRANSMISSION OF KNOWLEDGE AND
PRESENTATION**

BELGRADE
2024

ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 99

Жељко Бјељац, Јована Бранков

**СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА –
ОЧУВАЊЕ, ПРЕНОШЕЊЕ ЗНАЊА
И ПРЕЗЕНТАЦИЈА**

БЕОГРАД
2024.

ИЗДАВАЧ / PUBLISHER

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ
11000 Београд, Ђуре Јакшића 9, РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Тел / факс: +381 11 26-37-597, Е-mail: general@gi.sanu.ac.rs
Geographical Institute “Јован Цвијић” SASA
11000 Belgrade, Djure Jakšića 9, REPUBLIC OF SERBIA
Telephone / fax +381 11 26 -37-597, E-mail: general@gi.sanu.ac.rs

ЗА ИЗДАВАЧА / ACTING PUBLISHER

Милан Радовановић / Milan Radovanović

Прихваћено на седници Уређивачког одбора Института 01.02.2024. године /
Accepted at the meeting of the Editorial Board of the Geographical Institute on February
1st, 2024

УРЕДНИК / EDITOR

Др Александра Терзић / Dr. Aleksandra Terzić

РЕЦЕНЗЕНТИ / REVIEWERS

Др Славољуб Вујовић / Dr. Slavoljub Vujović
Проф. др Сања Павловић / Prof. Sanja Pavlović
Проф. др Драго Цвијановић / Prof. Drago Cvijanović

ЛЕКТУРА / LANGUAGE EDITING

Јасна Татић / Jasna Tatić

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК / TECHNICAL EDITOR

Др Јована Бранков / Dr. Jovana Brankov

КОРИЦЕ / COVER DESIGN

Др Милован Миливојевић / Dr. Milovan Milivojević

ШТАМПАЊЕ ОВЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ ОМОГУЋИЛО ЈЕ /
PRINTING OF THIS PUBLICATION WAS SUPPORTED BY
Министарство културе Републике Србије /
Ministry of Culture of the Republic of Serbia

ТИРАЖ / CIRCULATION

50

ШТАМПА / PRINTED BY

Принт Плот студио / Print Plot Studio

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
УВОД	12
ТЕРМИНОЛОГИЈА У УПОТРЕБИ	15
ПОДЕЛЕ СТАРИХ НАРОДНИХ СПОРТОВА	17
СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА – СВЕТСКИ ОКВИР	21
УНЕСКО листа традиционалних спортова и игара	25
СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ	31
Историјски осврт	31
<i>Пастирске игре</i>	33
Стари народни спортови и игре као нематеријално културно наслеђе.....	36
Промоција старих народних спортова и игара	38
СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА У СРБИЈИ	41
Историјски осврт	41
Преглед истраживања	47
Сличност са спортовима у региону	49
Промоција старих народних спортова и игара	51
ПРИКАЗ СТАРИХ НАРОДНИХ СПОРТОВА, ИГАРА И НАДМЕТАЊА	61
Стари народни спортови и игре који се и данас играју.....	63
<i>Стари спортови са реквизитима</i>	65
Балоте (боћање)	65
Банатске шоре	67
Бацање потковице (ринглање)	69

Вранићи (вранићање)	71
Канџијање (пуцање корбачем)	73
Козана	75
Токач	77
Чинга (чингање)	78
Чочак	80
<i>Стари борилачки спортови</i>	81
Народно рвање	81
Пеливанско рвање	84
Обарање руку (крбање)	86
<i>Спортови на води</i>	87
Пиџиген	87
<i>Стари атлетски спортови</i>	89
Скок удаљ из места	89
Скок увис из места	91
<i>Народна спортска надметања</i>	93
Бацање камена с рамена	93
Борба на греди (брвну)	95
Надвлачење канапа (ужета)	97
Надвлачење клипка (мосора)	99
Пењање уз дрво	101
Гађање у мету стрелом (стреличарство)	103
<i>Дечије игре</i>	105
Гађање у нишан праћком	105
Жмурке	106
Зуце	108
Између две ватре	109
Игра кликерима	111

Прескакање ластиша	113
Трка у цаковима (врећама)	114
Штулање	116
Школице (шантишколе)	118
Стари народни спортови и игре који су током времена ишчезли	121
<i>Стари спортови са реквизитима</i>	123
Клис	123
Крмачице (ћула)	125
На плојке (на плочке)	126
Пилцике	128
Шурла (банга)	129
Колута (котрља)	131
Ножање	132
Чуга (чувари огњишта)	134
Игра крпењачпм (лоптом)	135
Ношење пања	137
<i>Дечије игре</i>	139
Дугмета	139
Јањине	140
Купе (кућање)	142
Пиљци (пиљака)	143
Ратовање	145
Топови (топање)	146
Труле кобиле	148
Ћулање	150
<i>Народне спортске игре</i>	151
Адвоката или давуције	151
Заната	152

Игра прстена	154
Титрање	155
Хајвана	157
Чивутлије	158
СТАВОВИ О СТАРИМ НАРОДНИМ СПОРТОВИМА И ИГРАМА – АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА	159
Методологија истраживања.....	160
Анкетно истраживање.....	162
Фокус група.....	166
ЗАКЉУЧАК	169
SUMMARY	175
ЛИТЕРАТУРА	179
Реч рецензената	188

ПРЕДГОВОР

Ова монографија је настала као резултат пројекта „Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација“ који су реализовали Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ из Београда и Центар за културу „Вук Караџић“ из Лознице. Пројекат је финансирао Министарство културе Републике Србије, а реализован је током 2023. године. Представља и део научних истраживања о старим народним спортовима, играма и надметањима које сарадници Географског института „Јован Цвијић“ САНУ врше деценију уназад, кроз прикупљање литературе и теренска истраживања.

Део тих истраживања спроведен је и кроз пројекат „Истраживање, вредновање и документација традиционалних народних спортова у Србији као елемената нематеријалног културног наслеђа“, који је реализован током 2019. године и може се сматрати својеврсном претходницом пројекта из 2023. године. Финансирао га је Министарство културе Републике Србије, а заједнички су га реализовали Друштво за промоцију традиционалне културе „Извор“ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. С обзиром да се у данашње време стари народни спортови, игре и надметања, путем заједничке презентације са другим елементима културног наслеђа Србије, афирмишу и кроз организацију различитих манифестација, циљ пројекта је био да се издвоје одређене манифестације које промовишу ове спортове и игре као примери добре праксе. Резултати истраживања су потврдили да овакве спортове и игре треба посматрати не само као део манифестација, већ првенствено као корпус угроженог културног наслеђа, присутног на различитим географским просторима, са којим локално становништво и посетиоци манифестација углавном нису упознати. У вези са тим, фокус је стављен на неопходност едукације у будућим истраживањима, као и потребу да се одређени спортови који су ишчезли ревитализују.

Даља истраживања, заснована на претходно описаном пројекту, резултирала су новим пројектом у 2023. години. У фокусу пројекта „Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација“ су стари народни спортови, игре и надметања који су од давнина присутни на територији Србије и представљају корпус знања и вештина преношених са генерације на генерацију. Иако су данас препознати као значајан сегмент културне баштине и локалног

идентитета и у фокусу су различитих иницијатива које имају за циљ да се ови спортови сачувају од заборавља, њихова малобројност и даље указује на опасност од потпуног нестанка. Главни циљ пројекта је ревитализација одређених спортова и игара, кроз едукацију локалног становништва путем демонстрације вештина и организације надметања на терену. Један од реализованих циљева је и спровођење анкетног истраживања међу локалном популацијом и организација фокус групе, чији су резултати презентовани у овој публикацији.

У вези са претходно наведеним, партнери на пројекту су током 2023. године организовали радионице у неколико основних школа у Лозници, са намером да се знање пренесе млађој популацији и створе основе за ревитализацију ових спортова и њихово очување. Кроз серију предавања и путем организације такмичења, основношколска популација се ближе упознала са овим сегментом културног наслеђа, а кроз практично искуство, ученици су охрабрени да у будућности и сами практикују овакве спортове и игре. Геопростор западне Србије је одабран за реализацију активности јер представља територију са изразитим примерима старих народних спортова и игара, од којих су неки делимично сачувани, али са тенденцијом да постану угрожени, док су други у потпуности заборављени. На овој територији је током XX века упражњавано двадесетак старих спортова и игара, међутим, данас су скоро сви ишчезли.

Публикација је намењена свима који желе да се подробније информишу о старим народним спортовима и играма, и да, путем сопствене едукације, утичу на очување овог угроженог корпуса културног наслеђа. Жеља аутора је да читање текста који следи послужи као својеврсна смерница за даље истраживање, дубље разумевање и практично „оживљавање“ личних корена садржаних у овом сегменту културног наслеђа.

ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујемо се Министарству културе на подршци у реализацији пројекта „Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација“.

Изузетну захвалност аутори упућују сарадницима на пројекту – Биљани Радичевић, др Весни Марјановић, Александру Станисављевићу и тиму професора и демонстраната са Факултета спорта и физичког васпитања (др Горан Пребег, Страхинја Петровић, Јана Радуловић и

Данило Митровић), на креативној и професионалној помоћи приликом реализације теренског рада. Велику захвалност упућујемо и Центру за културу „Вук Караџић“ из Лознице, партнеру на пројекту.

Истичемо и значај несебичне подршке запослених у ОШ „Доситеј Обрадовић“ у Клупцима, ОШ „Вера Благојевић“ у Бањи Ковиљачи и ОШ „Вук Караџић“ у Лозници, који су помогли у реализацији радионица и спровођењу истраживања. Ученици из поменутих школа, као главни учесници радионица, били су наши посебно важни сарадници на пројекту.

Изразиту захвалност упућујемо уредници рукописа др Александри Терзић, на детаљном прегледу текста, бројним корисним сугестијама и великом стрпљењу приликом заједничког рада. Специфичне идеје за унапређење одређених делова текста добијене су од рецензената монографије – др Славољуба Вујовића, проф. др Сање Павловић и проф др. Драга Цвијановића, којима се, такође, посебно захваљујемо. Специјалну захвалност наменили смо драгој пријатељици, колегиници и учесници пројекта др Ани Милановић Пешић, за неизмерну помоћ и подршку приликом израде овог рукописа.

Квалитет рукописа унапређен је фотографијама које су уступили др Весна Марјановић, Миливој Паценти (Истарски пљочкарски савез, Светвинченат, Хрватска) и Марко Пановић (Рвачки клуб „Витез“, Шабац), на чему им се најискреније захваљујемо. Велику захвалност упућујемо Јасни Татић за лектуру текста и др Миловану Миливојевићу за помоћ у припреми текста за штампу. Захваљујемо се и свим колегама који су допринели реализацији истраживања у различитим фазама.

Истичемо као пресудан и значај подршке чланова наших породица, без чијег стрпљења и непрекидног охрабривања, не бисмо завршили започето.

Аутори

УВОД

Под старим народним спортовима, играма и надметањима подразумева се наслеђе из прошлости које је успело да се одржи и у модерном добу. Уобичајено је да овај појам обухвата спортове и игре у руралним срединама који су се преносили са генерације на генерацију, а проистекли су из доколице и забаве на пашњацима и пољима, током чувања стоке или током сеоских радова у пољу, на прелима, саборима, вашарима, црквеним светковинама итд. Ови спортови и игре представљају израз народног стваралаштва у сфери спорта и рекреације и резултат су креативности народа на просторима где су настајали.

Становници градских и сеоских насеља организовали су различите свечаности које су се састојале из игара, плесова, такмичења у снази и спретности, а које су биле обележје преиндустријског периода. Овакве игре и такмичења су имале везу са обредним светковинама које су често биле повезане са некадашњим паганским веровањима. Због тежине извођења и сложености, кроз поједине спортове и игре се демонстрирала физичка способност и снага појединаца, који су овако потврђивали своју опредељеност да заузму место на вишој хијерархијској лествици у заједници (спремност младића за војску, женидбу итд.). Сви ти спортови и игре имали су као узрок изражај сувишне снаге, одмор и разоноду или вежбу за озбиљне задатке у животу – подражавање (нпр. код деце) (Ђорђевић, 1907).

Стари спортови и игре у прошлости нису имали организациони облик, развијали су се у народној средини без писаних правила и без издвајања било каквих материјалних средстава. Нису постојале специфичне заједнице или друштва која би организовала такмичења на вишим нивоима, а учествовали су углавном појединци – представници насеља или племена, пастири, ратари и др. (Cvetković, 1982). Овакви спортови и игре представљали су облик рекреације у коју су могли сви да се укључе без претходне припреме. Такође, може се тврдити да сви народи имају своје, специфичне врсте физичких спортских активности које су током времена прерасле у бројне спортове и игре, а које се не могу уврстити у данашњу модерну категоризацију спортова и спортских дисциплина.

Током времена, процес модернизације разбио је старе заједнице и успоставио нови урбани, индустријски начин живота у великом делу Европе. На то се надовезао губитак старих начина практиковања спортова и игара, примећен од стране етнографа од каснијег XIX века

па надаље који су почели да бележе традиционалне игре као део народне културе која нестаје. Временом, неки елементи народне активности су спортификовани (нпр. рвање), тако што су извучени из пређашњег контекста и уклопљени у нове обрасце креирања резултата. Формирањем различитих спортских клубова и савеза, овакви елементи су подвргнути посебно дефинисаним националним и међународним писаним правилима (Lewinston & Christensen, 1999).

На простору бивше Југославије, одређени аутори (Kurelić, 1953) су још половином XX века указали да ће будућа индустријализација и економски развој, уз наглашне културне утицаје савременог урбаног живота, у већој мери изменити начин живота, обичаје па и физичке активности млађих генерација, што ће утицати на то да велики број народних спортова ишчезне. У вези са тим, а као и за свако културно добро, истиче се потреба да се народни спортови истражују, како би се свестраном анализом омогућило да се млађе генерације упознају са овом врстом културно-историјског наслеђа (Kurelić, 1953).

У складу са претходно наведеним, предмет истраживања ове монографије су стари народни спортови, игре и надметања, присутни на територији Србије, али и бивше Југославије. С обзиром на ограничени обим савремене литературе која проучава ову тему, циљ израде монографије био је да се унапреди знање о старим народним спортовима и играма, омогући њихова адекватна презентација и представе прелиминарни резултати спроведених истраживања, како би се ово наслеђе из прошлости сачувало од заборавља. Аутори ће дати осврт на појам и место старих народних спортова и игара у светским оквирима, као и на њихов значај за простор бивше СФР Југославије и конкретно Србије. Резултати спроведеног истраживања на терену, које је обухватило анкетно истраживање и организацију фокус групе, биће такође презентовани. Посебан део текста посвећен је опису и представљању појединих спортова и игара који су некада били широко заступљени у нашој и земљама региона, док су данас у потпуности ишчезли или се практикују у врло ограниченом обиму.

ТЕРМИНОЛОГИЈА У УПОТРЕБИ

У научној и стручној литератури постоји велики број радова и истраживања из различитих научних дисциплина (антропологија, етнологија, социологија, спортска медицина, педагогија (предшколска и школска), физичка култура и спорт, а у новије време туристичка географија и културна географија) везаних за старе народне спортове и игре. У истраживањима која проучавају наведену тематику, најчешће су у употреби следећи појмови: „традиционални спортови и игре“, (traditional sports and games), „народни спортови“, „народне игре“, „етничке игре“ (folk/volk games, folk sports, ethnic games), „етноспортови“¹ (ethnosports) итд. Први од наведених појмова карактеристичан је за енглеско говорно подручје и најчешће је у употреби у научно-стручним радовима у светским размерама. (Bronikowska & Groll, 2015; Irmansyah et al., 2020; Martínez-Santos et al., 2020; Saura & Zimmermann, 2021; Lavega, 2023).

На простору средње и северне Европе и Кине у употреби је термин „народне игре“/„народни спортови“. У литератури се истиче да је ово свеобухватан термин за разноврсну групу спортова и игара чији је заједнички елемент њихов статус „популарног“ или блиска повезаност са народном културом. Ови спортови укључују посебно традиционалне, етничке или аутохтоне спортове и игре, али и нове активности које се заснивају на традиционалним праксама (Eichberg, 2012).

На простору Русије и већине држава насталих распадом СССР-а, на подручју Канаде, средње Азије (Турска и државе турског говорног подручја), често се користи термин „етноспорт“. Аутори истичу да овај појам означава нову институционализовану форму која комбинује традиционалне видове физичке активности, укључујући националне спортове, и традиционалне игре аутохтоних народа које се свуда оживљавају као вид историјске реконструкције националног идентитета. Такође, појам проширује схватање спорта као социокултурног феномена у контексту његовог стицања нове функције – промовисања и очувања етнокултурне разноликости (Kylasov, 2015).

За Јапан, Кину и делове југоисточне Азије карактеристична је употреба термина „етничке игре“, при чему се овим појмом означава „концепт спортова и игара који су у мањој или већој мери повезани са

¹ Детаљније у: Sogawa, 2006; Bronikowska & Groll, 2015; Kylasov, 2015; Бјељац и др. 2021.

традиционалном културом или доприносе формирању специфичног културног идентитета народа, унутар одређених држава, друштава, етничких група и подручја у којима се одржавају“ (Sogawa, 2006).

Када је простор Србије и некадашње СФР Југославије у питању, Курелић (Kurelić, 1949, 1953, 1965) уводи термине „народни спортови“, односно „народна надметања“. У оквиру својих истраживања, Курелић указује да се у дотадашњој етнолошкој литератури често разликују и мешају појмови/термини: народни спортови, игре, народна надметања. Услед овако термилолошки недефинисаних појмова, још тада, пре 80 година, указано је на потребу стручне систематизације која треба да помогне стручњацима различитих профила при проучавању ове тематике.

Ако се посматрају различити историјски и културолошки утицаји присутни на простору бивше СФР Југославије, термин „народни спортови“ (folk games) се издваја као најприкладнији. Овај термин се учестало користи у бројним европским језицима: *volk* (германско говорно подручје), *narod* (словенски језици), *peuple* (француско говорно подручје), *folk* (енглеско говорно подручје), *popolo* (италијанско говорно подручје) итд.

Курелић наводи да „народна физкултура² не може бити народна, ако у себи нема довољно повезаности и ако у себи нема народних форми физичког вјежбања“ (Kurelić, 1949, с. 3). Значајно је напоменути да се на српском и хрватском говорном подручју игре често зову *сигре* (немачки *spiel*), односно присутан је израз *деца се сиграју* (Шкорић, 1939). Детаљније дефиниције појма игре дате су у *Рјечнику Српскога језика* (Карацић, 1852) и *Рјечнику Хрватскога језика* (Iveković & Broz, 1901).

² Народни спортови.

ПОДЕЛЕ СТАРИХ НАРОДНИХ СПОРТОВА И ИГАРА

Традиционални облици спорта, игара, плеса и рекреације у свету оживљени су почетком седамдесетих година XX века, током периода друштвено-економске и културне несигурности, а као део својеврсног покрета повратка коренима, када су се исти појавили у оквиру етничког идентификовања културних мањина и новоформираних држава (Renson, 2009). Прва публикација у „модерној ери“, која је поставила основе за каснија научна истраживања о традиционалним облицима спорта, игара и рекреације је књига Јохана Хузинге *„Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture“*³ (Хомо Луденс: Студија о елементу игре у култури), у којој аутор указује на велики значај и важност игре као слободне, стваралачке активности, за настанак и развој културе и друштва (Huizinga, 1949).

У литератури се издвајају и бројне поделе и класификације, најчешће према врстама спортова, врстама реквизита који се користе за такмичења, календару одржавања (годишњем добу када се играју), броју учесника (појединачне и групне), географском простору одржавања, обичајима и ритуалима, да ли су статичне или динамичне, према тежини (сложености) извођења појединих игара, социодемографским карактеристикама учесника (за децу и одрасле), полној структури итд.

Једна од подела, коју је на предлог Европске асоцијације традиционалних спортова и игара (AEJeST), усвојио Савет Европе 2003. године разликује (Bronikowska & Groll, 2015):

- спортове са лоптом, интеракцијом између играча (са или без коришћења других реквизита: рекет, бат, штап итд.);
- куглачке спортове;
- игре бацања (укључују такмичење у бацању диска, прстена, штапа или других предмета, са циљем да се погоди у мету или најдаље баци);
- стрељачке (стреличарске) спортове;
- борилачке спортове и борбе на коњима;
- игре са животињама (борбе животиња, трке животиња, односно такмичење између људи са коришћењем животиња, борба између човека и животиње);

³ Првобитно је објављена 1938. године у Холандији, на немачком језику, а енглеско издање је објављено 1949. године.

- локомоторне игре;
- акробатику.

Полазећи од различитих концепата стратегија и политике разумевања културне различитости и спорта, наведени концепт поделе је усвојен на простору држава чланица ЕУ. Међутим, у пракси постоје евиденције нематеријалног културног наслеђа као и специфична истраживања која често резултирају другачијим концептима подела (зависно од географског простора, али и од етничке разноликости).

Тако се, на пример, издваја једна од карактеристичних подела⁴ и класификација за аустралијски континент, базирана на старим народним спортовима Аборицина (Edwards, 2012, p. 32-33):

- 1) културна игра и традиција игара;
- 2) слободна игра и имитација;
- 3) игре са објектима за игру/играчкама;
- 4) игре и активности преживљавања;
- 5) друштвене и културне игре и активности;
- 6) језичке и комуникацијске игре и активности;
- 7) уметност: игре и активности.

У оквиру дефиниције народних спортова, Ајхберг (Eichberg, 2012, p. 2), издваја следеће:

- 1) паб игре,
- 2) нетакмичарске шетње;
- 3) масовна гимнастика;
- 4) спонтани спортови радничке класе;
- 5) игре и спортови повезани са фестивалима.

На простору бивше Југославије, истиче се подела Josipa Svetkovića из 1973. године, коју је аутор радио за организаторе *Олимпијаде старих шпортова* (Брођанци, Хрватска), а објављена је у Билтену Олимпијаде наведене године (Svetković, 1982, 29). По овој подели, стари спортови обухватају:

- 1) спортове на трави;
- 2) спортове батином;
- 3) спортове лоптом;
- 4) спортове оштрим предметом;⁵
- 5) спортове на води (подврсте пливање и забавне игре);

⁴ Због простора на коме се одржава и етничке структуре.

⁵ Који служи као реквизит.

- 6) зимске спортове (спортови на леду и спортови на снегу);
- 7) старе спортове са коњима.

Исти аутор неколико година касније (Cvetković, 1982,30), даје дефинитивну поделу старих спортова на седам дисциплина:

- 1) стари атлетски спортови;
- 2) стари борилачки спортови;
- 3) стари народни спортови;
- 4) стари коњички спортови;
- 5) стари спортови на води;
- 6) стари зимски спортови;
- 7) старе народне игре.

У Србији, прва подела игара према полно-старосној структури, времену одигравања и броју играча, налази се у делу српског етнолога и фолклористе Тихомира Ђорђевића под називом „Српске народне игре“. Он је први скренуо пажњу на значај проучавања народних игара. На основу сопствених истраживања територије Кнежевине/Краљевине Србије, Кнежевине Црне Горе и делова данашње Босне и Херцеговине, аутор је дао поделу на: дечије и људске, мушке и женске, односно пролећне, летње, јесење и зимске; појединачне, парне и групне. У класификацији игара дели их и на: витешке, забавне, игре духа, игре за добит, орске⁶ игре. Нешто касније, Никола Курелић (Kurelić, 1949, 1953, 1965) уводи термине „народни спортови“, односно „народна надметања“. Такође, он указује на потребу историјског и спортско-етнографског проучавања спортова. Овај аутор старе народне спортове дели по савременим критеријумима поделе, и то на:

- 1) атлетику;
 - тркање на различитим дистанцама,
 - прескакање преко природних препрека,
 - скокове (удаљ, увис, из места, из затрке; прескакање штапа),
 - бацање (камена, балвана (мањег дрвета), копча (цилит), потковице)
- 2) борилачке спортове;
 - народно рвање,
 - мачевање⁷
- 3) коњичке спортове;
- 4) спортове на води;

⁶ Игре у колу или ору.

⁷ У смислу борби у оквиру мегдана.

- 5) спортске игре (народна надметања);
- 6) стрељаштво (стреличарство);
- 7) зимске спортове.

Од тог периода, осим спорадичних истраживања предшколских и школских педагога и појединих етнолога везаних за дечије игре, није било значајнијих истраживања све до краја друге деценије XXI века, када су оваква истраживања започета из области културне географије, туризмологије и антропогеографије, повезујући старе спортове са културним наслеђем Србије. У контексту овога, а осим претходно поменутих подела Курелића и Цветковића, важно је истаћи да у каснијем периоду није дошло ни до значајнијих систематизација старих спортова.

Како би се унапредило постојеће стање, а на основу бројних теренских и других истраживања као и анализе домаће и стране литературе, аутори ове публикације предлажу коришћење збирног појма *стари народни спортови, игре и надметања* за геопростор Србије, који ће бити коришћен у овом тексту, осим у поглављу које обрађује светски оквир где ће бити употребљен термин *традиционални спортови и игре*, како би се на адекватан начин представила светска литература. Такође, узимајући у обзир етнографске, културолошке, антропогеографске и спортске одлике анализираног простора, аутори предлажу следећу поделу старих народних спортова, игара и надметања:

- 1) Стари спортови са реквизитима;
- 2) Стари борилачки спортови;
- 3) Стари атлетски спортови;
- 4) Народна спортска надметања;
- 5) Народне спортске игре;
- 6) Дечије такмичарске игре;
- 7) Спортови са животињама;
- 8) Спортови на води;
- 9) Ритуалне спортске игре.

СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА – СВЕТСКИ ОКВИРИ

Још у XIX веку уочено је да су стари народни спортови и игре од огромног значаја за развој културе и да се могу интерпретирати као посебан корпус за проучавање културног наслеђа. Тако Тихомир Ђорђевић, проучавајући игре у Србији, каже: „У многим се играма опажа крајњи конзерватизам, те тиме чувају у себи трагове дубоке старине, и показују нешто што им је давно било па битисало“ (Ђорђевић, 1907, с. 75).

У Европи, прво научно интересовање за старе народне спортове и игре, као врсту културног наслеђа, датира из средине педесетих година XX века (Huizinga, 1944) али тек крајем XX и почетком XXI века почињу и значајнија истраживања у овој области (детаљније у: Bronikowska & Groll 2015).

УНЕСКО (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization – UNESCO), истиче да је очување и промовисање традиционалних спортова и игара као спортске праксе и нематеријалног културног наслеђа кључни изазов за будући развој спорта и друштва. Такође, статус традиционалних спортова и игара као културног феномена тесно је повезан са питањима културне разноврсности и јединствености. Важни изазови добијања адекватног статуса и даљег развоја ових спортова огледају се у појачаној професионализацији и комерцијализацији спорта, уз промену система вредности које обухватају, као и занемаривању система физичког васпитања у образовном систему. Како би се оваквим изазовима успешно приступило, активности УНЕСКО-а су усмерене на очување, промовисање и развој традиционалних спортова и игара у циљу успостављања дијалога између различитих заједница и култура (Traditional Sports, (n.d.)).

Претходно наведене активности ближе су дефинисане у оквиру различитих конференција посвећених спорту, физичком образовању и нематеријалној културној баштини. На двадесетој седници Генералне скупштине УНЕСКО-а у Паризу, новембра 1978. године, усвојена је *Повеља о физичком образовању и спорту*, према којој: „Физичко васпитање и спорт, као суштинска димензија образовања и културе, мора развити способности, снагу воље и самодисциплину сваког људског бића које је у потпуности интегрисани члан друштва...“ (UNESCO’s International Charter for Physical Education, Physical Activity and Sport објављен 1978.

године и допуњен 2015. године – www.unesco.org/en/sport-and-anti-doping/international-charter-sport). Нешто касније, 1999. године донета је *Декларација из Пунта дел Есте* (Уругвај) која је усвојена од стране министара и различитих службеника задужених за физичко образовање и спорт земаља чланица УН. Овом декларацијом подржава се политика очувања и промоције традиционалних спортова и игара и организација фестивала на националном, регионалном и међународном нивоу као суштински допринос интеркултуралном учењу, међусобној толеранцији и разумевању међу народима, у корист култура мира (UNESCO, 1999).

У 2003. години УНЕСКО је донео *Конвенцију за заштиту нематеријалне културне баштине* која је истакла да процеси глобализације и друштвене трансформације, поред услова које стварају за обнављање дијалога међу заједницама, доводе и до озбиљних претњи које се огледају у пропадању, нестајању и уништавању нематеријалног културног наслеђа, посебно због недостатка ресурса за очување таквог наслеђа. У светлу претходног, наглашено је да заједнице, нарочито аутохтоне групе и делимично појединци, имају важну улогу у настајању, очувању, одржавању и поновном стварању нематеријалног културног наслеђа, помажући на тај начин да се обогати културна разноликост и људска креативност (UNESCO, 2003).

„У сектору за физичко образовање и спорт традиционални спортови и игре могу обезбедити „прозор“ који омогућава посматрање културног идентитета и различитост. Неговање оваквих традиционалних активности афирмише мир међу разноликим популацијама и подстиче дијалог и разумевање између култура“.(...), а зна се да новије време обележава изумирање многих од тих спортова у различитим друштвеним заједницама. УНЕСКО промовише и ради на заштити ових спортова у циљу ојачања духа у заједници и охрабрује формирање националног поноса и повратак културним „коренима“.

Директор сектора за друштвено-хуманистичке науке при УНЕСКО-у – Ватару Ивамото о значају традиционалних спортова и игара за ову организацију (Iwamoto, 2008, p.8).

Колективне консултације које је сазвао УНЕСКО (2006, Париз) отвориле су врата успостављању међународне платформе, која је замишљена као формална кровна организација, а специјализована за традиционалне спортове и игре. Друге Колективне консултације, са учешћем 22 изузетна стручњака из целог света, одржане су у Техерану

2009. године. Састанак је био фокусиран на оснивање Саветодавног одбора за традиционалне спортове и игре, са циљем да се обезбеди платформа за размену знања и изградњу капацитета о овим спортовима, кроз функционисање одбора као „крвног тела“ који ће саветовати УНЕСКО. Основан је Међународни савет за традиционалне спортове и игре (International Council of Traditional Sports and Games (ICTSG)) Након тога, уследио је упис првих спортова и игара на УНЕСКО листу нематеријалног културног наслеђа (Табела 1). Ангажовање на ревитализацији бројних програма о очувању и промоцији традиционалних спортова и игара подржано је трећим Колективним консултацијама које су одржане у седишту УНЕСКО-а у Паризу 2017. године. Консултације су окупиле стручњаке из спортских савеза и удружења, академску заједницу, представнике држава чланица УНЕСКО-а и невладине организације.

„Традиционалне игре су моторичке активности за слободно време и рекреацију које могу да имају ритуални карактер. Део су универзалне разноликости наслеђа. Практикују се на индивидуални или колективни начин, проистичу из регионалног или локалног идентитета и утемељене су правилима прихваћеним од стране групе која организује такмичарске или неконкурентске активности. Традиционалне игре карактерише популарни карактер у њиховој пракси и организацији, али уколико се претворе у спорт, имају тенденцију да буду униформне и институционализоване“.

Дефиниција усвојена током других Колективних консултација у Техерану, 2009. године (UNESCO, 2017a).

За даљи развој традиционалних спортова и игара, значајно је и: усвајање *Казањског акционог плана*, као средства за усклађивање међународне и националне политике у области физичког васпитања, физичке активности и спорта са Агендом Уједињених нација 2030, која је донета на VI међународној седници министара и високих званичника задужених за физичко образовање и спорт држава чланица Уједињених нација, одржаној у Казању у Русији 2017. године (UNESCO, 2017b).

Када је у питању територија *Европске уније*, прва удружења традиционалних спортова постојала су већ осамдесетих година XX века. Неколико европских научних скупова довело је до организовања Првог европског фестивала традиционалних игара и спортова у Француској (Бретања) 1990. године. Скуп је организован под покровитељством Савета Европе а обухватио је хиљаду учесника, 65 традиционалних

игара и спортова, као и међународни камп традиционалног рвања и једнонедељни европски семинар. Циљ семинара био је да се уради глобална анализа статуса (стања) традиционалних спортова у Европи и процени шта овакве праксе могу да понуде у смислу образовања, туризма и спортске активности у контексту локалне културе. Као резултат састанка уследила је препорука којом се позива Европска комисија да успостави посебан програм за промоцију регионалних и традиционалних спортова. Овакав јединствени скуп инспирисао је оснивање сличних фестивала у различитим европским државама (у Белгији, Француској, Италији, Шпанији) (Jaouen, 2008).

Након овога уследило је доношење *Резолуције о европској димензији у спорту* од стране Европског парламента 2012. године, а потом је Европска комисија у својој припремној акцији из 2013. године „Европско партнерство у спорту“, пратећи дефиницију УНЕСКО-а из 2009. године, потврдила да традиционални спортови чине део европског културног наслеђа и да су на међународном нивоу препознати као ефикасно и делотворно средство за преношење вредности солидарности, различитости, инклузивности и културне свести (European Commission, 2013). Сходно томе, Комисија је истакла „Промовисање традиционалних европских спортова и игара“ као једну од приоритетних области које треба подржати, на основу чега се започело са финансирањем пројеката у 2014. години. Додатно је уследило и мапирање традиционалних спортова и игара у Европској унији, при чему су мапиране 173 активне организације у овој сфери (European Commission, 2016).

У 2016. години, Међународни савет за споменике и локалитете (ICOMOS), препознаје традиционалне спортове и игре као спортско културно наслеђе (материјално и нематеријално), које је често повезано са историјским локацијама и наслеђем, културно-историјским споменицима, спортским објектима и музејима (ICOMOS, 2016).

Иако су традиционални спортови и игре прилично специјализован сегмент на глобалној спортској сцени, истовремено су и много распрострањенија подгрупа спортова него што се очекује, како у погледу разноликости дисциплина, тако и у погледу процењеног броја практичара. Различите организације, са сопственим фокусом, визијом и циљевима, посвећене су традиционалним спортовима и играма: *Асоцијација интернационалних спортова за све (TAFISA)*, *Светско друштво за етноспортове (WES)*, *Европско удружење за традиционалне спортове и*

игре (ETSGA)⁸ и др. Азијска асоцијација традиционалних спортова и игара (ATSGA), као и Афричка асоцијација традиционалних спортова и игара (AAJST) имају значајан регионални карактер. Постоје и различите организације у оквиру појединих држава, на националном нивоу, као што су: Федерација традиционалних спортова и игара Индије (TGFI), Савеза традицијских спортова Хрватске (HSTIS), и др. (Бјељац и др., 2021).

На иницијативу Европског удружења за традиционалне спортове и игре, 2022. године основана је Светска мрежа предавача (професора) и истраживача у области традиционалних спортова и игара.

Број старих народних спортова у свету варира, у зависности од истраживања. Тако је 2003. године, у Енциклопедији старих спортова (Lipronski, 2003) издвојено око 3000 спортова. У Енциклопедији светских спортова – од античких времена до данас (eds. Levinston, Christensen, 1999), обрађено је преко 300 традиционалних спортова (уз данашње савремене). У 2015. години, покренут је УНЕСКО пројекат под називом “Open Digital Library on Traditional Games”, где је до сада обрађено око 500 старих спортова из пет држава (UNESCO, 2019). Овај пројекат је и даље у току.

Од почетка двадесетих година XXI века, у организацији Фондације Института за развој спорта и едукацију (Варшава, Пољска), кренуо је пројекат „Traditional sports”, са циљем прикупљања и промоције старих народних спортова у свету⁹. Између осталог, направљен је и календар такмичења старих спортова, где је представљено око 820 ових такмичења, са местом и датумом одржавања (Traditional Sports, (n.d.)).

УНЕСКО листа традиционалних спортова и игара

Упис традиционалних спортова и игара на УНЕСКО листу нематеријалног културног наслеђа започиње 2009. године. До сада је уписано укупно 38 традиционалних спортова и игара из различитих крајева света (Табела 1).

⁸ У овој организацији, као колективни или индивидуални чланови, налазе се и представници старих народних спортова, националних федерација и научника из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Србије и Северне Македоније.

⁹ Спортови из Србије који су до сада уврштени на овај списак су: бацање камена с рамена, рвање, лопта, стреличарство.

Табела 1: Стари народни спортови и игре на УНЕСКО листи нематеријалног културног наслеђа

Назив	Држава	Година уписа
Фестивал змајевих чамаца (Dragon boat festival)	Кина	2009
Надам (Naadam), монголски традиционални фестивал	Монголија	2010
Пахлевани и Зурканеи (Pahlevani and Zoorkhanei) ритуали	Иран	2010
Киркпинар (Kırkpınar), фестивал рвања у уљу	Турска	2010
Сињска алка, витешка коњичка игра	Хрватска	2010
Текјон (Taekkyuen), традиционална корејска борилачка вештина	Р. Кореја	2011
Јултаги (Jultagi), ходање по ужету	Р. Кореја	2011
Програм разноликости – очување традиционалних игара у Фландрији	Белгија	2011
Јахање у француској традицији	Француска	2011
Човган (Chovgan), традиционална игра јахања	Азербејџан	2013
Монголско бацање зглобних костију овце удаљ (Mongolian knuckle-bone shooting)	Монголија	2014
Капуера (Capoeira circle), ритуална плесно – борилачка вештина	Бразил	2014
Тагинг (Tugging), ритуали и игре	Филипини, Р. Кореја, Вијетнам	2015
Класично коњаништво шпанске јачачке школе у Бечу	Аустрија	2015
Новруз (Nowrouz, Novruz, Nowrouz, Nowrouz, Nawrouz, Nauruz, Nooruz, Nowruz, Navruz, Nevruz, Nowruz, Navruz), ритуали и игре	Авганистан, Азербејџан, Индија, Иран, Ирак, Казахстан, Киргистан, Узбекистан, Пакистан, Турска, Таџикистан, Туркменистан	2016
Куреши (Kuresi), рвачка вештина	Казахстан	2016

Тахтиб (Tahteeb), борба штаповима	Египат	2016
Чарериа (Charrería), традиција јахања	Мексико	2016
Кок бору (Kok bogu), традиционална коњичка игра	Киргистан	2017
Асик (Assyk), казашке традиционалне игре	Казахстан	2017
Чоган (Chogan), игра јахања	Иран	2017
Таскивин (Taskiwin), борилачки плес	Мароко	2017
Сирум (Ssirum), традиционално корејско рвање	Р. Кореја, ДНР Кореја	2018
Хурлинг (Hurling/Camogie), традиционална игра	Р. Ирска	2018
Ардах (Ardhah), јахачка вештина на коњима и камилама	Оман	2018
Чидаоба (Chidaoba), рвачка вештина	Грузија	2018
Алпинизам	Италија, Швајцарска, Француска	2019
Традиционално турско стреличарство	Турска	2019
Силат (Silat), ритуална борбено-одбрамбена вештина	Малезија	2019
Пенчак Силат (Pencak Silat), борилачке вештине	Индонезија	2019
Тогизкуламак (Toguzqumalaq), традиционална игра стратегије и вештине	Казахстан, Киргистан, Турска	2020
Трке камила, друштвена пракса и фестивалско наслеђе повезано са камилама	Уједињени Арапски Емирати, Оман	2020
Вински коњи (Wine horses), коњички ритуали	Шпанија	2020
Тај Чи (Taijiquan), борилачка вештина	Кина	2020
Номадске игре, поновно откривање наслеђа, слављење различитости	Киргистан	2021

Соколарство	Аустрија, Белгија, Хрватска, Чешка, Словачка, Француска, Немачка, Мађарска, Р. Ирска, Италија, Холандија, Пољска, Португал, Шпанија, УАЕ, С. Арабија, Сирија Казахстан, Р. Кореја, Киргистан, Катар, Пакистан, Монголија, Мароко	2021
Традиција узгоја коња липицанера	Аустрија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Мађарска, Италија, Румунија, Словачка, Словенија	2022
Култура Пехлеванлик (Pehlevanliq): традиционалне игре зоркхана, спорт и рвање	Азербејџан	2022
Токати (Tocati), заједнички програм за очување традиционалних игара и спортова	Италија, Хрватска, Белгија, Кипар, Француска	2023
Традиционалне народне игре Узбекистана и Таџикистана ¹⁰	Узбекистан, Таџикистан	2024

Извор података: UNESCO (n.d.).

Велике миграције становништва током различитих историјских периода и политичко-друштвених и религијских догађања, условиле су измешаност народа и етничких група. Физичкогеографски услови простора утицали су на различите видове насељавања, али и на начине привређивања и живота, при чему је већина народа у прошлости практиковала номадски или полуномадски начин живота. У таквим условима, истицало се одржавање народних надметања, где је главни циљ било приказивање борилачких, а некад и карактеристичних војних вештина. Из тог разлога, одређени традиционални спортови и игре представљају и врхунске ратничке вештине, које се често изводе као спој борбе, плеса и музике. Такви спортови и игре одржавају се и у форми фестивала, уз очување усмене традиције, верских обичаја и фолклора, са промоцијом националне кухиње и занатства, уз посебне

¹⁰ Овај спорт је још у процедури уписа, предвиђен да буде усвојен и уписан у регистар УНЕСКО нематеријалног културног наслеђа у 2024. години, као пример добре праксе.

специфичности за сваку државу, односно народ(е). Најчешће су представљени као део туризма културног наслеђа, са организацијом бројних националних, регионалних и међународних такмичења.

Слика 1. Традиционално соколарство у Монголији
(извор: <https://www.pexels.com>, фото: Јулиа Волк)

У номадско/полуномадском начину привређивања главну улогу су имале животиње, па су исте, зависно од простора, биле укључене у стара спортска надметања – Кок бору (традиционална коњичка игра у Киргистану, коју играју два тима на коњима, са „лоптом“ коју представља мех од козе), Трка камила (УАЕ), игре са деловима од животиња, попут Асика (Казахстан) и монголског бацања зглобних костију овце удаљ, као и номадске дечије игре. Соколарство се практикује више од 4000 година и интегрисано је у заједнице као друштвена и рекреативна пракса и начин повезивања са природом. Коњи су такође били део спортских надметања проистеклих из бројних ратничких вештина, попут традиционалног турског стреличарства, али и из традиционалне праксе сточарских заједница (Чарерија, Мексико).

Спортови и игре на овој листи обухватају и борилачке вештине и надметања: Киркпинар фестивал (Турска) – такмичење у пеливанском рвању, капуера (Бразил) – борбена вештина са плесним покретима у свету позната и као део карневалске поворке у Рио де Жаинериу, тај чи – кинеска борбена вештина, као и бројна стара спортска такмичења попут келтских (ирских) спортских игара (Хурлинг, Република Ирска).

Одређени спортови су повезани са ритуалима и обичајима – Фестивал змајевих чамаца (као део прославе Кинеске Нове године – лунарне нове године), Новруз (као део прославе Персијске Нове године, базиран на персијском соларном календару), Тагинг (ритуално надвлачење канапа током жетве пиринча, где добро побеђује зло).

Слика 2. Чарериа, коњичка традиција у Мексику
(извор: <https://www.pexels.com>, фото: Citlali MD)

Осим набројаних спортова који се налазе на УНЕСКО листи као нематеријално културно наслеђе од светског значаја, издвајају се и стари народни спортови и игре који представљају елемент националног, етничког и континенталног културног наслеђа, попут: традиционалног рвања на коњима (Киргизија), Футомета (Мађарска)¹¹, Городки, Лапта (Русија), Хазена (Чешка)¹², Луча Канарија (Шпанија), Гулат (Индонезија), Гатка (Индија), Акселтаг (Мароко), Ауо (Нигерија), Холуа (Хаваји), Бумеранг (Аустралија), Чупа поразо (Мексико), Лакрос (САД) итд.¹³

¹¹ На територији Војводине, до осамдесетих година XX века, ова игра је била популарна код деце мађарске националне мањине.

¹² Спорт, претеча данашњег рукомета. Игра настала у Чешкој, али је између два светска рата била популарна и на простору Краљевине Југославије.

¹³ Поједине описе спортова погледати на: Traditional Sports (n.d.).

СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ

За територију бивше Југославије карактеристично је присуство бројних старих спортова, игара и надметања, заједничких за народе који данас живе на овом простору. У вези са тим, у овом поглављу биће дат историјски осврт на услове који су довели до постојања и развоја ових спортова, почевши од периода средњег века и насељавања Јужних Словена на овим просторима, па све до савременог доба и почетка XXI века, када стари спортови и игре у државама насталим распадом СФР Југославије почињу да се посматрају као део нематеријалног културног наслеђа.

Хронологија развоја биће анализирана приказом елемената витешких турнира и такмичења, а затим и пастирских игара, које су се појавиле као последица ранијег начина живота и привређивања у одређеном геопростору. На ово су се надовезала такмичења у народу, тј. народна спортска такмичења која су утемељена на пастирским играма, али садрже и елементе некадашњих витешких турнира. Како се данас стари спортови, игре и надметања промовишу путем различитих манифестација чији основни или пратећи програм чине управо оваква такмичења, посебан део текста биће посвећен и овој теми.

Историјски осврт

Насељавањем на Балканско полуострво у средњем веку, Јужни Словени су, осим своје културе, начина живота и привређивања, са собом донели бројне ратничке и физичке вештине. Миграционим кретањима која су се одвијала од касног средњег века до прве половине XX века (вардарско-моравски, косовско-метохијски, динарски и правци кретања преко река Саве и Дунава), насељавали су различите географске просторе на територији бивше Југославије. Миграције су биле стихијске (услед економских разлога, али и повезане са ратним дешавањима током нестабилних историјских прилика), као и планске (колонизације из планинских у низијске пределе) (Цвијић, 1922). Насељавани су планински предели (Динарски, Шарско-пиндски, Карпатско-балкански планински системи), као и бројне речне долине, котлине, Панонска низија и приобаље Јадранског мора. Сопственим историјским, религијским и културним развојем, али и кроз утицај великих цивилизација (Византија, Османска империја, Хабсбуршка

монархија, Краљевина Угарска, Млетачка република) и освајачких народа и њихових култура, формирана је данашња етнодемографска структура јужнословенских народа (Јовић, 2018). Ово је даље утицало на креирање културолошких, религијских и друштвених разлика и довело до стварања нових јужнословенских нација, које су сопствене старе народне спортове, игре и надметања са истоветним/веома сличним правилима и садржајем, везивале за сопствену културну традицију.

Значајан културолошки утицај имали су и бројни народи који су се уз Јужне Словене, а и током каснијих периода, насељавали на простору бивше Југославије (Турци, Немци, Мађари, Румуни, Албанци, Словаци итд.), и са собом доносили своје обичаје и старе спортове, игре и надметања. Овакве игре и надметања су постали део не само њиховог културног наслеђа, већ и саставни део културне праксе целокупног становништва на овим просторима.

Јужни Словени, као ратнички народ, поседовали су и врсне ратничке вештине и физичку снагу, које су презентовали такмичећи се између себе у разним дисциплинама. Ове дисциплине су промовисале физичку снагу и вештину (телесни покрети намењени јачању или вежбању окретности тела или надметању у снази), али и вежбања за битке. Да би одржали овакве вештине, међусобно су тренирали и борили се у бројним надметањима, па су на овај начин настале витешке игре (мегдани) на простору првих средњовековних држава Јужних Словена. Учесници тих игара су били углавном племићи, а игре су обухватале: борбе на коњима, мачевање, стреличарство, бацање копља, борбе буздованима, трке коњима, тркање, песничење, рвање (у коштац, у појас). У средњем веку, војске које су окупирале делове јужнословенских простора, са собом су донеле своје ратничке вештине и физичко вежбање, такмичећи се између себе у појединим вештинама. На територији бивше Југославије коју је освојило Османско царство, турски војници су донели сопствене традиционалне спортове и игре (витешке игре): гађање стрелом са коња у мету, борбе сабљама, трке коња, стреличарство, бацање копља (цилит), пеливанско рвање (данас део спортских надметања бошњачког становништва). Из периода владавине Млетачке републике, на простору данашњег словеначког и хрватског јадранског приобаља остале су очуване поједине витешке игре: „Морешка“ на острву Корчула (Хрватска) (борбени ритуални плес са мачевима, који датира из XII века и симболично представља борбу хришћанске и арапске војске, а на Корчули се одржава од XVI века); „Сињска алка“, (Сињ, Хрватска) (једно од најстаријих витешких такмичења на простору бивше Југославије које се одржава у

континуитету, и где је циљ гађање копљем мете из коњског галопа – „у сриду“, у (х)алку.

Културолошки утицаји империја које су владале на простору бивше Југославије огледају се и у практиковању старих народних спортова са животињама. Тако су нпр. коњи били коришћени за пољопривредне радове, али су представљали и важан елемент у тадашњим војним стратегијама и ратовањима, као и незаобилазан део спортских надметања (трке коња, борбе на коњима, гађање са коња у мету), попут догађаја *Posavsko štehvanje* (Словенија). У вези са тим је и одгој коња липицанера (Словенија, Хрватска), аутохтоне расе чија је традиција узгоја дуга више од пет векова, а карактеристична је и за друге државе које су биле под влашћу Хабсбуршке монархије.

Стари народни спортови, игре и надметања, као и мегдани и витешке игре, су део усменог, музичког и литерарног културног наслеђа, представљеног у српским епским песмама (преткосовски, хајдучко-ускочки циклус), бошњачком епском народном циклусу, македонским епским народним песмама, народним песмама у Хрватској, али и елемент проучавања историјског и етнографског простора бивше Југославије (Bjeljac et al., 2021a)¹⁴.

Пастирске игре

Физичкогеографске одлике предела насељавања словенског становништва условиле су различите врсте привређивања, као што је екстензивна пољопривреда, са номадским/полуномадским сточарством. Ливаде, пашњаци, обале потока, река и језера у равничарским пределима, али и ливаде и пашњаци у брдско-планинској области погодовали су узгоју и чувању стоке. Током слободног времена, пастири (овчари, говедари, свињари, козари итд.) играли су се различитих игара, осмишљавајући правила и користећи се различитим реквизитима које су правили од доступног природног материјала. С обзиром на номадски начин живота, велики број тих игара се раширио свуда где су

¹⁴ Неки од најзначајнијих примера су дати у књижевним делима и епским песмама и приповедањима: „Горски вијенац“ (П. П. Његош, 1847); „Бакоња фра Брне“ (С. Матавуљ, 1892); „Смрт Смаил аге Ченгића“ (И. Мажуранић, 1846); „Народне епске песме“ (Стефановић Караџић, 1845); Путописи Евлије Челебије (1979); Народне песме Мухамеданаца у Босни и Херцеговини (К. Hörmann, 1888–1889).

ишли на испаше стоке, али и каснијим миграцијама укупног становништва на друге просторе. На овај начин, настале су *пастирске* (*чобанске*) игре, а њихову основу представљало је надметање у ком је главни циљ била победа, како би се остварио што бољи статус међу пастирима. Као део активности пастира истицало се и пењање по брдима и планинским врховима, како би се пратила стока. Таква пењања и праћења стоке су касније прерасла у спортске активности – планинарење, а данас се за планинарење на најнеприступачније планинске врхове свуда у свету користи термин алпинизам - по планинском венцу Алпима, који је једним делом и у Словенији, и где је сточарство и пастирски начин живота био веома присутан.

Током времена, пастирске игре су преношене усменим путем, као друштвене игре и начин забаве који укључује физичку активност. Како су пастири чували стоку од раног детињства до ране младости, правила игара су се преносила са старијих на млађе, те су бивала запамћена кроз генерације, а већина њих је играна са мало измењеним правилима. У зависности од рељефа и других географских услова, могу се издвојити пастирске игре које су биле карактеристичне за низијске пределе као и оне које су се претежно играле у брдско-планинским просторима.

Пастири су најчешће играли следеће игре: разне врсте скакања и прескакања – скок удаљ из места (скок из три крока, скок трнчке (загонке)), скок увис из места („čez palco skakat“), прескакање батине (дебљег штапа); тркање; разне врсте бацања предмета удаљ и гађање мете – ринглање (бацање потковице), бацање мотке удаљ, гађање стрелом (савијена грана са обичним канапом и стрела од тање гране), бацање ножа и секирице удаљ (у мету), пењање на стабло, борба штаповима (дебљим гранама), клис, вранићање, козличање, ходање на штулама, надвлачење штапом, пуцање бичем, гађање праћком, крајцаре (пичијада), дугмићање, купа (кућање), котурање, трагаче (самоколница), царева (субаше), труле кобиле, јањине, зуце, жмурке, шурла (ћулање), токач, прстена („каде е прстенот“), пириз и пала, скакање у цаку („скокање со врека“), прескакање преко овчје или козје мешине, крпењаче, лончићи, клис (паңдоло), слепи миш („slepí miši“, „slepe kure“), вина, чик чорба, разбиграда, дидл даич, коза кламф, пепчек, шпон (шпан), млин, „igre s pirhi“, ћуприје, на плојке (пљочке, шкуљање), топова, ропање, хајдука (Врчевић, 1868; Ђорђевић, 1907; Ковачић, 1989; Svetković, 1982).

Слика 3. Прескакање, варијанта игре труле кобиле
(извор: Марјановић, 2005)

Током миграција српског, црногорског и донекле хрватског становништва из планинских предела бивше Југославије (Лика, Кордун, Банија, Западна Босна, Херцеговина, Далмација, Црна Гора) у Војводину и Славонију у периодима 1919–1933. година и 1945–1948. година, досељеници су у нове домове, осим обичаја, донели и старе народне спортове и игре. Ово су углавном биле „мешавине“ дисциплина различитих пастирских и витешких игара, тј. спортови и игре карактеристични за планински простор. Неке од ових дисциплина представљају и својеврсну повезницу становништа из колонизованих простора са завичајем (дисциплине које се заједно називају народни вишебој: бацање камена с рамена, скок увис из места, скок удаљ из места, пењање уз стожину (дрво), надвлачење штапа (мосора), народно рвање, борба на брвну (греди), стреличарство, тркање, прескакање преко природних препрека). Дисциплине народног вишебоја опеване су и у епској народној поезији.

Одрастањем пастира и доласком у време за женидбу (удају), саставни део наведених пастирских игара постају и спортска надметања младих, како би исти показали своју снагу, вештину и брзину. Оваква такмичења су се одржавала на поселима, теферичима, црквеним и сеоским славама, покладама, великим свадбама, саборима, вашарима и другим светковинама.

Осим набројаних игара, на просторима поред водених површина и на њима, практиковали су се следећи стари спортови и игре: пливање, веслање у кориту, веслање у мивачи¹⁵, санкање у кориту, скијање, ћула на леду, скокови у воду, трка у чамцима (нпр. у дајак чамцима на реци Врбас, или умеће пловидбе једрилицама на латинским и оглавним једрима уз хрватску обалу Јадранског мора), игре лоптом и куглом (пицигин, боћање). Један од најбољих примера повезивања материјалног и нематеријалног културног наслеђа је *скок са старог моста у Мостару* (вештина скока у стилу ласте), који се одржава преко 500 година.

Важно је напоменути да су многе од наведених пастирских игара касније постале и део дечијих игара и обрнуто. Одређене пастирске игре, са сличним или истим правилима на простору бивше СФР Југославије, временом су се пренеле у урбане средине и постале актуелне међу сеоском и градском децом (Сикимић 2003; Марјановић, 2005; Vogrinec 2010; Караџоски, 2015). Данас се поједине дечије игре чувају кроз педагошко-васпитне програме у предшколским установама и кроз наставу физичког васпитања у основним школама. У мањој мери су присутне као део програма појединих манифестација које промовишу старе народне спортове и игре.

Стари народни спортови и игре као нематеријално културно наслеђе

Крајем прве деценије XXI века, стари народни спортови и игре у државама насталим распадом СФР Југославије, почињу да се посматрају као нематеријално културно наслеђе. Министарства културе Републике Хрватске, Републике Словеније, Републике Босне и Херцеговине и Републике Северне Македоније су препознала значај очувања старих народних спортова као елемената нематеријалног културног наслеђа на националном нивоу. У Хрватској су ови спортови и игре уписани на националну листу у оквиру категорије *Обичаји, обреди и свечаности, знање и вештине*. У Словенији су категорисани као *Националне игре, друштвене игре, спортске игре*, док су у Босни и Херцеговини сврстани у *Друштвене праксе, ритуале и свечане обичаје* (Табела 2).

¹⁵ Дрвена посуда (корито), која је у домаћинствима коришћена за прање и умивање, а чије „весло“ представља палица (дрвени праћак), којом се ударало рубље приликом прања. Из ове игре су у оквиру равничарских простора проистекла модерна такмичења у кајаку, кануу.

Табела 2. Стари народни спортови као елементи нематеријалног културног наслеђа на простору бивше СФР Југославије

Назив ¹⁶	Држава
Сињска алка (Сињ)	Хрватска
Традиција узгоја коња липицанера (Липица; Ђаково-Славонија-Барања; Прњавор)	Аустрија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Мађарска, Италија, Румунија, Словачка, Словенија
Токати (Tosati), заједнички програм за очување традиционалних игара и спортова (игре пљочкање и шкуљање)	Италија, Хрватска, Белгија, Кипар, Француска, Словенија
Традиција узгоја сокола (соколарство)	24 државе, међу њима и Хрватска
Пандоло	Словенија
Посавско штехвање	Словенија
Поход по Потти об жици (Љубљана)	Словенија
Коњичка трка на прстенац (Барбан)	Хрватска
Морешка, бојни мачевалачки плес (Корчула)	Хрватска
Кумпанија (Корчула)	Хрватска
Пицигин – друштвена игра са лоптом (Сплит)	Хрватска
Обичај ускрног пуцања (стрељања) из пиштола (кубуре) у Костелу	Хрватска
Умеће пловидбе латинским и оглавним једрима дуж хрватске обале	Хрватска
Традицијске и пастирске игре у Лици	Хрватска
Видовданска олимпијада (Прњавор)	Босна и Херцеговина
Вештина израде Дајак чамаца (Бањалука)	Босна и Херцеговина
Невесињска олимпијада (Невесиње)	Босна и Херцеговина

¹⁶ Прве четири се налазе на УНЕСКО листи.

Скок са старог моста (вештина „ласта“) Мостар	Босна и Херцеговина
Видовданска олимпијада (Прњавор)	Босна и Херцеговина
Традиционално пеливанско борење (Студеничани)	Северна Македонија

Извори: Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine Republika Slovenija (2023); Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2023); Državna komisija za saradnju sa UNESCO-m Bosne i Hercegovine (b.d.); Република Северна Македонија, Управа за заштита на културното наследство (б.д.).

Међу наведеним, *Сињска алка*¹⁷, *Традиција узгоја коња липицанера и Пљочкање (шкулбање)* су уписани на УНЕСКО листу нематеријалног културног наслеђа. Током 2018. године, Босна и Херцеговина је поднела захтев да се *Невесинска олимпијада*¹⁸ и *Скокови са старог моста у Мостару* упишу на ову репрезентативну листу.

Промоција старих народних спортова и игара

Промоција старих народних спортова и игара данас се углавном врши преко туристичких манифестација, у оквиру понуде руралног и спортско-рекреативног туризма, заједно са осталим елементима културног наслеђа. На простору бивше СФР Југославије организује се укупно 66 манифестација у којима су стари народни спортови и игре заступљени као самостални мотив или као део ширег програма (Cvetković, 1982; Бјељац и др., 2021; Ćurčić et al., 2022).

¹⁷ Ова традиција је настала као последица историјског догађаја, након победе ускока над турском војском, током турске опсаде града Сиња 1715. године у Далмацији. Представља мешавину различитог културног наслеђа (арапско порекло игре, коју су Турци прихватили, уз утицаје средњовековних витешких такмичења у Италији). Данас представља део хрватског културног наслеђа, уз велики број турцизама видљивих у називима одеће, појмовима игре и ранговима алкарских учесника (Бјељац и др., 2021).

¹⁸ Карактеристичан пример такмичења у старим народном спортовима и играма, који су у директној вези са историјским догађајима. Повод за њен настанак је био устанак српског становништва против турске војске („Невесинска пушка“ – Херцеговачки устанак из 1875. године), а догађај обухвата дисциплине такмичења у народном вишебоју, трку аутохтоног босанског брдског коња, прескакање преко овчијег меха, бацање копча, као и промоцију културног наслеђа српског народа из Херцеговине ((Бјељац и др., 2021).

На оваквим манифестацијама се, осим старих спортова, најчешће представљају и народна радиност, фолклор, обичаји, стари начини привређивања, гастрономија, верски обичаји итд. Међу поменутих, на територији бивше СФР Југославије, посебно се издвајају следеће манифестације: *Сињска алка* (Сињ, Хрватска); *Трка на прстенац* (Барбан, Светвинченат, Хрватска); *Посавско штехвање* (Словенија); *Традиција узгоја коња липицанера, Морешка и Кумпанија* (Корчула, Хрватска); *Витешки турнир* (Горња Стубица, Хрватска); *Обичај ускрсног пуцања стрелања из пиштола (кубуре)* (Костел, Хрватска); *Селачка буна* (Доња Стубица, Хрватска); такмичења у игри *пандоло* (Копер, Словенија); такмичења у игри *шкуљање* (РенчеВогрско, Словенија); *пљочкање*¹⁹ (Светвинченат, Хрватска и Босанско Грахово, БиХ); *Првенство свита у пицигину* (плажа Бачвице, Сплит, Хрватска²⁰); *Такмичења у једрењу латинским и оглавним једрима (снагом ветра)* (дуж хрватске обале Јадранског мора); *Олимпијада старих шпортова*²¹ (Брођанци, Хрватска); *Лички вишебој* (Срб, Хрватска); *Прашкијада* (Радиковци, Доњи Михаљац, Хрватска); *боћање* (балоте) (бројна такмичења у Далмацији, црногорском, словеначком јадранском приморју и Србији); *Хрватски фестивал спортске рекреације на селу*; *Видовданска олимпијада* (Прњавор, БиХ); *Скокови са старог моста* (Мостар, БиХ); *Зимско прело* (Горња Пискавица, Бањалука, БиХ); *Јањски вишебој* (Јањ, БиХ); *Хајдучке игре* (Котор Варош, БиХ); *Трке дајак чамаца* (река Врбас, Бањалука); *Прва коса Црне Горе* (Бољанићи, Пљевља, Црна Гора); *Русалије (Русалии)* (ригуална борба штаповима и дрвеним сабљама, Секирник, Босилево, Северна Македонија); *Ден на крстот* (Кучково, Скопље, Северна Македонија), *Пеливанско рвање* (Студеничани, Скопје, различити међународни турнири) и друге.

¹⁹ Шкуљање и пљочкање су веома сличне игре и организују се заједнички турнири и првенства, заједно са екипама из Италије. Једно од најзначајнијих такмичења је *Куп Алпе-Адриа*.

²⁰ У новије време, одржавају се и такмичења у пицигину на плажама, широм Далмације, као и на плажама Црногорског приморја.

²¹ У оквиру ове манифестације се одржава и промовише двадесетак старих народних спортова, пастирских игара и надметања карактеристичних за простор Панонске низије.

Слика 4. Детаљ са Међународног фестивала пљочања (Светвинченат, Хрватска) (извор: М. Пациенти, лична архива, Истарски пљочкарски савез)

Међу набројаним догађајима истичу се посебно сеоске олимпијаде у оквиру којих се претежно организују такмичења у дисциплинама народног вишебоја и појединим сеоским и дечијим играма. По обиму програма, величини посете и очувања културног наслеђа, истичу се: *Сеоске игре старих шпортова* (Салиновец, Хрватска), *Фестивал сеоских игара* (Горњи Богићевци, Хрватска), *Сеоска олимпијада* (Жабар, Љубушки, БиХ), *Жупске сеоске игре* (Никшићка жупа, Црна Гора) итд.

СТАРИ НАРОДНИ СПОРТОВИ, ИГРЕ И НАДМЕТАЊА У СРБИЈИ

На основу досадашњих истраживања аутора, уочено је да се данас на територији Србије одржава око 35 старих народних спортова, игара и надметања (Bjeljac et al., 2019; Бјељац и др., 2021; Ćurčić et al., 2022), у оквиру 44 манифестације. За разлику од осталих држава насталих распадом СФР Југославије, стари народни спортови, игре и надметања још увек нису укључени у националну листу нематеријалног културног наслеђа Србије, иако према локацији одржавања, промоцији фолклора, обичаја, народне радности и гастрономије представљају значајно културно наслеђе. Треба, такође, нагласити и потребу да се поједини спортови и игре ревитализују јер су услед протока времена ишчезли, а некада су били веома заступљени. У тексту који следи биће дат историјски осврт на старе спортове и игре, њихову поделу у Србији и кратак преглед претходних истраживања. Такође, биће указано на сличности са спортовима и играма у региону и начине промоције путем тематских догађаја и манифестација.

Историјски осврт

Као што је у претходном поглављу наглашено, географски положај (орографске карактеристике), климатски услови и биогеографска разноврсност утицали су на различита миграциона кретања становништва. Територија Србије је, због свог положаја у средишњем делу Балканског полуострва, од најстаријих времена била изложена многобројним миграцијама подстакнутим различитим узроцима. Током времена, оваква кретања утицала су на промену структуре становништва, начин живота, типове насеља, обичаје и културну разноликост.

Главни утицај на миграције српског становништва имала су геополитичке претензије Византијског и Османског царства и Угарске. То је довело до размештања становништва, које се кретало правцима раније поменутих миграционих струја, и насељавања простора данашње Србије. Поред тога, значајно је истаћи и утицај инверсних миграција (Џвијић, 1922), односно повратне миграције дела српског становништва са простора Динарског планинског система (делова Црне Горе, Херцеговине, Западне Босне и Далмације), крајем турске владавине. Та, инверсна миграциона кретања су била посебно

карактеристична за Западну Србију и делимично Шумадију (у другој половини XIX века), као и планске и стихијске миграције усмерене ка територији северног дела Србије, односно Војводине (од краја XVI до средине XX века). Осим српског становништва, ове миграције су у јужном делу Србије пратиле и миграције албанског становништва, а у Војводини, хрватског, румунског и мађарског. На основу свега овога може се констатовати да се на старим спортовима и играма, осим оних који су аутентични, могу видети и трагови ранијих историјских периода, односно византијског, турског, немачког и мађарског утицаја.

Током средњовековног периода и учесталих ратних сукоба, војници су непрестано морали да буду спремни за борбу, са припремљеним коњима и оружјем. Физичка спремност и вештина баратања оружјем били су неопходни за константне ратне напоре српске војске. У таквим околностима војници су се, заједно са властелом, али и народом који је живео у близини, препуштали забави и народним играма, које су често биле блиске војничким вежбањима.

Као део забаве и приказа војних вештина и снаге, одржавале су се витешке игре (витешки турнири, мегдани), у којима се такмичила властела. Оваква надметања обухватала су: борбе буздованима, мачевање, стреличарство, трке коњима, борбе на коњима (у оклопима), гађање у мету са коња у галопу, бацање копља, бацање ножева, скакање коњем преко препрека, народно рвање, песничење, скокове удаљ (из места) и увис (из места). У доба Немањића постојао је Витешки ред цара Душана, а у XV веку и Витешки ред Змаја (деспот Стефан Лазаревић). Образдажући витешке игре, Ћорђевић (1907, с. 7) каже да су то „игре у којима се тежња за игром испољава тако да су телесни покрети намењени јачању или вежбању, окретности тела или надметању у снази“, али се испољавају и као вежбе за озбиљну борбу (ратове) (Новаковић, 1893). Један од спортова, који је био део средњовековних витешких надметања (мегдана), а којим су се показивале снага, вештина и издржљивост, јесте рвање.

У оваквим играма посебно су се ценили јунаци, а велики број њихових „доживљаја“ описан је у српским народним епским песмама, углавном преткосовског циклуса и циклуса Краљевића Марка. Једна од карактеристичних песама је *Женидба цара Душана*, из које аутори наводе одређене карактеристичне делове (Караџић, 1845):

Ето доље, под градом Леђаном

Изашо је краљев заточнице:

Ој чујеш ли, српски цар-Стјепане,...
зове тебе на мејдан јуначки;
ваља ићи мејдан дијелити,

...

Кад то зачу српски цар Стјепане
Он телала пусти у сватове,
Телал виче и тамо и амо:
„Није л' мајка родила јунака
И у свате цару опремила,
Да за цара на мејдан изиђе?”

...

Милош иде, а кулаша води
До пред шатор српског цар-Стјепана:
„Јел' слободно, царе господине,
Да ја идем на мејдан у поље?”

....

Кад Латинче на ноге поскочи,
нак посједе помамна дората,...
Милош њему стаде на биљези.
Баци копље бијело Латинче
На Милоша у прси јуначке;
Милош држи златна шестоперца,
На њега је копље дочекао,
Пребио га на три половине.

...

Ал' повика са града Латинче:
„Ето, царе, под Леђаном градом
На ливади три коња витеза,
Под седлима и под ратовима,
И на њима три пламена мача,
Врхови им небу окренути;

„Да прескочиш три коња витеза“

...

*„Јел’ слободно, царе господине!
Да прескочим три коња витеза?“-*

...

*Заигра се преко поља равна
И прескочи три коња витеза
И на њима три пламена мача,*

...

*„Хајде сада, царе Србљанине!
На кули је копље ударено“,*

....

„Ти сријељај кроз прстен јабуку.“

....

*Оде Милош под бијелу кулу,
Запе стр’јелу за златну тетиву,
Устријели кроз прстен јабуку*

...

Поред наведене, описи јуначких подухвата који су утемељени на старим играма и надметањима, истичу се и у епској песми *Смрт Војводе Кајице* (Караџић, 1845):

*„А Маџари игру започеше,
Прву игру, трка пешачкога;
Кад потрча Облачићу Раде,
Он натрча три стотин’ Маџара“*

....

*А Маџари игру започеше,
Трећу игру, скока јуначкога;
А кад скочи Облачићу Раде
Он надскочи три стотин’ Маџара“*

...

*„А Маџари игру започеше,
 Започеше камена с рамена;
 Камен дође Каици војводи,
 Он надбаџи три стотин' Маџара”*

...

У епској песми *Марко Краљевић и Муса Кесеџија* (Караџић, 1845) описује се стара српска борилачка вештина, народно рвање (рвање у коштац, кости), које је у прошлости било распрострањено надметање код младих, као вид одмеравања снаге на бројним сеоским, црквеним славама, вашарима. Тадашња деца су своје прве рвачке кораке правила током пастирских дужности када су се надметала у снази и способности. Оваква искуства су се током времена практиковала у народу и сачували су се обичаји и правила рвања кроз усмена предања (Касум, 2021). Претходно наведена песма описује рвање следећим речима:

*„Шћепаше се у кости јуначке,
 И погнаше по зеленој трави.
 Носише се три бијела дана.
 Нити може Марко да омане,
 Нит' се може Муса оборити”*

С обзиром да су хајдуци у периоду владавине Османске империје били и борци за слободу против турског зулума, у појединим епским песмама се описују њихови мегдани (такмичења међусобно, ради вежбе и разоноде, али и против Турака, Латина и Угара). Посебно се истичу описи у епским народним песмама преткосовског и хајдучко-ускочког циклуса, као и циклуса Краљевића Марка. Такође, овакви описи забележени су и у различитим књижевним делима, као што су *Хајдуци* и *Хајдук Станко*, у којима су описане одређене дисциплине старих спортова, игара и надметања. У књизи *Хајдук Станко*, Јанко Веселиновић описује тест који спроводе хајдуци када примају нове чланове (Веселиновић, 2019, с. 27)²²:

²² www.scribd.com/document/542293407/ХАЈДУК-СТАНКО

Мош ли скочити?
 „Из места“? — пита Станко
 Могу и „из места!“ ок,
 И затрке.
 Јеси рвач? — упита га,
 успужи се уз овај грм
 како ти пушком гађаш“

...

„Младеж заметнула игру, одскачу један другом.

Лазар се упути Станку.

приђе мети, махну дватрипут рукама и прескочи белегу... Отпоче
 надметање.

Станко приђе и стаде на мету. Махну двапут рукама, па, као на крилима,
 подиже се и одскочи стопу више

....

Одскочио си, али да се порвемо!

....

Да видимо ко је бољи рвач?

У књизи *Хајдуци* Бранислав Нушић (1987, с. 5) описује борбу два главна јунака следећим речима:

„...Матамута скочи на ноге, приђе ми прса у прса и погледасмо се у очи, као два разјарена тигра. Ја га онда гурнух лактом да макне од мене, а он се врати па гурну мене. Ја се распалих па скочих на њега као лав, а он рикну па на мене. Јаој, да си видео кад се ухватисмо укоштац, па заљуља он мене да ме обори, заљуљах ја њега; понесе он мене, понесох ја њега; шкргуће зубима он, а шкргућем и ја. Па се носимо тако, носимо се; нити он може мене да савлада нити ја њега. Ми сви престали да дишемо и слушамо казивање Чедино и свима нам као пред очима слика Краљевића Марка и Мусе Кесеџије како деле мегдан...“

Стари народни спортови и игре описани су и у другим прозним текстовима. У приповеци *Дјевојка бржа од коња* (Караџић, 1870), присутан је следећи опис:

„Била некака ђевојка која није рођена од оца и мајке, него је начиниле виле, од снијега извађена из јаме бездања према сунцу Илинскоме, вјетар је оживио, роса је подојила, а гора лишћем обукла и ливада цвијећем накитила и наресила. Она је

била бјеља од снијега, руменија од ружице, сјајнија од сунца, да се таке на свијету рађало није нити ће се рађати. Она пусти глас по свијету да ће у тај и тај дан на томе и на томе мјесту бити тркија, на који је младић на коњу претече да ће бити његова. Ово се у мало дана разгласи по свему свијету, те се просаца скупи хиљаде на коњма да не знаш који је од којег бољи. И сам царев син дође на трку. Дјевојка стане на биљегу и сви просци нареде се на коњима а она између њих без коња него на својим ногама, на им онда рече: „Ја сам онамо поставила златну јабуку, који најприје до ње дође и узме је, ја ћу бити његова, а ако ја прва к њој дођем и узмем је прије вас, знадите да ћете ви сви мртви на оно мјесто остати, него пазите добро што чините.“ Коњаници сви се погледају и сваки се у себе уздаше да ће задобити ђевојку, па рекоше између себе: „Знамо одиста да неће она ниједноме од нас на ногама одбјећи, него неко од нас, а ко, тогај ће Бог и срећа данас помоћи.“ Те тако кад ђевојка руком о руку пљасну, сви потекоше у један трен. Кад је било на по пута, богме ђевојка одвојила бјеше, јер пусти некака мала крила испод пазуха. У то укори један другог, те прионуше и ободоше коње, и пристигоше ђевојку. Кад она виђе, извади једну длаку из главе, те баци и они исти час узрасте страшна гора да не знадоше просци ће ће ни куда ће, но тамо- амо те за њом, а она опет далеко им одвојила, а они ободи коње и опет је стигоше. А кад ђевојка виђе злу гору, пусти једну сузу, док – букнуше страшне ријеке, те се замало сви не потопише. За ђевојком нико више не пристајаше до самога царава сина, те он плиј на коњу те за њом, али пошто виђе да му је ђевојка одмакла, закле је три пута именом Божјим да стане и она стаде на ономе мјесту на којем се нађе. Онда је он ухвати, те за се на коња врже, и преплива на сухо, па се упути једном планином дома, али када дође у највисочију планину, обазре се – кад ли му ђевојке нема.“

Преглед истраживања

У својим етнографским и лингвистичким истраживањима, Вук Стефановић Караџић се једним делом бавио традиционалним играма. У свом *Рјечнику српског језика* (Караџић, 1852, с. 216) под појмом „игра“ набраја поједине пастирске игре из тог периода: клис, прстен, крмача, вино, волање, зец, скакање, обртаљка, метаљка, рвање, нишан. Под изразом „играти се“, наводи поједине игре, као што су: прстена, клиса, зеца итд. Осим у *Рјечнику*, детаљнији попис и описивање 47 игара даје у делу *Живот и обичаји народа српскога* из 1867. године.

Вук Врчевић, дипломата, књижевник, сакупљач и издавач српских народних песама, у својој књизи *Српске народне игре, које се забаве ради по састанцима играју* издваја 77 игара. Такође, издваја „игре које сви без разлике играју; игре у певању, игре које се играју у друштву, али само мушки; игре које само мушки изван куће, без женских играју“

(Врчевић, 1865, с. 1, 29, 45 и 67). Милан Ћ. Милићевић, књижевник, публициста, етнограф, члан Српске краљевске академије, у својој књизи *Живот Срба сељака* из 1894. године, а у оквиру поглавља „Од колевке до мотике” и наслова „Срби сељаци у играма дечијим и младићским”, издваја и описује 35 игара (Милићевић, 1894). Осим већ поменутих подела и дефиниција, Тихомир Ђорђевић (1907) издваја преко 70 старих народних спортова игара и надметања, не само за Србију, већ и за простор Црне Горе и делове данашње Босне и Херцеговине. За истраживања наведених аутора, који су се међу првима бавили овом тематиком, заједнички именовани су следећи спортови и игре: клис (клица и пале, клис и мешка, рупоклис, скочиклис), кућања (купа), лончића, бацање камена с рамена (метање), чуга (чувари огњишта), вучење клипка, јежа, игра прстена, слепи миш (тутумиш, жмуре, кадије), рвања (у кости, у појас), царева (субаше), ћулање (грабикапа), чик чорба, сеиз кобиле, разбиграда, пиљака, вина, заната, тркање, титра, халка, лопте (шукања), плојка (плочке), ћуприје, погаче, топова, бразде, ножање, крмаче (гуце, цоре), скакања (удаљ - скока с места (из ћустека, самоскок), увис из места) итд. Географски посматрано, ови спортови и игре били су распрострањени на целој територији Србије.

Поред тога, у едицији *Порекло становништва и насеља*, коју је покренуо Јован Цвијић, код приказа појединих насеља и начина живота у њима постоје описи одређених пастирских игара. Овакви описи срећу се и у путописима одређених аутора (Евлија Челебија, Јоаким Вујић итд.), али и у бројним другим делима.

Од друге половине XX века до данас, стари народни спортови и игре су били део бројних истраживања етнолога у Србији, као друштвене игре (Васић, 1984, 1990; Сикимић, 2003; Марјановић, 2005; Златковић, 2015; Аксић и Васић, 2015; Аксић, 2016, 2019), у мањој мери истраживања из области физичке културе (Курељић, 1965; Живановић, 1970), а у новије време се овом темом баве и истраживачи из области друштвене географије (Бјељац и др., 2021; Vjeljac et al., 2021a; Vjeljac et al., 2021b). У савременој етнографској научној литератури за старе народне спортове, игре и надметања коришћен је израз *традиционалне друштвене игре*, „које представљају наслеђе из прошлости које је успело да се одржи и у модерном цивилизацијском добу, у којем се постепено разлажу старе друштвене творевине“ (Марјановић, 2002, с. 149-150). Дата тврдња се односи не само на дечије игре, већ и на она надметања и игре које су у прошлости играли старији пастири.

Теренска истраживања старих спортова појединих истраживача, показују и како су се неки спортови играли у источној Србији

(Пиротски крај). Златковић (2015, с. 116) издваја нека од сећања на игре: „Бирамо какво гаџамо с прачку: голем камик, дрво, пањ или грм. Странице на прачку су од врце или канап, а у средину је седло од кожу у које турамо камик с који че гаџамо. Када је седло од кожу, онда јаче удара, а када је од гумицу, прецизније удара јер се нишани. Најпрецизније се мета гађа праћком и стрелом”... “Упреде поворку и направи џедилце са три. Чвор. Шездесет сантиметра. Каменче. Повучеш, окренеш и оно бега и до сто метра. Тера птице. ...У игри бебљак гађа се каменом (Бибљак: голем камик, на одозгоре мали камик. Гаџамо с по десет камика кој че га обори. Кој га обори, он намешта...у игри топ гађа се крпењачом (Топ је пастирска игра)...у игри отимање земља гађа се ножем (Освајање земље или зајци и кучичи)...Игра вител (класубаљка), пастирска вртешка и клацкалица, врло је ретка и, чини се, врло архаична, због чега овом приликом дајем све забележене примере о њој (Сас стоку смо се највише играли вител, љуљање на вител. Буково дрво за вител. Која су се две дрва прекрстила у шуму, па се тару, она се постепено распљескају како расту. Лево и десно се раширила као распљескана.“

Сличности са спортовима у региону

Као што је наглашено у претходном поглављу, у Србији постоји велики број старих народних спортова, игара и надметања који су по правилима и начину одржавања исти или слични са онима са простора бивше СФР Југославије. Тако, на пример, раса коња *липицанер* има традицију гајења и на простору Србије (ергеле Карађорђево и Келебија). У почетку номинације за упис на УНЕСКО листу *Традиције узгоја коња липицанера*, осим осам држава наведених у Табели 2, на заједничкој листи кандидатуре била је и Србија, међутим, услед техничких разлога (непотпуна документација), на крају се није нашла на коначној листи.

У поглављу о старим народним спортовима, играма и надметањима на простору бивше СФР Југославије, поменуто је *Сињска алка*, као део хрватског и светског (УНЕСКО) нематеријалног културног наслеђа. У вези са тим, у литератури се помиње војничка игра – *халка* која се одржавала у XV веку, у доба деспота Ђурађа Бранковића, у Приштини, на простору који се звао „Потециште“ (где су се одржавале и друге војничке вежбе/игре). На други дан Божића постојао је обичај да војници под пуном ратном опремом и на коњима у галопу, скидају рукавицу (витешки део опреме), натакнуту на један стуб у пољу. Халка од сребра се давала као поклон победнику, који је три пута копљем, у

трку, са стуба скинуо рукавицу. Исти извори помињу да се ова игра, у исто време када је забележена у Приштини, играла и у Дубровнику (прва половина XV века), али и да је раније била забележена у Задру, Макарској и Имотској крајини (Новаковић, 1893, с. 110–111). Касније и други аутори у својим делима такође помињу игру *халка* (Караџић, 1867; Ђорђевић, 1907).

Сличности су регистроване и када је у питању игра лоптом *пиџигин*, која се практиковала на сплитској градској плажи почетком XX века и у којој играчи једним ударцем длана додају лоптицу другим играчима. По правилима, ова игра је иста као и игра *пиџиген*, која се играла на градској плажи Шtrand у Новом Саду почетком XX века.

Сличност спортова и игара у Србији са онима у државама бивше СФР Југославије потврђују и одређени тематски догађаји у оквиру колонизованих простора, у којима учешће узима како локално становништво тако и становништво са простора одакле су некадашње миграције потекле. Ово се посебно односи на простор Војводине, у коју је насељено становништво донело обичаје и начин живота из некадашњег завичаја и остало са њим у културолошком и обичајном контакту. У насељу Пригревица (бања Јунаковић, општина Апатин) одржава се *Личка олимпијада*, у којој се такмиче екипе из некадашњег завичаја локалног становништва (Лике, Кордуна, Баније). Осим њих, такмиче се и екипе из насеља које је колонизовало становништво из Западне Босне (Босанске крајине) (Банатско Велико Село, Селеуш итд.). Паралела овом догађају су *Традицијске и пастирске игре у Лици* (односно манифестација Лички вишебој, Срб, Хрватска), које су у Хрватској издвојене као елемент нематеријалног културног наслеђа. Осим спортског надметања у дисциплинама народног вишебоја, на *Личкој олимпијади* промовишу се фолклор, обичаји, народне рукотворине, гастрономија из ових крајева. По сличном принципу издвајају се и друге манифестације, као што су:

- *Јањски вишебој* (Јањ, општина Шипово, БиХ), где се одржавају такмичења у дисциплинама народног вишебоја, а на коме учествују и такмичари из Војводине који су пореклом из тог краја;
- *Крајишки вишебој* (Банатско Велико Село, општина Кикинда), где се одржава такмичење у дисциплинама народног вишебоја, а који окупља екипе из насеља пореклом из Западне Босне, али и такмичаре из Републике Српске и Пригревице;
- *Племенске витешке игре* (Ловћенац, општина Мали Иђош), где се одржава такмичење у дисциплинама народног вишебоја, а које

окупљају потомке црногорских исељеника и чији је покровитељ Министарство културе Републике Црне Горе.

Постојање тзв. сеоских олимпијада истакнуто је као значајно за промоцију старих спортова и игара у региону. Слично *Олимпијади старих шпортова* у насељу Брођанци (општина Бизовац, Хрватска, некад општина Валпово, СР Хрватска), у Бачком Градишту (општина Бечеј) се одржава *Војвођанска олимпијада старих спортова*. У оквиру оба такмичења организују се надметања у старим народним спортовима и играма које су биле карактеристичне за простор Панонске низије.

Поред сличности са спортовима у региону, старе народне спортове и игре заступљене у Србији карактерише и сличност са спортовима који се играју шире у Европи или свету. Тако је нпр. игра куглом (боћање, балоте), оригинално настала у Средоземљу, на простор Србије пренета колонизацијом Војводине после Другог светског рата, каснијим економским колонизацијама, али и присилним исељавањима из Далмације, током ратова деведесетих година XX века (Западна Бачка, Јужни Банат, Београд). Такође, пастирска игра *банатске шоре*²³ у Банату, некад распрострањена по целој Војводини, има великих сличности са следећим играма: Лапта (Русија); Оина (Румунија) (налази се на националној листи нематеријалног културног наслеђа Румуније); Бренбал (Немачка).

Промоција старих народних спортова и игара

Као и у случају земаља у региону, промоција старих народних спортова и игара у савремено доба се углавном врши преко различитих врста туристичких манифестација. Овакви догађаји се често организују у част витешке традиције или некадашњег хајдучког начина живота, а неки од њих директно промовишу и различите врсте нематеријалног културног наслеђа. Тако се у организацији *Свебор савеза Србије*, одржава низ народних спортских надметања, инспирисаних витешком традицијом, а која подразумевају такмичења у дисциплинама појединих витешких игара, као што су: *Витешки фестивал*²⁴ (Костолац,

²³ За банатске шоре постоји урбани мит по коме је Михајло Пупин (научник, проналазач), отишавши из Баната у САД, са собом однео и правила ове игре и да су на основу њих настали бејзбол и софтбоул почетком XIX века.

²⁴ Обухвата: борбе оклопљених витезова, такмичење у стреличарству и борбу гуменим мачевима за децу.

општина Пожаревац) и *Међународни витешки турнир „Just out”*²⁵ (тврђава манастира Манасија, општина Деспотовац).

Присутне су и манифестације са хајдучким наративом, које промовишу хајдучки начин живота, њихове обичаје и спортска надметања у оквиру тога. У Црној Бари (општина Богатић) одржава се спортско надметање у хајдучким дисциплинама (народни вишебој), уз приказ бројних обичаја тог краја (мачванска свадба, гастрономија) – *Хајдучке вечери*. У селу Братачић (општина Осечина) одржава се манифестација *Избор подгорског харамбаше*, са, такође, надметањима у спортским дисциплинама народног вишебоја, а одржава се као годишњица битке између српских устаника и турске војске у Првом српском устанку (1806. године). Познати су и *Хајдук Вељкови дани* (Леновац, општина Зајечар), који се одржавају у родном месту Вељка Петровића и подразумевају надметања у народном вишебоју; затим *Чучук Станини дани* (Сиколе, општина Неготин), посвећени супрузи хајдук Вељка Петровића, једној од првих хероина–ратника у српским ратовима), који обухватају етномузиколошки и фолклорни програм и надметања у народном вишебоју; *Курсулини дани* (Цветка, град Краљево), посвећени Јовану Петровићу Курсули, хајдучком харамбашу из Првог српског устанка, са надметањима у народном вишебоју, *Дани Станоја Главаша* (Глибовац, општина Смедеревска Паланка), посвећени једном од вођа Првог српског устанка, са надметањима за титулу харамбаше у народном вишебоју; *Сабор војводе Стојана Чупића* (Салаш Ноћајски, Град Сремска Митровица), посвећен Стевану Чупићу, једном од вођа Првог и Другог српског устанка), итд.

У појединим случајевима стари народни спортови, игре и надметања су саставни део програма појединих манифестација које промовишу нематеријално културно наслеђе у Србији, а у наставку текста ће бити дато неколико примера:

- У оквиру манифестације *Сабор трубача у Гучи* (општина Лучани), део програма представљају надметања у народном вишебоју.
- Поред овога, вештина израде инструмента гусле и епско певање се, као део нематеријалног културног наслеђа Србије, промовишу кроз бројне фестивале гусала, где се током извођења

²⁵ Обухвата: борбу штит и мач (мушка и женска категорија); борбу дворучним секирама, баклер и мач, дворучни мач, групне борбе (5 на 5), реконструкцију средњовековне борбе у средњовековном селу, стреличарски турнир, јахање коња и групне ТАР борбе (5 на 5).

- епских народних песама изводе и оне у којима се помињу спортска, витешка и хајдучка надметања;
- Обичајна пракса *Ђурђевдански сусрети* (Ђурђевданска молитва, заветна молитва), која је, такође, елемент нематеријалног културног наслеђа Србије, и сеоска црквена слава села Вртовац (општина Књажевац), а одржава се и у селу Балта Бериловац. Промовише се кроз манифестацију *Молитва под Миџором* (Стара планина), чији су део програма чобанске (пастирске) спортске игре и надметања. Крсна слава Ђурђевдан је и елемент нематеријалног културног наслеђа на УНЕСКО листи;
 - Певање из вика, као елемент нематеријалног културног наслеђа - вештине певања из вишегласја и други облици фолклора и народног певања западне Србије, саставни су део манифестације *Чобански дани* у Косјерићу. У оквиру ове манифестације одржава се и такмичење у народном вишебоју.

Слика 5. Детаљ са народног вишебоја у оквиру манифестације Чобански дани (извор: аутори)

У Табели 3 дат је приказ манифестација које се данас одржавају и промовишу старе народне спортове, игре и надметања у Србији. У њој је представљено 26 манифестација у оквиру којих се промовишу ови спортови, а где су они главни елемент садржаја тих манифестација. Углавном су то надметања у дисциплинама народног вишебоја, али и у појединим дечијим и пастирским играма. Осим промоције старих

народних спортова, ове манифестације имају и туристички значај, као део промоције руралног, манифестационог и спортско-рекреативног туризма, а донекле и планинског и верског туризма (део њих се организује на или уочи неког верског празника) простора у коме се одржавају. Организатори оваквих манифестација су најчешће удружења грађана (завичајна удружења), спортски савези, туристичке организације и локалне самоуправе (месне канцеларије). Термини одржавања ових манифестација су од маја до септембра, а најчешће се организују у августу месецу.

С обзиром да промовишу старе народне спортове игре и надметања, који су опстали неколико векова, ове манифестације имају и едукативни карактер. У прилог томе иде и чињеница да се у оквиру манифестације „Заборављене игре и вештине“ и „Сефкеринске олимпијаде“ такмиче екипе састављене од деце из основних школа у општинама Ковин, односно, Опово.

Табела 3. Стари народни спортови на територији Србије²⁶

Назив	Место одржавања	Програм ²⁷	Спортови
Војвођанска олимпијада старих спортова	Бачко Градиште, општина Бечеј	Забавни програм	Пилцике, ринглање, трка на штулама, трка у цаковима, стреличарство, скок удаљ из места, скок увис из места, бацање камена с рамена, драгаче, козана, чочак, токач, вранићи, надвлачење клипа, пуцање корбачем, крбање
„Светско првенство“ у банатским шорама	Томашевац, град Зрењанин	-----	Шоре, банатска чобанска игра са палицама
„Светско првенство“ у чингању	Кумане, општина Нови Бечеј	Такмичење у стрижању оваца, изложба пољопривредне механизације, гастрономија	Чинга, банатска чобанска игра са палицама
Личка олимпијада	Приревица, општина Апатин	Гастрономија, фолклор КУД	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, пењање уз стожину, надвлачење клипка, надвлачење канапа, ходане по брвну (треди), вучење куке, скок увис из места, надвлачење руке (крбање), трчање у цаку (за децу)
Крајишки вишебој ²⁸	Банатско Велико Село, општина Кикинда	Изложба ручних радова, гастрономских специјалитета, вече фолклора и музике, забавни програм	Трке у цаку за децу и одрасле, скок удаљ из места, скок увис из места, пењање уз стожину, ходане по треди (брвну), надвлачења конопа, обарање руку, бацање камена с рамена, надвлачење клипка
Крајишки вишебој ²⁹	Шимановци, општина Пећинци	Гастрономија, фолклор, музика и обичаји пренети из завичаја	Бацање камена с рамена, потезање канапа, скок удаљ из места

²⁶ Већина наведених манифестација подразумева и одржавање такмичења у модерним спортовима.

²⁷ Остали програм манифестације.

²⁸ Односи се на становништво досељено из Западне Босне, тј. Босанске крајине.

Назив	Место одржавања	Програм	Спортови
Селеушки вишебој	Селеуш, општина Алибунар	Фолклор, културно-уметнички програм, гастрономија краја	Пењање уз стожину, бацање камена са рамена, обарање руку, трчање у цаку, борба на брвну, надвлачење клипа, надвлачење конопца, скок увис из места, трчање по брвну и боћање. Деца: трчање у цаку, трка са јајетом у кашичици и трчање по брвну
Сеоска олимпијада	Сефкерин, општина Опово	Убацивање пројки у кош, шутирање пенала, пикадо	Бацање камена с рамена, скок удаљ из места, надвлачење канана, стреличарство, трка у цаковима,
Племенске витешке игре	Ловћенац, општина Мали Иђош	Културно-уметнички програм, КУД из Црне Горе и Ловћенца	Трчање, скок удаљ из места, бацање камена с рамена, намицање котура, надвлачење канана (и одрасли и деца), скакање (трка) у врећама (деца)
Пициген	Град Нови Сад, река Дунав	Забава	Игра лоптом
Хајдучке вечери	Црна Бара, општина Богатић	Мачванска „свадба“ у етно-кући Совљак, свадбена поворка, гастрономија мачванског краја, културно-уметнички програм	Бацање камена са рамена, скок удаљ из места пењање на дрво, прескакање преко пања, навлачење клипка
Избор подгорског харамбаше	Брагачић, општина Осечина	Културно-уметнички програм, позоришне представе, фолклорни ансамбли Подгорине, гастрономски специјалитети краја	Бацање камена с рамена, скок удаљ из места, надвлачење клипка, борба на брвну, скок увис преко пања и пењање уз дрво
Курсулини дани	Цветка, град Краљево	Такмичење у преношењу кофи са водом на рамену обрмачом; а преко греде, стругање балвана, ношење жена на кркаче, забава	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, надвлачење клипка

²⁹ Односи се на становништво са простора Книнске крајине (Далмација, Далматинска загора), који су се после рагова деведесетих година XX века на простору Хрватске, овде населили као избеглице.

Назив	Место одржавања	Програм	Спортови
Хајдук Вељкови дани	Леновац, град Зајечар	Вече фолклора, културно-уметнички програм, гастрономија избор хајдучке лепотице, турнир у малом фудбалу	Рвање на брвну, бацање потковице, пењање на стуб, преношење балвана, скок удаљ из места и бацање камена с рамена
Чучук Станини дани	Сиколе, општина Нетин	Такмичење фолклорних друштава за најбољи изворни фолклор, оригиналну народну ношњу, најлепшу пастирицу, гастрономија краја, народне рукотворине	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, надвлачење канапа
Дани Станоја Главаша	Глибовац, Смедеревска Паланка	Културно-уметнички програм, гастрономија, народне рукотворине	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, борба на греди, обарање руку, надвлачење клипика, бацање потковице
Чобански дани	Косјерић	Књижевно вече, турнир у шаху, изложба пољопривредне механизације, гастрономски специјалитети од малине, забавно-узички програм, такмичење у изворном фолклору Западне Србије (коло, певање из вика, певање из баса), „кинеска свадба“ по српским обичајима	Бацање камена с рамена, надвлачење клипика, скок увис из места, надвлачење канапа
Молитва на Миџору	Вртовац, Балта Бериловац (општина Књажевац)	Обред приношења колективне жртве (јагне); заветна молитва, ђурђевдански обичаји, гастрономија Старопланинског краја, културно-уметн. програм	Надвлачење канапа, бацање камена с рамена, скок удаљ из места

Назив	Место одржавања	Програм	Спортови
Олимпијске сеоске игре Србије	Место финалног одржавања се мења на годишњем нивоу	Баскет, крос, фудбал, стони тенис, шах, стрељаштво, одбојка, пикадо, рукомет, полигон	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, бацање потковице у циљ, брзо стругање облица, трчање преко природних препрека, народно рвање
Сеоске игре Спортског савеза Србије	Место финалног одржавања се мења на годишњем нивоу	Шах, мали фудбал, одбојка, фудбал, полигон	Надвлачење клипка, скок удаљ из места обарање руку, бацање камена с рамена, народно рвање, трка преко препрека
Сеоски вишебој	Јабланица, Златибор	Ручно обарање стабла, стругање дрва, трка коњима, вуча на влаци ³⁰ , воловском и коњском запрегом, печење каграна од луча борова, забавни програм, гастрономија краја	Скок удаљ из места, бацање камена с рамена, превлачење клипка, скок увис из места, превлачење руком у суножном ставу, трка коња, вуча на влаци коњском запрегом (једнопрегом, двопрегом), вуча на влаци воловском запрегом, надвлачење канапа
Сеоска олимпијада	Села у општини Нова Варош, Златар	Мали фудбал, баскет, одбојка, шах, стони тенис, пикадо, такмичење у спортском риболову, гастрономски производи	Бацање камена с рамена, надвлачење клипка, надвлачење канапа
Хајдучке игре	Три Локве, општина Гаџин Хан	Културно-уметнички програм	Стреличарство, бацање секирице, бацање камена са рамена, набацивање обруча на штап
Такмичење у пеливанском рвању	Драгаш, општина Штрпци	-----	Пеливанско рвање
Ругова традиционалне игре	Руговска клисура, град Пећ	Фолклор и обичаји албанске националне мањине у Србији	Бацање камена с рамена, скок удаљ из места, пеливанско рвање, крбање (надвлачење руку)

³⁰ Влака – велико оборено стабло које се влаци, превлачи.

Назив	Место одржавања	Програм	Спортови
Сунет свадба и пеливанско рвање	Горње Љубиње, град Призрен	Обичај бошњачке свадбе и сунећења	Пеливанско рвање
Чарапански вишебој	Здравинье, град Крушевац	Забавни програм	Скок удаљ из места, бацање камена са рамена, надвлачење клипка, надвлачење конопа
Међународни витешки турнир "Just out"	Манастир Манастија, општина Деспотовац	Појање црквених хорова, ансамбли за рану средњовековну музику, културно-уметнички програм, прикази средњовековних борби средњовековно село	Турнир у витешким дисциплинама
Витешки фестивал	Костолац, општина Пожаревац	Гастрономија	Борба витезова, стреличарство, такмичење за децу борба луменим мачевима
Сабор војводе Стојана Чутића	Салаш Ноћајски, град Сремска Митровица	Беседе, фолклорна друштва, изворна народна песма, епска народна песма, монодраме, посвећено лицу Стојана Чутића	Надвлачење клипка, скок удаљ из места, бацање камена с рамена, борба на брвну, прескок пања,
Заборавање игре и вештине	Плочица, општина Ковин	Забавни програм, гастрономија	Гађање праћком, бацање новчића на црту (крајцарице ³¹), такмичење у круњењу кукуруза, гађање кликером у рупу, трка трагачама, когурање, стреличарство.

Извори: Вјељас et al., 2019; Вјељас et al., 2021a; Бјељас и др., 2021; Ćurčić et al., 2022; Banatske šore, 2020; Свобор (б.д.).

³¹ Аустријски бакарни новчић, у пренесеном смислу ситан новац.

Специфичан начин промоције старих народних спортова, игара и надметања у Србији забележен је у оквиру међународног пројекта *Подсећање: Игре прошлости – спорт за данас* (“Recall: Games of the Past – Sports for Today” – TAFISA), у периоду 2013–2015. година. Пројекат је суфинансирала Европска комисија као део програма *Европско партнерство за спорт* (“European Partnerships on Sport”), у оквиру кога је направљена колекција, тј. списак карактеристичних игара у европским земљама. Овај пројекат наглашава вредности традиционалних спортова и игара у појединим земљама, који су обезбедили историјске и културне основе за игру, кретање и спорт. Између осталих, стручњаци из Србије, окупљени у оквиру асоцијације *Спорт за све*, предложили су пет старих спортова и игара, као део ове листе: клис, труле кобиле, купе (кућање), чуга (чувари огњишта) и надвлачење канапа (Bronikowska & Laurent, 2015).

ПРИКАЗ СТАРИХ НАРОДНИХ СПОРТОВА, ИГАРА И НАДМЕТАЊА

Како би се читаоци ове публикације боље упознали са старим народним спортовима, играма и надметањима, у даљем тексту ће бити приказани одређени спортови и игре, са описом њихових најважнијих карактеристика, правилима игре и приказом географског распрострањења.

Приликом формирања оваквог списка, аутори су старе народне спортове и игре поделили у две основне групе:

1. стари народни спортови и игре који се и данас одржавају, промовишу и чувају од заборавља;
2. стари народни спортови и игре који су ишчезли (тј. више се не практикују), али су и даље заступљени у народној традицији (у народном сећању), као важан део некадашњег начина живота, привређивања и забављања.

Приликом одабира спортова који ће бити приказани у овој публикацији, аутори су се водили критеријумом заступљености, тј. направљен је избор оних спортова, игара и надметања који су били присутни на територији целе Србије, а врло често и у оквиру целе бивше СФР Југославије. Преглед је обухватио пастирске и дечије игре, али и дисциплине старих спортова које су биле карактеристичне за надметања старије популације. Такође, све спортове, игре и надметања, аутори су груписали према предложеној категоризацији ових спортова, датој у једном од уводних поглавља.

Као посебан сегмент очувања традиције, спортови и игре описани у наставку, заузимају специфично место у нематеријалном културном наслеђу Србије, нарочито узимајући у обзир њихову малобројност и ослабљену виталност оних који се и даље практикују. За детаљнији опис основних карактеристика, као и правила игара, аутори су користили резултате сопствених теренских истраживања као и анализу доступне литературе на ову тему.

*Стари народни спортови и игре
који се и данас играју*

Стари спортови са реквизитима

БАЛОТЕ (БОЋАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Екипно, парови
Задатак/циљ:	Бацити куглу што даље
Простор за играње и реквизити:	Равно игралиште, кугла, балота

О спорту/игри³²: Стара игра, настала пре неколико хиљада година на простору Медитерана. Постоје различита истраживања по којима је игра настала у античкој Грчкој, односно у сада шпанској провинцији Баскији. Боћање се игра и на простору јадранског приморја бивше Југославије. Становништво досељено између два светска рата, и после другог светског рата са простора Далмације, Истре и Црногорског приобаља, у Војводину, као и избеглице из Далмације током ратова деведесетих година XX века на простору бивше Југославије, сс собом су донеле и правила ове игре у Србију. У Србији се данас одржава и полупрофесионално екипно и појединачно првенство у боћању. Одржавају се и европска и светска првенства, а од 1984. године, боћање је постало и параолимпијски спорт.

У почетку терени за боћање су били сеоски путеви и равна земљишта. У боћању на старински начин, употребљаване су прво камене, онда глинене, па и дрвене кугле. Данас постоје четири светске боћарске асоцијације. У модерно време користе се синтетичке или металне, фабрички произведене кугле. Данашња игралишта су равни земљани терени, дужине 27,5 m и ширине 2,5 m до 4 m. Екипе чине по четири такмичара са сваке стране.

Максимална маса кугле је 1,4 kg, пречника 90 до 110 mm. Као један од реквизита издваја се „булин“, најмања кугла у игри, која је мањег пречника, 27–33 mm и која представља циљ према којем се кугле котрљају или бацају кроз ваздух.

³² Боћарски савез Србије (б.д.); Воћање, 2013.

На територији Србије, се углавном старија популација (пореклом из Далмације), рекреативно такмичи у боћању на старински начин. Користе равне терене, које модификују за игралиште у парковима и зеленим површинама између зграда. Овакви „терени“ чести су у деловима Новог Београда и Батајнице, као и Петроварадину и новосадском насељу Детелинара. Одржавају се и такмичења у оквиру Радничких спортских игара Србије.

Правила и начин игре³³: Играчи бацају за право на одабир круга бацања, на бацање булина и на бацање прве кугле. Победник бацања облежава круг бацања прве кугле (око 40 – 50 cm који мора бити удаљен од било какве препреке бар 1 m). Затим из круга баца булин на место које мора бити између 6 и 10 m удаљено од руба круга бацања. Ако у три покушаја не успе правилно добацити, предаје могућност бацања своје противнику, али не и право првог бацања кугле. Први играч баца своју куглу, може је бацити или котрљати, и не сме преступити или додирнути линију круга докле год његова кугла не падне на тло или се не престане котрљати. Затим играч другог тима покушава да баци своју куглу ближе булину или да избије куглу која је у предности. Кугла најближа булину је у предности и онда зависи од играча тима који није у предности да баца све док кугла његовог тима не постигне предност. У наставку игре може покушати да помери противникову куглу с њеног места у близини булина. Игра завршава кад се избаце све кугле и кад се бодови саберу. У следећој игри се булин баца из круга нацртаног око места где је пао у претходној игри.

Географско распрострањење: Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Словенија, Хрватска, државе медитеранског приобаља.

³³ Воџање, 2013.

БАНАТСКЕ ШОРЕ

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Екипно, 2 екипе са по 10 играча
Задатак/циљ:	Ухватити лопту, претрчати раздајину
Простор за играње и реквизити:	Травнато или земљано игралиште; стадион, палица, лоптица

О спорту/игри³⁴: Стара пастирска игра која је, према усменим приповедањима, стара преко 200 година, међутим, поједина истраживања (Стефановић 1974-1978), указују да је овај стари народни спорт проистекао из пастирске игре *велике цуре* („шорање“). Играле су је и мушка и женска деца. Мања деца су играла *мале цуре*. Током пауза у летњим радовима момци и старији мушкарци су се окупљали на ливадама поред насеља и играли *велику цуру*.

Банатске шоре су добиле име по банатском сленгу за ударање лопте (шорати лопту, ногом или штапом). У *Спортском савезу Србије* Банатске шоре су класификоване као традиционални спорт.

Као пример ревитализоване и донекле модернизоване игре, од 2001. године се у Томашевцу (Град Зрењанин) одржава *Светско првенство у банатским шорама* (по угледу на такмичење у бејзболу). Игра се лигашки, а учествује 14 екипа из Војводине и Румуније. Организатор је *Друштво за очување банатских шора*, а играју две екипе са по 10 играча. Терен је широк 44 m, са обележеном првом базом 1 („цуром“) и другом линијом базом 2, удаљеном 35-40 m од базе 1. Реквизити су ручно израђена палица (у новије време се користи бејзбол палица), максималне дужине до 104 cm, пречника 7 cm (правилног, кружног облика, целом дужином). Зона претрчавања која је саставни део поља широка је 5 m. Лоптица је крпена, црвене боје, пречника око 8 cm, ручно рађена, тежине око 200 g (данас се користи лоптица за бејзбол).

Правила и начин игре: Утакмица траје 60 минута. Ако је нерешено, игра се продужетак од 15 минута. Игра се тако да девет играча једног тима хватају лопту коју играчи другог тима редом ударају (шорају). Десети играч прве екипе подбацује лоптицу другој екипи. Сваки играч има право на три ударца. Бацач и ударац стоје један наспрам другог, паралелно са првом базом. Место где стоји ударац је

³⁴ Стефановић, 1974-1978; Banatske šore (b.d.).

круг пречника 3 m, чији се центар налази на „цури“, 5 m од места где се секу “цура” и гранична линија зоне за претрчавање. Поен се добија тако што сваки играч из екипе која удара лоптицу, после одиграног бар једног од три покушаја удараца, претрчи раздаљину од базе 1 до базе 2 и натраг. Један играч – један поен. Екипа која се брани покушава да погоди лоптом играча који претрчава. Ако га погоде, екипе мењају места. Тако се игра све док се сви играчи не измењају и као ударачи и као хватачи.

Географско распрострањење: Банат (Војводина), сличне варијанте: Румунија, Немачка, Данска, Молдавија, Русија.

БАЦАЊЕ ПОТКОВИЦЕ (РИНГЛАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Минимум 4 играча (игра се у паровима)
Задатак/циљ:	Набацити потковицу на колчић или избити противникову
Простор за играње и реквизити:	Травнато/земљано игралиште; потковице, 2 колчића

Слика 6. Бацање потковице, са такмичења у оквиру манифестације „Дани Станоја Главаша”, Глибовац, општина Смедеревска Паланка (извор: аутори)

О спорту/игри³⁵: Ово је стара спортска дисциплина, а назив ринглање потиче од немачке речи *Ringel* (колут). Подразумевала је такмичење у паровима или у екипама, при чему је свака екипа имала по четири потковице за бацање. За игралиште се бира травнати или земљани терен и побадају се два колчића висине 30 cm на размаку од 2 m. На терену се означава место одакле се бацају потковице и оно је најчешће 8 m удаљено од колчића. Играла се током целе године. Данас

³⁵ Лично искуство аутора; Svetković, 1982.

се игра у оквиру појединих школских спортских такмичења. Постоје и варијанте – набацивање колута на колац.³⁶

Правила и начин игре: Такмичењем руководи комисија која контролише резултате и судије које прате регуларност такмичења и бележе бодове. Такмичење се организује у паровима. Играч који баца има две потковице и баца једну па другу на супротни колчић од места стајања. Потковице сваког пара су различито означене. Циљ је да се потковица добаци што ближе колчићу или да се набаци на њега. Сваки играч покушава да потковицу противничке екипе одбаци што даље од колчића, како би његова била ближа. Након бацања прве двојице играча из сваке екипе, бацају друга двојица. Потковица која је најближа колчићу доноси један бод, наслоњена на колчић два бода, а набачена на колчић три бода. Игра се док једна екипа не сакупи 21 бод. Након тога се игра друга серија, а победник је пар који оствари две победе. Затим се такмиче друга два пара, па трећа група парова и игра траје у зависности од броја парова. У следећем кругу састају се победнички парови из првог круга, затим се организује следећи круг и тако све до финала.

Географско распрострањење: сви крајеви бивше СФР Југославије.

³⁶ Аутори су као деца играли ову игру.

ВРАНИЋИ (ВРАНИЋАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	6 играча (појединачно/екипно)
Задатак/циљ:	Погодити бацачеву вранићарку
Простор за играње и реквизити:	Раван, тавнат терен (100x100 m); дрвена пастирска батина (дужине 120 cm, дебљине 2–4 cm (доњи – горњи део))

Слика 7. Вранићање, са такмичења у оквиру манифестације „Војвођанска олимпијада старих спортова“, Бачко Градиште, општина Бечеј (извор: аутори)

О спорту/игри³⁷: Стара пастирска игра која се играла претежно у славнско-подравским крајевима као и у Војводини. Играла се и на простору Србије под називом *гаврање*³⁸. Добила је назив по птици врани. Настала је спонтано, тако што су пастири батинама гађали птице и трчали по њих, када би их погодили, па је овакво гађање претворено у игру. Спада у ред пастирских игара које су међу првима почеле да одумиру, јер подразумева учешће младих и јачих пастира

³⁷ Svetković, 1982.

³⁸ „Игра у којој један баци свој штап у висину, а други га својим штапом гађа“ (Караџић, 1867, 278).

којих је временом бивало све мање. Игра се појединачно или екипно, а играчи је играју боси.

Правила и начин игре: На почетку игре се бира бацач („цало“), тако што сваки играч баци своју вранићарку са ноге увис, држећи је руком за врх. Чија батина најниже одлети тај постаје бацач и започиње игру са центра игралишта, тако што баци своју батину–вранићарку увис. Остали играчи се налазе распоређени на једнаком растојању од бацача и покушавају да погоде својим батинама његову, након што ју је бацио. Када је батина погођена, сваки играч почиње да трчи за својом вранићарком и покушава да је донесе на центар игралишта, док бацач за то време хвата своју батину и покушава да „чвркне“ (благо удари, додирне) батину неког од осталих играча. Уколико успе, бацач постаје играч чија је батина чвркнута и бацање се понавља. Међутим, ако играч чија је батина чвркнута успе да чвркне батину неког другог, а пре него сви играчи дођу до центра, тај ће постати бацач.

Ако приликом бацања батине, играчи не успеју да погоде вранићарку, бацач иде на место где му је батина пала и одатле њоме гађа на земљи батину једног од играча, па ако је погоди, улоге се замењују и тај постаје бацач. Слично као и у претходном случају, играч чија је батина погођена може покушати даље да погоди једну од батина осталих играча, како не би био бацач.

Игра траје 30 минута и за то време судија бележи и бодује сваку активност (два бода се додељују за свако погађање батине, сваки промашај (бодови за бацача), свако „чвркање“ вранићарке и свако погађање вранићарке на земљи). Побеђује играч са највећим бројем бодова.

Географско распрострањење: претежно Славонија, Подравина, Војводина.

КАНЦИЈАЊЕ (ПУЦАЊЕ КОРБАЧЕМ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Неограничен
Задатак/циљ:	Што већи број пуцања
Простор за играње и реквизити:	Травнато игралиште; канџија

Слика 8. Пуцање корбачем, са такмичења у оквиру манифестације „Војвођанска олимпијада старих спортова“, Бачко Градиште, општина Бечеј (извор: аутори)

О спорту/игри³⁹: Пастирска игра која је добила назив по турској речи *катсу* (корбач бич, канџија) и која је стара колико и пастирски начин живота. Претпоставља се да први пастири нису имали канџије, већ су користили реквизите из природе – штапове, шибе и сл., док је накнадни развој сточарства диктирао израду нових предмета за чување стоке. Игра је позната и под називом „пуцање корбачем“ и „пуцање бичем“, при чему се издвајају различите врсте канџија (свињска, коњска итд.) Осим у Бачком Градишту, такмичење у пуцању канџијом присутно је и у оквиру манифестације *Дужијанца* (у селима у околини Суботице).

³⁹ Марјановић, 2005; Svetković, 1982.

Правила и начин игре: Такмичење може бити појединачно или групно (одабира се један члан екипе да пуца канцијом). Постоје различити начини пуцања – у првом случају, пуца се брзим трзајем руке и канције изнад главе, уз „испаљивање“ пуцња потезањем канције горе доле; у другом случају, такмичар пуца брзим трзајем руке и канције напред испред себе, па затим окретањем руке и канције у десно и лево. У прошлости је судија оцењивао техничко руковање канцијом, број пуцњева у року од једног минута, као и изглед канције, а сви бодови из ових категорија су се сабирали. У савремено време углавном се оцењује само број пуцњева. Може се организовати предтакмичење, у коме наступају сви такмичари, а затим се, на основу ранг листе, бирају четири најбоље пласирани такмичара за финале.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије.

КОЗАНА

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	5 или 6 (појединачно/групно)
Задатак/циљ:	Срушити козу
Простор за играње и реквизити:	Травнати терен; дрвени треножац висине 50 cm, батина дужине 80 cm

Слика 9. Козана, са такмичења у оквиру манифестације „Војвођанска олимпијада старих спортова“, Бачко Градиште, општина Бечеј (извор: аутори)

О спорту/игри⁴⁰: Дисциплина „козе“, „козу набијати“, „козличење“ је добила назив по реквизиту који се у њој користи – дрвеном треношцу. Играла се највише у славонско-подравским крајевима као и у Војводини. Подразумевала је појединачно али и групно такмичење.

Правила и начин игре: На отвореном игралишту треножац се постави на удаљености 15 m од играча који бацају. Пре почетка бацања одабере се постављач козане, тако што сви такмичари баце ножним прстима своју батину и чија падне најближе, тај добија ову улогу у првом

⁴⁰ Cvetković, 1982.

бацању. Играчи, тзв. тепачи козане бацају батину 10 пута, тј. имају 10 хитаца, а свако рушење козане се рачуна као бод. Приликом сваке нове серије бацања врши се избор постављача козане, а бодови се на крају сабирају за сваког такмичара. Екипна варијанта игре одвија се тако што су екипе подељене у два тима од по три играча, где сваки играч баца пет хитаца, а бодови свих такмичара из групе се сабирају.

Географско распрострањење: Подравина, Славонија (Хрватска), Војводина (Србија).

ТОКАЧ

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	10 играча
Задатак/циљ:	Одбацити токач у противничко поље,
Простор за играње	Равно, травнато игралиште (100x80 m);
и реквизити:	токач (дебљине 2 cm, пречника 8 cm), токачка (дужине 100 cm, са тепалом дужине 20 cm)

О спорту/игри⁴¹: Стари народни спорт, сличан данашњем хокеју на трави. Добио је назив по реквизиту којим се игра – токач (од турске речи „тока“ – дугме, плочица). Има различите називе и варијанте: „котачање“, „котрљање“, а извесном претечом се може сматрати и игра колуга. Игра се екипно са батином, токачкаром, која на једном крају има природну израслину или се посебно израђује из два дела (држало и тепало).

Правила и начин игре: Екипе се поставе насупрот, по ширини своје стране игралишта, са најбољим играчима постављеним на чело. На судијски знак, играч екипе која почиње узима токач и руком га баца ка постављеним противничким играчима. Ови, истовремено, покушавају својим токачкама, одбацити токач у противничко поље и то тако да га друга екипа не успе вратити назад. Уколико се ударац изврши тако да токач полети у висини глава противника или изнад њих, постигнут је „бак“, који се посебно бодује. Промашајем се сматра ситуација у којој токач падне „мртав“ на земљу, али се и након тога наставља игра тј. пребацивање токача батинама. Игра траје 20 минута и за то време судија бодује све активности (1 бод за успешно убацивање токача у противничко поље (када падне „мртав“ на земљу), два бода за убацивање токача у висини глава противника и три бода за убацивање изнад глава противника).

Географско распрострањење: Славонија, Подравина, Бачка.

⁴¹ Cvetković, 1982.

ЧИНГА (ЧИНГАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 екипе са по минимум 6 такмичара
Задатак/циљ:	Оборити/погодити „ћушку“
Простор за играње и реквизити:	Травнати раван терен, ливада; штап, цигла, даска

О спорту/игри⁴²: Пастирска игра, стара неколико стотина година, карактеристична за равничарски простор где су се чувале овце. Ова игра је ревитализована, тј. поново покренута 2015. године у оквиру манифестације *Овчарски дани* у насељу Кумане (општина Бечеј). Игра се на травнатом терену, екипно, две екипе једна против друге. У екипама је минимум по шест такмичара. Сваки такмичар мора да има штап дужине 1,5 m. Реквизити су још и пола цигле, једна мања даска и ћушка (обло, заобљено дрво), пречника око 6 cm. Обележи се линија („цура“) са које почиње игра и испред ње се у дужини око 8 до 10 m, постави цигла, на коју се прислони даска, дужине око 50 cm. Потом се сви играчи поставе уз линију и игра почиње. Данас се одржава и *Светско првенство у чингању*. Игра се зове и бечкеречке (стари назив за град Зрењанин) чинге или велике чинге, велике ћушке.

Правила и начин игре: Кад се играчи построје, тањи крај штапа поставе на прсте десне ноге. Дебљи крај штапа држе у руци да би га замахом ноге бацили што даље, према ћушки. Онај који обори ћушку је „цар“. Овај играч се издваја и посматра игру да би видео ко ће следећи да погоди ћушку. Ко последњи погоди ћушку (или је најмање добаци) је „ћушкар“ („чингар“, „бода“). У даљем току иге, „цар“ први гађа ћушку, па затим сви остали, и то оним редом којим су раније погодили ћушку (колико су им раније били удаљени штапови). Ћушкар одлази по ћушку, уколико је неко од играча одбаци далеко, да би је наместио. Док је ћушкар удаљен, играч може померити свој штап. Ако ћушкар нема времена да је намести, а остали играчи нису још на „цури“ (линији), онда он гађа даску. Ако је погоди, онај играч који још није на „цури“ постаје ћушкар. Ако тренутни ћушкар дотакане неког од играча, пошто је наместио ћушку, онда играч којег је дотакао мења

⁴² Стефановић, 1974-1978.

места с њим (тј. постаје ћушкар). Ако су свим играчима штапови остали иза ћушке и не могу да се врате на „цуру“, нови ћушкар је играч који није погодио ћушку и игра се наставља.

Географско распрострањење: Банат (Војводина).

ЧОЧАК

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Максимално 5
Задатак/циљ:	Не бити трлак
Простор за играње и реквизити:	Травнати терен 20x30 m; чочак (15 cm), даска (100x20x2 cm), батина (80 cm)

О спорту/игри⁴³: Назив игре потиче од речи *чочити* – поставити усправно или нагоре, косо. Игра се нарочито играла у Славонији и Војводини, а позната је, у варијантама, под различитим именима: „ћора“, „чрга“, „чарање“. Играчи су је играли појединачно и боси.

Правила и начин игре: У игри учествује максимално пет играча, уз присуство судије који води игру. На почетку се одређује ко ће бити трлак (цало), а ко тепачи (бацачи). Један такмичар узима и баца све батине преко главе и чија падне најближе, он ће бити трлак. Трлак поставља даску (дужине 100 cm, ширине 20 cm и дебљине 2 cm) на постоље (обично две цигле), и на њу усправно ставља чочак (дрво дужине 15 cm, зашиљено на једном и обло на другом крају). Тепачи се се распоређују на удаљености 3 m од даске, и минимум 1 m међусобно, са батинама постављеним у мање рупе на терену (сваки тепач има своју рупу). На узвик судије, први тепач узима своју батину, снажно замахује њом и баца је, са циљем да погоди чочак. Ако погоди, почиње тзв. гањање, тако што тепач трчи за својом батином, а трлак у исто време за чочаком. Ко први стигне до реквизита и постави га у рупу тепача који је гађао, наставља такмичење као тепач. Ако тепач у старту промаши чочак, оставља батину где је пала и чека крај игре на свом месту. Игра се наставља тако што други тепач започиње гањање и наставља редом, све док и последњи тепач не заврши гањање. Током гањања последњег играча, без обзира да ли је погодио или не, долази до „гањања“ свих играча за њиховим реквизитима и рупама, а такмичар који остане без рупе постаје следећи трлак. Игра се игра максимално сат времена, током којих судија бележи колико је пута сваки такмичар био трлак. Побеђује онај који је то био најмањи број пута, или није био ниједном.

Географско распрострањење: претежно Славонија и Војводина.

⁴³ Cvetković, 1982.

Стари борилачки спортови

НАРОДНО РВАЊЕ

Тип спорта/игре:	Стари борилачки спортови
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 играча (индивидуално), а може и екипно
Задатак/циљ:	Оборити противника на тло
Простор за играње и реквизити:	Травнато равно игралиште; спортска хала

Слика 10. Рвање у коштац (извор: М. Пановић, приватна архива)

О спорту/игри⁴⁴: Дисциплина која је позната још од античких Олимпијских игара. У Србији се спомиње се још у средњем веку када се практиковала на тзв. мегданима. Може се издвојити неколико типова такмичења: рвање у кости (рвање у коштац); рвање у појас (каиш); пеливанско рвање; свебор; рвање у руке; ломљење кичме. Савремени облик набројаних дисциплина је рвање слободним стилем, данас

⁴⁴ Касум, 2021.

званична олимпијска дисциплина. У Банату се за рвање користи и израз „бречање“. Рвање подразумева такмичење два борца који покушавају да један другог оборе или баце на тло, примењујући при томе најразличитије тактичке и техничке замисли.

Правила и начин игре: У зависности од типа такмичења, разликују се и правила и начн игре.

Народно рвање у коштац (у кости)^{45,46} – Облик рвања који је био популаран код сеоске омладине (пастира и сеоске школске деце). Надметања су се одржавала на разним скуповима (саборима), сеоским славама, свадбама и другим свечаностима. Данас се организују у оквиру такмичења *Сеоске спортске игре Србије* и *Сеоске олимпијске игре Србије*. Нема узрасних и тежинских категорија. Такмичари се обично рву наги до појаса и боси (доњи део одеће представља свакодневни део одевања). Рвачи стоје окренути грудима један према другом. Искорачена нога може (зависно од варијанте) бити на повученој линији или танком штапу, који се налази између њих. Обухватају један другог, тако што једном руком иду преко рамена, а другом преко пазуха. Чим утврде да имају добар, чврст хват (да су се чврсто ухватили), на знак судије, почиње борба. Борбу карактеришу притискање, подизање, ношење, замахивање, претурање и обарање. Борба се завршава кад је један од рвача оборен на леђа. Обарање може бити у страну (насатице) или на леђа. Ако оба рвача падну у страну (покошке), то значи да су подједнаки и настављају борбу. Ако су такмичари подједнаке снаге, борба може трајати дуго.

Народно рвање у појас – Пре почетка борбе противници питају један другог: „Јел може?“, па тек по договору да може, судија даје знак пиштаљком и борба почиње. Дозвољене су различите технике: заплитање и подметање ногу, превијање преко бедра и различите друге варке и бацања. Рвачи обарају један другог на једно или оба колена, али се из тог положаја одмах, поново дижу, не пуштајући све време један

⁴⁵ Panović et al., 2018; Panović et al., 2023.

⁴⁶ Рвање у коштац, као дисциплина старог народног спорта, је током прве две деценије XXI века, промовисано и као део нематеријалног културног наслеђа, кроз мрежу народних облика рвања у региону и Европи (а кроз два Ерасмус+ пројекта: TRADWOC (2005-2018; где су представљени народни облици рвања на територији Југоисточне Европе, као део нематеријалног културног наслеђа) и TRAWECU (2018-2023; где се традиционални народни облици рвања у Европи повезују као заједнички елемент понуде кроз културни туризам у Европи (као културно наслеђе)).

другог. Противника треба оборити на леђа. Игра се понекад и до две, три победе једног такмичара. Постоји неколико варијанти и различити називи који иду уз њих: о пас, о пасове, за појас, за каиш, за бока, за прељке, за џепове, за броч панталона. Знак о предаји даје се гласним узвиком „Јесте“, или двоструким тапшањем по телу противника, односно по тлу.

*Рвање у руке*⁴⁷ – Противници хватају један другог за надлактице. У настојању да један другог сруше на земљу, користе и саплитање ногама. Борба траје дуже него претходни облици рвања па долази до изражаја и велика физичка издржљивост. Рвачи су голи до појаса, али постоје и варијанте са хватањем за рукаве кошуље или за јелек. Ова врста рвања је била карактеристична и за северни Банат.

Географско распрострањење: Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора.

⁴⁷ Стефановић, 1974-1978; Ćirković et al., 2008.

ПЕЛИВАНСКО РВАЊЕ

Тип спорта/игре:	Стари борилачки спортови
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 играча (индивидуално)
Задатак/циљ:	Оборити противника на земљу
Простор за играње и реквизити:	Травнато равно игралиште

Слика 11. Пеливанско рвање (извор: М. Пановић, приватна архива)

О спорту/игри: Дисциплина пореклом из Персије (данашњи Иран), а у периоду Отоманске империје је донета и у Србију. Пеливан на персијском језику значи јунак. У Турској је пеливанско рвање национални спорт, а од 1356. године се у Једрену одржава Киркпинар фестивал овог рвања. Представља слободни стил рвања који укључује стајање на земљи. Карактеришу га кожне панталоне до колена (кишпет) које носе рвачи и подмазивање тела и панталона. Захвати се могу извести за било који део тела и панталоне противника. Карактеристичан елемент турнира у рвању у уљу је уводни ритуал или плес који рвачи изводе на почетку сваког круга такмичења. Прате га бубњеви и дувачки инструменти и састоји се од ходања, скакања, клечења и специфичних покрета рукама. На територији Србије се одржавају међународна такмичења, али и надметања током свадби и муслиманског ритуала сунећења.

Правила и начин игре: Победа се обезбеђује када рвач баци или окрене противника на начин да му леђа додирују тло или једноставно буду изложена земљи. Уколико леђа рвача који напада дотакну тло током примене било које технике, он аутоматски губи. У савремено доба уведене су временске границе рвања за пад и продужетак рвања за победнички поен.

Географско распрострањење: Србија (Косово и Метохија, Рашка област), Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Турска, Грчка, Бугарска, Албанија, као и све државе са становништвом претежно турског порекла.

ОБАРАЊЕ РУКУ (КРБАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Стари борилачки спортови
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 играча (индивидуално)
Задатак/циљ:	Оборити противникову руку
Простор за играње и реквизити:	Равна површина (сто)

Слика 12. Обарање руку, са такмичења у оквиру манифестације „Војвођанска олимпијада старих спортова“ Бачко Градиште (општина Бечеј) (извор: аутори)

О спорту/игри⁴⁸: Обарање руку је спортска дисциплина/игра која је у почетку била забавног карактера и представљала опробавање снаге и вештине, на вашарима, саборима, поселима и сл. Сврстава се у врсту рвања. У новије време, у оквиру *Српског спортског савеза за обарање руку* одржавају се различита такмичења и државна првенства, као и европско и светско првенство у брзом обарању руку (у новије време и левом и деном руком) у мушкој и у женској конкуренцији.

Правила и начин игре: Два такмичара седну за сто један наспрам другог. На сто усправно ставе десну/леву руку. Један другог обухвате за руку, да им се дланови дотичу, зглоб палца буде видљив, а руке морају бити изједначене. Циљ је да превагну (оборе на сто) противникову руку.

Географско распрострањење: Србија, СФРЈ, свет.

⁴⁸ Сећање првог аутора који је у младости испробавао снагу у овој игри.

ПИЦИГЕН

Тип спорта/игре:	Спортови на води
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Добацити се лоптом
Простор за играње и реквизити:	Река Дунав, плажа; лоптица

О спорту/игри⁴⁹: Игра датира са почетка XX века и организује се на новосадској градској плажи „Штранд“, на Дунаву, у плићаку. Плићак је такав да вода треба да буде до чланака ногу. Играчи у пречнику од око 10 m оформе круг, а игра најчешће пет до шест играча. Игра има забаван карактер, а најчешћи учесници били су млади момци. Индивидуалног је карактера, тј. игра је свако за себе. Класична локална игра, један од симбола старог грађанског Новог Сада. Данас је ова игра пред ишчезавањем, јер је на плажи све више замењују ножни тенис (са фудбалском лоптом) и одбојка на песку.

Правила и начин игре: Посебних правила нема. Једино правило је да лоптица остане што дуже у ваздуху, а може се додати руком, ногом, главом, стомаком. Циљ је да се онај коме се лоптица додаје добро намучи да је ухвати и „натера“ да скочи и изведе неку акробацију са циљем да падне у воду. Игра се игра док се играчи не уморе, а изводећи разне вратоломије, такмичари показују и своју снагу и вештину супротном полу у публици.

Географско распрострањење: Нови Сад, градска плажа „Штранд“, река Дунав.

⁴⁹ Градске инфо, 2021; лична искуства првог аутора који је посматрао уживо ову игру.

Стари атлетски спортови

СКОК УДАЉ ИЗ МЕСТА

Тип спорта/игре:	Стари атлетски спортови
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Минимум два играча (индивидуално)
Задатак/циљ:	Скочити што даље из места
Простор за играње и реквизити:	Травнато игралиште или песковито земљиште; комад дрвета за обележавање места одраза

Слика 13. Скок удаљ из места, тамичење у Основној школи „Вера Благојевић“, Бања Ковиљача (извор: аутори)

О спорту/игри⁵⁰: Дисциплина која је позната још од античких времена, а изводила се и на XIV античким олимпијским играма 708 године п.н.е.

Била је заступљена и на Првим модерним олимпијским играма 1896. године. Подразумевала је такмичење двоје или више играча који се индивидуално такмиче ко ће даље скочити. Играчи су најчешће

⁵⁰ Svetković (1982) као и искуства аутора који су се у основној школи, на часовима физичког васпитања бавили овом дисциплином.

скакали боси и што лакше обучени, како би остварили што бољи скок. За игралиште се бира травнати терен или песковито земљиште. На терену се означава место за скок, које се састоји од означеног места одраза (скока) и простора на који се пада. Место одраза се некада обележавало тзв. баквом (рачvasti комад дрвета, који се састоји од косог дела забоденог у земљу и дебљег дела који представља постоље на површини земље). Играла се током целе године. У неким деловима Србије, за скок удаљ из места постоје и изрази: из ћустека, самоскок. Дисциплина је и данас део обавезног програма у оквиру наставе физичког васпитања и образовања у основним школама. Такође, део је такмичења у оквиру бројних „сеоских олимпијада“ и других манифестација старих спортова, као и појединих спортских, школских такмичења.

Правила и начин игре: Такмичењем руководи комисија која контролише резултате и судије који мере даљине скокова. Такмичење је појединачно и организује се у групама. Сваки учесник скаче са означеног места и мере се дужине скокова. Првопласирани из сваке групе иду у следећи круг такмичења, поново се скаче и мере дужине скокова. Такмичење се понавља у више кругова све док се не добије победник.

Географско распрострањење: Србија, сви крајеви бивше СФР Југославије, као и бројне земље широм света.

СКОК УВИС ИЗ МЕСТА

Тип спорта/игре:	Стари атлетски спортови
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Неограничен
Задатак/циљ:	Прескочити што већу висину
Простор за играње и реквизити:	Травната површина; 2 колца забијена у земљу са урезаним држачима за препону

Слика 14. Скок увис из места, са такмичења у оквиру манифестације „Дани Станоја Главаша”, Глибовац, општина Смедеревска Паланка (извор: аутори)

О спорту/игри⁵¹: Скокови су, као спортска дисциплина, генерално били део старих античких цивилизација, а проистекли су из аутохтоних скокова човека на дрво и/или по дрвећу. Скок увис представља старо пастирско такмичење у снази и спретности, које се играло појединачно, са различитим бројем учесника.

Правила и начин игре: На колце забијене у земљу поставља се препона, најпре на најнижој висини и такмичари је прескачу један по један. Када се сви такмичари изређају, препона се подиже за један држач више. Свако ко не успе да прескочи задату висину, отпада из наставка такмичења, а такмичар који остане последњи је победник. У

⁵¹ Svetković (1982); лична искуства аутора са наставе физичког васпитања у основној школи.

почетку, учесници су претежно били свињари, при чему је награда за победника било ослобађање од враћања свиња у чопор, а знак за ново скакање давао се свињским рогом.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије.

Народна спортска надметања

БАЦАЊЕ КАМЕНА С РАМЕНА

Тип спорта/игре:	Народна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Минимум два играча (индивидуално)
Задатак/циљ:	Бацити камен са рамена што даље
Простор за играње и реквизити:	Травнато равно игралиште; заобљени камен тежине до 7 kg

Слика 15. Бацање камена с рамена, такмичење у оквиру манифестације „Дани Станоја Главаша“ Глибовац, општина Смедеревска Паланка (извор: аутори)

О спорту/игри⁵²: Дисциплина која је позната још од античких времена, а у нашим крајевима спомиње се још у средњем веку када се одржавала на мегданима и црквеним саборима. Сматра се и да савремена атлетска дисциплина бацање кугле потиче од овог традиционалног спорта. Постоје и друге варијанте игре, као што су: бацање камена из корака и бацање камена из залета.

⁵² Cvetković, 1982.

Игра је подразумевала такмичење двоје или више играча који се индивидуално такмиче, ко ће даље бацити камен са рамена. Данас је ова дисциплина део спортских надметања у оквиру бројних сеоских олимпијада и народних вишебоја. За игралиште се бира равна, по могућности травнати терен. На терену се означава место за избачај камена. Некада се оно обележавало рачвастим комадом дрвета (баква) и одатле се бацао заобљени камен.

Правила и начин игре: Такмичењем руководи комисија која контролише резултате и судија који мери даљине избачаја камена са рамена. Такмичење је појединачно. Сваки учесник баца камен са рамена три пута. Такмичење се може организовати као вишебој, јер постоји неколико техника бацања. Први пут се баца камен са означеног места, други пут из корака, а трећи пут из залета. Након сваког бацања мере се дужине избачаја, сабирају се и проглашава се победник.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, свет.

БОРБА НА ГРЕДИ (БРВНУ)

Тип спорта/игре:	Народна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	По договору
Задатак/циљ:	Срушити противника са греде
Простор за играње и реквизити:	Травнати терен; брвно, греда

Слика 16. Борба на греди, са такмичења у оквиру манифестације „Дани Станоја Главаша“, Глибовац, општина Смедеревска Паланка (извор: аутори)

О спорту/игри⁵³: Стара пастирска дисциплина, која је играна ради демонстрације снаге и окретности. Пастири су, да би показали сопствене вештине, организовали „борбе“ на срушеном стаблу (балвану) на пољанама. Некад су се овакве борбе организовале и на брвну које је било постављено преко потока. Данас је ова игра модернизована – такмичари се боре на греди која подсећа на гимнастичарску, али је ниже постављена. Углавном представља појединачну дисциплину у оквиру такмичења у народном вишебоју. У прошлости је игра служила и за показивање снаге код хајдука.

Правила и начин игре: Такмичари се попну на греду и започињу надвлачење рвањем у коштац или само рукама. Победник је онај који

⁵³ Cvetković, 1982.

успе да се задржи на брвну, тј. да натера другог такмичара да падне са њега.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и у свету.

НАДВЛАЧЕЊЕ КАНАПА (УЖЕТА)

Тип спорта/игре:	Народна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	16 играча распоређених у 2 екипе (групно)
Задатак/циљ:	Канапом превући противничку екипу
Простор за играње и реквизити:	Равно игралиште; канап дужине 34 m без чворова, 8 cm дебљине, заставица

Слика 17. Надвлачење канапа, одржано у оквиру манифестације „Чобански дани“
Косјерић (извор: аутори)

О спорту/игри⁵⁴: Надвлачење канапа био је олимпијски спорт у периоду 1904–1920. година, а сматра се да је ова дисциплина постојала много раније. Подразумевала је такмичење две екипе са истим бројем учесника (најчешће по осам) са циљем да једна екипа превуче другу екипу. За игралиште се бира раван терен, а његове димензије зависе од броја учесника. Обележава се средина терена и растојање од 4 m, по 2 m са обе стране. На средини канапа поставља се знак у облику заставице. Такмичење се најчешће организује по куп систему, са квалификацијама и финалним делом, а могу се организовати и међусобни сусрети свих екипа, што зависи од броја пријављених екипа.

⁵⁴ Cvetković, 1982.

Ова дисциплина је и данас популарна, како међу одраслима у оквиру различитих манифестација и радничких игара тако и код деце у оквиру ваннаставних школских активности, те старост такмичара није битна за ову дисциплину.

Оснивањем првог Српског друштва за гимнастику и рвање, 1857. године, једна од дисциплина је била и надвлачење канапа. Данас постоји и *Tug of War Savez Srbije*, са клубовима у Београду и Бољевцу, а организују се и светска првенства. У државама источне и југоисточне Азије, ова спортска игра има и културни и ритуални карактер, те је као таква и на листи нематеријалног културног наслеђа УНЕСКО-а.

Правила и начин игре: Такмичењем руководи комисија коју чине троје судија. На почетку такмичења средина канапа означена заставицом мора бити изнад црте која означава средину терена. Учесници се налазе иза означене линије од 2 m, распоређени на подједнакој удаљености. Последњи играч у екипи (сидраш) не сме опасати канап око себе, сести на терен, лежати или руком се ослањати на терен. Ако неко од учесника за време такмичења падне, мора одмах устати. За време такмичења није дозвољено да учесници пређу обележену средину терена или носе рукавице. Главни судија даје знак за почетак такмичења. Победник је екипа која повуче средину канапа са заставицом преко ознаке од 2 m на својој страни терена или када учесник из супарничке екипе пређе ногом средину терена.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и у свету.

НАДВЛАЧЕЊЕ КЛИПКА (МОСОРА)

Тип спорта/игре:	Наподна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 или више (екипно)
Задатак/циљ:	Штапом из седећег положаја превући противника преко линије
Простор за играње и реквизити:	Травнато игралиште димензије 2 x 2 m; клип (мосор) дужине 1m.

Слика 18. Надвлачење клипка, у оквиру такмичења на манифестацији „Дани Станоја Главаша“, Глибовац, општина Смедеревска Паланка (извор: аутори)

О спорту/игри⁵⁵: Дисциплина позната под различитим називима – „потезање штапа“, „потезање батине“, „надвлачење мосора“, „надвлачење ћускије“ итд., која захтева снагу целог играчевог тела. Игра је у прошлости била карактеристична за мушкарце свих узраста, као и децу старости 10–15 година, а играла се на сеоским славама, поселима, саборима, вашарима. Подразумевала је такмичење два играча (пастира, чобана итд.), а с обзиром да не захтева посебан терен и користи реквизит који је лако доступан у природи, играла се током целе године.

⁵⁵ Svetković, 1982; Милићевић, 1894.

Данас се игра у оквиру надметања у народном вишебоју, на сеоским олимпијадама, бројним манифестацијама и у оквиру такмичења *Сеоске игре Србије*.

Правила и начин игре: Играчи седну на терен, одупирући се истовремено табанима један о другог. Штап прихватају од судије, а хватају га тако да се обојици такмичара десна рука налази са спољне стране (или су руке једног такмичара споља, а другог унутра). На судијски знак обојица такмичара повлаче штап ка себи, са крајњим циљем да један другог надвуку, тј. подигну од земље. Надвлачење се обавља два пута, уз могућу замену места такмичара, а уколико се не добије победник, понавља се и трећи пут. Игра се по куп систему (на испадање) или бод систему (свако са сваким).

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије.

ПЕЊАЊЕ УЗ ДРВО

Тип спорта/игре:	Народна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Неограничен
Задатак/циљ:	Попети се на врх и задрмати звонце
Простор за играње и реквизити:	Чиста земља; 3 равна дрвета висине 10 m, летвица, пастирско звоно

О спорту/игри⁵⁶: Пењање, као телесно вежбање, било је укоренењено још у првобитној заједници, где је човек усавршавао ову способност јер му је од ње зависио опстанак.

На простору Србије и Босне игра је у средњем веку била позната под називом „кошија“ (трка на турском), а касније су заступљени и њени следећи називи: „пењање уз јарбол“, „пењање уз стожину“, „пузање“. Играли су је пастири који су се пењали на дрвеће како би скинули птичја јаја/гнезда или убрали плодове, али и шумски радници током сеча грана, орезивања дрвета и сл. На дрво су се такође пењали млади момци у селу током првомајских празника, када би мајско дрво – „мајпан“ бивало донето из шуме, постављено у центар села и на њега окачене боце са ракијом. Циљ такмичара је био да први скину боцу и на тај начин покажу своју снагу, вештину и брзину. Данас се организују такмичења у пењању на модификованом јарболу (стожини), у оквиру бројних сеоских олимпијада и спортских народних вишебоја. Реквизит је дрво (јарбол) без чворова. Такмичење је појединачно, али се често урачунава у резултате екипних такмичења.

Правила и начин игре: Три дрвета за пењање (или једно, зависи од варијанте игре) се укопају у земљу (2 m дубине) једно до другог на међусобној удаљености од 7 m. На врху сваког дрвета постави се пастирско звоно да виси на летвици/грани. Око дрвета се поставља слама или нешто друго адекватно, да ублажи евентуални пад такмичара. Ако се такмичи већи број учесника, поставе се по три такмичара поред сваког дрвета и пењу се у серијама (једним пењањем три играча завршава се серија на дрвету). На судијски знак, такмичари започињу пењање хватањем дрвета обема рукама и ногама и пењу се на начин који им највише одговара, при чему судија не вреднује стил

⁵⁶ Cvetković, 1982.

пењања, већ брзину (време потребно да се дохвати и задрма звонце на врху). Након завршене прве серије, започиње друга серија, а пењање траје све док и последњи такмичар не заврши пењање. Победник је онај који је најбржи, тј. који има најбоље време пењања.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије.

ГАЂАЊЕ У МЕТУ СТРЕЛОМ (СТРЕЛИЧАРСТВО)

Тип спорта/игре:	Народна спортска надметања
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Гађати стрелом у мету
Простор за играње и реквизити:	Двориште, ливада, шума, спортске хале; лук и стрела

Слика 19. Стреличарство, са такмичења у оквиру манифестације „Војвођанска олимпијада старих спортова“, Бачко Градиште, општина Бечеј (извор: аутори)

О спорту/игри⁵⁷: Овај спорт је познат од давних времена. Гађање луком и стрелом појављује се у камено доба, најпре као начин лова. У средњем веку лук и стрела представљају главну опрему војника, а стреличарство једну од техника ратовања. Такође, било је заступљено и током витешких игара. Као спортска дисциплина се први пут појављује на Олимпијским играма у Паризу (Француска) 1924. године.

Као традиционалну игру играли су је пастири током чувања стокe у намери да имитирају војнике (хајдуке), али и како би ловили птице.

⁵⁷ Svetković, 1982.

Правили су лук од чврсте али савитљиве гране коју су са две стране повезивали канапом (чврстим толико да не пукне, а да може да савије грану) и стрелу, од танке, зашиљене гране. Играли су се гађајући стрелом у мету коју одреде. Касније се ова игра пренела и код деце у сеоским и градским срединама. Данас се лук и стрела праве од различитих материјала, погодних за спортска такмичења. Посебна врста гађања луком и стрелом је гађање из самострела. У Србији постоје полупрофесионална такмичења у оквиру *Стреличарског савеза Србије*, као и бројна међународна.

Правила и начин игре: Циљ игре је да се у више наврата (најмање три), погоди одређена мета (нпр. стабло, лубеница, диња, бундева), а у новије време и мета од различитих материјала са круговима који су обележени различитим бојама, а који вреде одређени број поена. Такмичари се поставе на линију са које врше гађање. Мета се најчешће налази на удаљености до 10 m. Сваки такмичар гађа по три пута. Победник је онај који има највише бодова.

Географско распрострањење: Србија, цео простор бивше СФР Југославије, свет.

Дечије игре

ГАЂАЊЕ У НИШАН ПРАЋКОМ

Тип спорта/игре:	Пастирска (дечија) игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Произвољно
Задатак/циљ:	Гађати неки предмет или циљ
Простор за играње и реквизити:	Било који терен на отвореном, дрвени рачвасти штап, гума или канап, каменчић

О спорту/игри⁵⁸: Пастирска игра чији се реквизит још у античким временима користио и као оружје. Током доколице, пастири су од рачвасте гране (у новије време од тврде пластике), мањих димензија (до 30 cm дужине) правили праћку. За рашље се качила гума, која је била ојачана на средини кожом (негде је за прављење коришћен и канап). У пракси је користе деца основношколског узраста, а данас се такмичења у овој игри одржавају у оквиру појединих основних школа. Праћка се у савремено време прави на исти начин као и раније, а искључиво се користи за спортска такмичења.

Правила и начин игре: Напне се гума (канап) и избаци се каменчић или зрневље. Праћком се гађају различите врсте мета (направљене мете, предмети у природи, дрво итд.), а онај који погоди мету побеђује.

Географско распрострањење: сви крајеви бивше СФР Југославије.

⁵⁸ Марјановић, 2005; сећања првог аутора који је играо гађање из праћке.

ЖМУРКЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Забава, образовни
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Пронаћи све сакривене играче
Простор за играње и реквизити:	Двориште, улица, ливада, али и затворени простор

О спорту/игри⁵⁹: Игра коју играју дечаци и девојчице, али и момци и девојке, заједно. Позната је и под различитим називима, као што су: „слепог миша“, „скривалице“, „тутумиша“, „жмире“, „чобанске жмурке“, „жмурке у ластишу“, „ћораве баке“. Постоје различита правила, у зависности од тога да ли се одабраном играчу завежу очи или се ослони о зид (дрво), жмурећи. После извесног времена, тражи остале који су се сакрили и вија их да не дођу до места где је он у почетку стајао.

Правила и начин игре: Одреди се један играч који ће да жмури и броји (најчешће до 100), док се сви остали учесници не сакрију. Кад изброји до 100, креће у потрагу за осталима са циљем да их пронађе. Ако неког од сакривених играча пронађе, виче његово име и трчи (вија га) до места где је жмурио (дрво, зид). Ако до тог места први стигне играч који је јурен, онда онај који је жмурио поново жмури. Ако откривеног играча пре тога ухвати играч који је жмурио, онда мењају места. Може се десити и да онај који жмури не ухвати ниједног од сакривених играча (који пре њега стигну до дрвета/зида) и онда он опет жмури.

Једна од варијанти игре жмурке, је и када се одабраном играчу завежу очи повезом. Игра се зове *ћораве баке*. Игра се тако што се одреди особа која ће бити „ћорави бака“ (извлачењем сламке или разбрајалицом). Обично се игра у затвореном и обезбеђеном простору. Ћоравој баки се веже повез преко очију, и остали играчи је заврте у круг како би изгубила оријентацију у простору. Пева се „Водим баку на пазар да је продам за динар, иди бако куда знаш мени више не требаш“. Тада Ћорави бака треба да почне да „вија“ остале учеснике. За то време, остали играчи додирују/гуркају и задиркују „ћораву баку“.

⁵⁹ Лична искуства аутора који су као деца играли ову игру.

Када ухвати неког саиграча мора да погоди ко је у питању. Ако погоди, онда тај постаје нова „ћорава бака“, а ако не погоди, мора да настави да вија друге играче све док не ухвати и погоди име саиграча.

Географско распрострањење: Србија, цео простор бивше Југославије, свет.

ЗУЦЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Забава
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Ударати длан
Простор за играње и реквизити:	Двориште, улица, ливада, али и затворени простор

О спорту/игри⁶⁰: Игра коју играју дечаци и момци. Играч који започиње игру се добровољно јави, или се бројалицом, извлачењем сламке или другим начином одреди ко почиње.

Правила и начин игре: Онај који започиње игру, стане у средину, испред свих играча. Једном руком заклони очи, а другу стави испод пазуха, раширеним дланом, окренутим напоље. Неко од играча га удари по длану, затим се склони и сви подигну два прста увис и вичу зу, зу. Играч који је добио ударац, открије очи и погађа ко га је ударио. Ако не погоди остаје и даље у средини и прима ударце, а ако погоди, мења место са играчем који га је ударио.

Географско распрострањење: Србија, цео простор бивше СФР Југославије, свет.

⁶⁰ Васић, 1984; лична искуства аутора.

ИЗМЕЂУ ДВЕ ВАТРЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Екипно, произвољан
Задатак/циљ:	Погодити противничког играча
Простор за играње и реквизити:	Двориште, травнати терен, парк; лопта

О спорту/игри⁶¹: Дечија игра која се у почетку играла лоптом крпењачом, а играли су је и дечаци и девојчице. Данас је заступљена у нижим разредима основних школа. Игра је позната под различитим називима, као што су: „удри центер“, „центар бије“ и сл. Циљ игре је да једна екипа другој погоди лоптом што више такмичара (односно избаци их из игре), а број играча је по договору.

Правила и начин игре: Терен је раније био на травнатој површини у школском дворишту, а данас се углавном игра на терену за рукомет, кошарку, одбојку. Деца се поделе у две екипе, са истим бројем учесника. Обележе се две једнаке стране терена, са линијом у средини и две линије на крајевима обе стране терена. На почетку се врши жребање како би се одредило која екипа започиње игру. Свака екипа стаје на по један део терена, с тим што један такмичар из екипе (капитен), одлази на супротну страну и стаје на основну линију терена, тако да се противничка екипа налази између њега и његове екипе. Игру започиње екипа која је победила у жребању, тако што један такмичар креће у напад, гађајући лоптом противничке играче и бацајући лопту руком према свом капитену. За то време противници треба да избегну да буду погођени у било који део тела (да се склоне од лопте) или неко од играча треба да је ухвати. Уколико је играч погођен, испада и мора да напусти терен, а гађање наставља екипа која је обезбедила погодак. У неким варијантама, играч који је испао одлази на супротну страну код свог капитена и може заједно са њим да гађа. Уколико играч кога гађају ухвати лопту, његова екипа прелази у напад и он креће ка противничком делу терена и започиње гађање супротне екипе, тј. баца лопту ка свом капитену. Игра траје док једна екипа не остане без играча у пољу, тј. побеђује екипа која је погодила све противничке играче.

⁶¹ Лична искуства аутора; Марјановић, 2005.

У другој варијанти игре, терен је у облику квадрата, са две линије на оба краја. Један део играча стане са ивице обе линије, а друга половина стане унутар терена. Играчи на ивицама су стрелци, тј. гађају лоптом оне који су унутра. Погођени играч излази и стаје са стране и он гађа. Ако неко од играча који су у средини (гађани лоптом) ухвате лопту, онда се мењају улоге, тј. они који су били у средини сада су са стране и они гађају екипу која је раније била са стране.

Географско распрострањење: Србија и предео бивше СФР Југославије, као и у свету.

ИГРА КЛИКЕРИМА

Тип спорта/игре:	Дечија игра, могу и одрасли
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Појединачно
Задатак/циљ:	Убацити кликер у рупу
Простор за играње и реквизити:	Школско двориште, ледина, двориште, травнати терен, парк; кликери

О спорту/игри⁶²: Стара, дечија игра која датира из античког доба. На простору Србије масовно се играла до осамдесетих година XX века. У другој деценији XXI века, почела је њена делимична ревитализација, кроз забавна такмичења, пре свега старијих генерација, тј. оних који су се као деца играли кликера ("Светско првенство у кликерању" у Сремској Митровици 2011. години; слична такмичења у Лучанима и Нишу 2015. и 2021. године). И данас се игра на такмичењима у оквиру појединих основних школа (*Заборављене игре и вештине*, насеље Плочица, општина Ковин). Осим забаве, игра је имала и едукативни карактер, јер су посматрачи били деца.

Кроз историју је постојало неколико врста кликера: глинени (земљани), стаклени (стакленац), гвоздени (гвозденац), порцеланци, нафталинци, троперци. Терен за игру може бити школско двориште, ледина, травнати терен, парк, дворишта кућа итд. Број играча је најчешће два до шест, а некад и више. На тлу се избуши рупа (роша), до 3-4 cm дубине и око 10 cm ширине, у коју треба убацити кликер. Постојала су различита правила и различити начини утеривања кликера у рупу – кажипрстом или палцем и кажипрстом, палцем и средњим прстом, као и различите врсте игара са кликерима: кликери на вије, игра на рупу (рошу), пашовање на пар и непар, шуцовање. Кликери се деле по величини, боји, шарама, материјалу. Играло се у кликере, где је победник „освајао“ кликере осталих играча, а побеђивао је онај који је све своје кликере убадио у рупу. Најчешће игре су биле игра на рупу и шуцовање, као и игра на вије.

Правила и начин игре: У зависности од начина играња, постојала су различита правила ове игре.

⁶² Лична искуства аутора.

Игра на рупу (рошу): на земљи се нацрта линија са које се бацају кликери. Сваки играч улази у игру са великим, али подједнаким бројем кликера (о величини кликера се договоре). Игра се по договореном редоследу. Кликери се избацују палцем или палцем и кажипрстом, у зависности од договора, са циљем да се котрљајући убаце у рупу. Ко убаци у рупу, гађа кликером другог, најближег и тако редом. Победник је онај који тако погоди све кликере. Игра се у кликере.

Штуцовање: Сви играчи започињу игру са истим бројем кликера исте величине. Кликер се ставља на тло. Играч стоји изнад тог кликера, а свој кликер држи изнад струка, и из те позиције одмерава начин на који ће најбоље да погоди кликер који је на тлу. Сваки погодак је поен. Игра се заврши када сви играчи изведу једнак број гађања.

Игра на вије: Изабере се раван терен за игру и неком од бројалица се одреди редослед играња. Кликери су постављени на земљу, тако да су удаљени једни од других (сваки играч бира што неповољнији положај у односу на оне који ће га касније гађати). Основно правило је свако „вија“ сваког. Играчи међусобно гађају кликере котрљањем по земљи. Онај ко први почне, ако погоди кликер, узима га и наставља гађање, ако промаши, гађање започиње други играч. Игра се наставља док неко не освоји највише кликера.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и у свету.

ПРЕСКАКАЊЕ ЛАСТИША

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Три или више девојчица
Задатак/циљ:	Прескакати ластиш
Простор за играње и реквизити: ластиш	Ливада, двориште, улица

О спорту/игри⁶³: На простору бивше Југославије, ова игра се појавила шездесетих година XX века, а девојчице свих узраста су је масовно играле до краја XX века. И данас се игра као део програма у вртићима и нижим разредима основних школа у Србији. Реквизит је била растегљива гума (гумена кројачка трака). Слободни крајеви траке се привезу (или стегну), тако да трака чини круг. Унутар те гумене траке су стајале две девојчице и затезале је. Трећа девојчица је између њих прескакала гуму.

Правила и начин игре: Две девојчице увлаче обе ноге унутар гуме (варијанта и једна нога), окренуте лицем једна према другој и затезу је. Трећа девојчица на средини, прескаче ластиш. Девојчице које држе ластиш, док трећа девојчица прескаче, подижу ластиш на разне нивое (висине) према телу. Прво је око глежњева, код колена, потом на бутинама, на струку, па изнад груди. Док је ластиш нижи, правила за оне који прескачу су строжија, а касније могу и да стану на њега. Она девојчица која погрешно, напушта игру (заузима место једне од девојчица које су држале ластиш) и чека свој ред да поново игра, да би исправила грешку. Игра укључује различите начине прескакања.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и у свету.

⁶³ Марјановић 2005; лична искуства аутора.

ТРКА У ЦАКОВИМА (ВРЕЂАМА)

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Произвољно
Задатак/циљ:	Стићи у цаку до циља
Простор за играње и реквизити:	Раван терен; цак

Слика 20. Трка у цаковима, такмичење у ОШ „Доситеј Обрадовић”
Клаупци, град Лозница (извор: аутори)

О спорту/игри⁶⁴: Дечија игра у којој се деца такмиче тако што се тркају, скачући у цаковима. Терен је равна површина, произвољних димензија. Играју је деца основношколског узраста и дечаци и девојчице. Број играча је произвољан. Игра може бити појединачна или екипна (тако што се екипи сабирају сва времена трчања). Игра је данас присутна у оквиру појединих манифестација, као део програма за децу и у оквиру такмичења која организују поједине основне школе, забаве ради.

Правила и начин игре: На знак судије, деца која стоје иза одређене линије (старт/циљ), са ногама увученим у цак, почињу да скакућу до предвиђене друге линије или предмета/дрвета које треба да

⁶⁴ Сећање аутора који су играли ову игру.

оптрче, и онда се у окрету враћају до циља. Ко има најбоље време, побеђује.

Географско распрострањење: сви крајеви бивше СФР Југославије.

ШТУЛАЊЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Максимално 20
Задатак/циљ:	Најбрже прећи удаљеност
Простор за играње и реквизити:	Сува ледина дужине 50 m; 2 дрвене штуле/штаке

Слика 21. Штулање, са такмичења у оквиру манифестације
„Војвођанска олимпијада старих спортова“,
Бачко Градиште, општина Бечеј (извор: аутори)

О спорту/игри⁶⁵: Игра је добила назив од италијанске речи *stollo* – штака, помоћна нога од дрвета. Штуле су од давнина коришћене као реквизит за забаву и рекреацију широм света. У прошлости је ова игра била посебно омиљена код школске деце, а играла се по лепом времену, на отвореном. Позната је и под називима: „трке штулама“, „на штакај“.

⁶⁵ Svetković, 1982.

Правила и начин игре: У прошлости је основа игре било појединачно надметање у коме су се играчи ређали у раван и сви у исто време кретали да прелазе задату раздаљину. Најбржи такмичар био је победник, а они који су падали са штула, враћали су се на њих и настављали такмичење. У новије време појединачна такмичења се заснивају на мерењу времена сваког такмичара, а екипна надметања се одвијају по принципу учешћа два такмичара из екипе, при чему први прелази дужину игралишта у једном смеру и предаје штуле другом, који се враћа на почетак.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и свет.

ШКОЛИЦЕ (ШАНТИШКОЛЕ)

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Појединачно
Задатак/циљ:	Скакати по нацртаним коцкицама
Простор за играње и реквизити:	Улица, школско двориште, ледина; креда, каменчић

Слика 22 . Игра „Школице“, школско двориште ОШ „Никола Тесла“, Нови Сад
(извор: А. Терзић, лична архива)

О спорту/игри⁶⁶: Дечија игра у којој терен за игру може да буде тротоар, школско двориште, ледина, или било који поплочани простор пред кућом у дворишту. Постоји неколико варијанти игре, тј. скакутање без каменчића и са каменчићем. Игра је део практичног програма одређених наставних предмета на педагошким школама, за образовање наставника у предшколском образовању, а игра се и даље у предшколским установама и нижим разредима основне школе. Играју је најчешће девојчице.

⁶⁶ Марјановић, 2005; сећања аутора.

Правила и начин игре: Игра се може играти индивидуално, али чешће групно. Почине тако што се одређује која ће девојчица прва да крене и та узима каменчић, део црепа и слично. Одређивање се врши најчешће путем неке бројанице на испадање, па која девојчица остане последња у бројању, започине игру. На тлу се исцрта девет квадрата величине око 40x40 cm. Цртају се следећим редоследом: један квадрат (упише се у њему број 1), у другом реду два квадрата (упишу се бројеви 2 и 3), у трећем реду један квадрат (упише се број 4), у четвртном реду два квадрата (упишу се бројеви 5 и 6), у петом реду један квадрат (упише се број 7) и у шестом реду два квадрата (упишу се бројеви 8 и 9).

Код школице без бацања каменчића, крећу тако што прва такмичарка скочи на једној ноzi у средњи први квадрат и одбаци се у ногама у оба крајња квадрата. Враћа се опет и искаче напоље. Затим се поступак понавља (скаче у средњи други квадрат и све исто, али у друге квадрате). Кад заврши сва три реда, полази на исти начин из угла. Једном ногом скаче на број један, па обема ногама у средње 1 лево и крајње два десно. Затим, скочи у у средње 2, па се одбаци, раширивши ноге, у број 1 и у број 3. На који ред скаче напред, тако се истим враћа натраг. Ако нека девојчица погреша и стане на линију, онда она излази и креће друга девојчица да скаче школице. Која девојчица је погрешила, кад дође поново на њу ред, наставља тамо где је стала. Колико пута која девојчица обигра (испрескаче) школицу толико јој се рачуна школица. Најбоља је победник.

Школица са каменчићем се игра по истом систему, само се прво баца каменчић. Где падне каменчић, дотле се скакуће и покупи се каменчић, а затим се скакуће натраг. Нога којом се скаче, не сме се мењати.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, као и у свету.

*Стари народни спортови и игре
који су током времена ишчезли*

Стари спортови са реквизитима

КЛИС

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	10 (5 по екипи)
Задатак/циљ:	Ударити дрво (клис) што даље палицом
Простор за играње и реквизити:	Раван простор, ливада, грана; штап, клисача, клис, трлица

О спорту/игри⁶⁷: Стара пастирска игра која се, по географском распрострањењу, највише играла на територији бивше СФР Југославије са истим или сличним правилима у свим местима одигравања. Постоје и различити, локални називи, за ову игру: „рупоклис“, „скачиклис“ (Западна Србија), „клис и машке“, „кобила и клис“, „чијук“, „чугља“ (у околини Београда), „мач и перо“ (Источна Србија), „кобила и ждребе“ (Шумадија). Игра се углавном екипно, са по пет играча у екипи, а у неким крајевима и појединачно. Реквизити су представљени: штапом (који се назива и „коњ“, „коба“, „мета“), палицом којом се удара, тј. шумском граном у прошлости („клисача“, „машка“) и мањим дрветом („клис“, величине мало мање од чеперка⁶⁸, издељан са све четири стране). Игра се играла до средине XX века.

У Словенији се игра *пандоло*⁶⁹, по правилима слична игри клис.

Правила и начин игре: На терену се нацрта круг у који се стави клис. Раздаљина између два тима је 30–50 m. “Играчи се подијеле на двије стране, па се хватају у штап која ће страна (прва)⁷⁰ играти. Онда ударе коња у земљу, па један од стране онијех који (први) играју, баца клис од коња и одбија палицом, а они други сви (са оне друге стране), чувају подалеко с трлицама и трле (т.ј., сметају клис да иде далеко и гледају га не би ли га како ухватили прије него што падне на земљу), па одонуд погађају клисом (с оног места гдије падне клис) у коња; а онај

⁶⁷ Васић, 1984; игра за коју су аутори чули од својих старијих.

⁶⁸ Растојање између палца и кажипрста.

⁶⁹ Pandolo (b.d.).

⁷⁰ Примедба аутора.

што баца клис, чува палицом да не погоде у коња; кад који погоди у коња, или кад клис дотјера ближе коња него што је палица дугачка, или кад га утрле (тј. ухвате док није пао на земљу, онда они који су трлили дођу те играју а ови иду те трле; кад се не погоди у коња, него клис падне даље од коња него што је палица дугачка, онда онај мјери палицом од клиса до коња, и колико буде палица,⁷¹ онолико броји коња. Кад већ изиграју онолико коња у колико су се погодили да играју, онда им (онима што трле), баци клис трипут с коња, па прислони палицу уз коња, те је они обарају клисом; ако у та три пута не утрле клис, или не погоде њим у коња, или не оборе палицу, онда им баци пошљедњи пут, опет из руке палицу, па онда гдје падне клис, узјашу сви оне који су надиграни и јашу их до коња.”⁷²

Победник је онај тим који сакупи највише поена. Углавном се играло до 100 поена. Постоји и варијанта појединачног такмичења *скачиклис*: клис се постави преко рупе, врхом машке се по њему удара, да би одскочио и у тренутку кад је у ваздуху, поново се клис удари машком, да би одлетео што даље. Игра се појединачно, свако за себе.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше Југославије.

⁷¹ Дужина, мерена палицама.

⁷² Карацић, 1852, 65.

КРМАЧИЦЕ (ЋУЛА)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Максимално 5
Задатак/циљ:	Спречити терача да заузме кућицу/казан
Простор за играње и реквизити:	Ливада, травнати терен; штапови (120 cm), крмачица/ћула (ваљкасто дрво/шишарка/лопта

О спорту/игри⁷³: Стара народна игра, забележена широм простора бивше СФР Југославије. Постоје њене бројне варијанте – „бишка“, „чвара“, „трцличање“, „свињање“, са минималним изменама у правилима које се најчешће односе на изглед реквизита, бодовање и организацију игре. Делимично подсећа на данашњи голф и хокеј на трави, а такмичари могу бити оба пола и различитих старосних група.

Правила и начин игре: Сваки играч пронађе себи дугачко дрво, а за игру се користи и ваљкасто дрво/шишарка/лопта, која се назива „крмачица“. Затим ископају у земљи већу рупу – „казан“ и кружно око њега неколико мањих рупа (једну мање од броја играча) – „кућица“. Након тога, штапови и крмачица се положе поред казана, а сами играчи се удаље на пар метара. Одатле, сви са једнаке раздаљине, на одређени знак потрче, свако узима свој штап и покушава да њиме убоде једну од кућица. Играч који остане без кућице постаје крмачар и његова улога је да тера крмачицу у покушају да је убаци у казан или у неку од кућица осталих такмичара. За то време, други га пресрећу и одбијају крмачицу својим штаповима. Ако крмачар убаци крмачицу у нечију кућицу, играч чија је то кућица постаје крмачар. Ако крмачицу утера у казан, узвикује: „Мена!“ и на тај знак остали морају да потрче и замене/пронађу себи нове кућице. У том мењању, крмачар покушава да заузме кућицу неког од осталих играча, како би тај преузео његову улогу. Уколико током терања крмаче, крмачар погоди неког играча у ногу испод колена, то је знак да сви повичу: „Опарио га!“ и да остали потрче и замене кућице, а крмачар опет покушава да неку заузме. Игра се пола сата до сат, а победник је играч који је најмање пута био терач.

Географско распрострањење: Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска.

⁷³ Svetković, 1982.

НА ПЛОЈКЕ (НА ПЛОЧКЕ)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Више играча
Задатак/циљ:	Бацити пљоснати камен што даље
Простор за играње и реквизити:	Равно тле, ливада, земљиште, напољу, плочасти камен

Слика 23. Пљочкање, детаљ са такмичења (извор: Пациенти, М., лична архива, Истарски пљочкарски савез, Светвинченат, Хрватска)

О спорту/игри⁷⁴: Стара пастирска игра која се играла екипно. Плојка или пљочка је плочасти камен, дебео око два прста, који може добро да стане у шаку. Раније је сваки играч/пастир за себе правио, односно тесао такав камен за игру. Дужину терена за бацање су утврђивали договором, тј. сами су одређивали на којој раздаљини ће бити два дугуљаста камена – један одакле се баца и други до којег се добацује. Звали су их циљеви и обично је било 20–30 корака раздаљине између два камена. Победник је био онај који највише пута пљочком погоди други камен (циљ), или баци близу њега. Међусобно су се договарали шта би била награда за победника, али је најчешће поражена екипа носила победнике на својим леђима (на кркакче). Ова игра је забележена на простору Кнежевине Србије, у првој половини

⁷⁴ Врчевић, 1868.

XIX века, али се већ почетком XX века не помиње. Могли су је играти и дечаци и девојчице, а модификована дечија игра ове спортске дисциплине је и игра *жабице*.

На одређеним географским просторима, пљочкање је данас активно као игра (Истра, Западна Херцеговина, Италија). Постоје различити спортски савези и клубови, а играју се и међународни турнири и првенства. У Хрватској је присутна иницијатива да пљочкање добије статус званичног спорта. Правила су слична/иста као и правила некадашње пастирске игре на плојке. Игра се појединачно, у паровима или у троје. Циљ је бацити камен пљочку (у Словенији се за овај камен користи израз *шкуља*)⁷⁵ што даље, а на удаљености од 5 m постављен је дугуљаст камен (циљ, грота, балин).

Правила и начин игре: Играчи једне и друге екипе поставе на одређеној раздаљини два камена (циљеви), па гађају један према другом (три до четири пута). Погодак у циљни камен се рачунао два бода. Дужина игре је била по договору, односно по броју бодова за које се играчи договоре. Обично се такмичило до 30 поена.

Географско распрострањење: Истра (Хрватска, Словенија), Западна Херцеговина (Босанско Грахово), Италија (северни, истарски део).

⁷⁵ Škulja Barje (n.d.)

ПИЛЦИКЕ

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Више играча, произвољно
Задатак/циљ:	Ударити лопту што даље палицом
Простор за играње и реквизити:	Раван простор, све врсте земљишта; зашиљен штап (30 cm), дужи штап (100 cm), лопта крпењача

О спорту/игри⁷⁶: Стара народна игра која је у прошлости била присутна у равничарским деловима Србије, претежно у Банату и Срему. Играла се напољу и има извесне сличности са игром *клис*. Повремено је, као спортско надметање део *Војвођанске олимпијаде старих спортова* у Бачком Градишту

Правила и начин игре: На земљи се нацрта линија дуга 50 cm. На ту црту се поставља округли, дрвени штап, зашиљен са обе стране („пилцика“), дужине око 30 cm. Врх пилцике се ставља на обележену црту, а играч који започиње игру удари је штапом дугим око 1 m. Након што пилцика одскочи, остали покушавају да је ухате у руке или у капе. Победник је онај који је ухвати, и онда он следећи удара. Игра се играла све док се играчи не уморе или им не досади да играју. Постојала је и модификована верзија, која се играла екипно и подразумевала је да се уместо округлог, дрвеног штапа, играчима набацује лопта крпењача.

Географско распрострањење: Банат, Срем.

⁷⁶ Марјановић, 2005.

ШУРЛА (БАНГА)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Максимално 10
Задатак/циљ:	Не бити шурла
Простор за играње и реквизити:	Равно травнато игралиште 50x10 m; штап – прут (до 120 cm)

О спорту/игри⁷⁷: Стара народна игра која се играла у околини Суботице и у Банату (Уздин), а у варијантама је забележена широм простора бивше Југославије – „залагушка“, „банга“, „царева“, са минималним изменама у правилима које се најчешће односе на изглед реквизита, бодовање и организацију игре. Играчи користе штап који такође носи различите називе (бангашица, кичаљка, прут, шиба), као и сама игра. У прошлости су је играли млађи чобани и чобанице на пашњацима.

Правила и начин игре: Шурла се игра појединачно до 30 минута. Најпре сваки такмичар стави свој прут на опанак и ногом га одбаци што даље. Онај играч чији прут најближе падне постаје шурла и његова улога је да „служи“, тј. помера прут након гађања.

На почетку игралишта означи се место одакле ће играчи гађати шурлин прут и они се затим поређају један поред другог у исти ред уз линију, седећи прекрштених ногу и удаљени један од другог до 150 cm. Затим започињу гађање из седећег положаја, један по један, држећи сваки свој прут и одбацујући га ка шурлином штапу. Играч који промаши, испада из игре, а гађања се настављају све док и последњи такмичар не промаши шурлин прут. Шурла за то време стоји поред свог прута и помера га за онолику удаљеност колико је клизећи отишао далеко прут играча који је погодио његов прут. Када сви промаше шурлин прут, он узима прутове саиграча и њима гађа свој, при чему онај играч чијим прутом шурла забележи први погодак, постаје нови шурла. Уколико ни са једним прутом не успе да погоди свој, исти играч поново остаје на месту шурле и игра се понавља. Победник се одређује по томе ко је најмањи број пута био шурла, а бодовање врши тако што играчи добијају бод у сваком гађању у ком нису на месту шурле и остају без бода када јесу.

⁷⁷ Cvetković, 1982.

Банга, као варијанта ове игре, подразумева групно и појединачно такмичење. За игру се користи штап – „бангашица“, исечена у природи, максималне дужине до 120 cm, која је у доњем делу тања, а према врху дебља. Често се са бангашице скида кора да би могла боље да клизи по трави и преко других штапова.

У групној варијанти игре, на почетку се тзв. забангивањем одређује која ће екипа „служити“, тј. померати бангашицу након гађања. Два најбоља играча из сваке екипе седну на означено место уз линију и када одраде гађање, чија бангашица падне ближе, његова екипа „служи“, тј. „цали“. Затим играчи из супротне екипе седају на означено место и започињу гађања цалине бангашице, по већ описаним правилима игре за шурлу. Играчи екипе која „цали“ се могу међусобно мењати на месту цала, док играчи екипе која тера бангашицу морају да гађају по реду и не могу се мењати. Када сви играчи из екипе терача испадну, мери се крајња удаљеност до које је бангашица отерана и онда се екипе мењају, тј. они који су цалили постају терачи и обрнуто. Побеђује екипа која је даље отерала противничку бангашицу.

Географско распрострањење: Славонија, Војводина, Северна Македонија.

КОЛУТА (КОТРЉА)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Више играча (обично 10)
Задатак/циљ:	Убацити котур у противничко поље
Простор за играње и реквизити:	Равно, травнато игралиште; дрвени колут (пречника 10 cm) и батина

О спорту/игри⁷⁸: Стара народна игра која има сличности са игром токач. Добила је назив по реквизиту који се користи, а који представља дрвени точак – „колут“, „котрља“. У прошлости су за играње коришћени реквизити из природе, као што су округле дрвене буце које су представљале колут и батине за његово терање. Пре неколико стотина година, такмичари су користили шумске терене (шумске стазе), леније, уз поток, терене искошених ливада, сеоске тргове. Углавном се играла пред Ускрс.

Данас се модификована варијанта колута игра у оквиру Олимпијаде старих шпортова (Бођанци, Хрватска), где такмичари уместо батине, користе палице за хокеј на трavi.

Правила и начин игре: За игру је неопходан већи број играча, који се међусобно поделе у 2 групе, најчешће неким начином жребања. Групе се одмакну тако да им међусобно растојање не буде мање од 50 корака. Један од играча екипе која започиње игру баца колут ка противничким играчима, а они батинама покушавају да га одбију, пресретну и врате противницима, како не би прошао мимо њих. Ако се колут не одбије, већ се заустави и падне, један од играча га баца батином са места где се зауставио ка противничким играчима. На овај начин, колутање траје извесно време, а победник је она страна која отера колут даље. У неким варијантама, победником се сматра екипа која је противнички колут отерала на место одакле је игра почела (у таквом надметању врши се обележавање почетних позиција обе екипе).

Географско распрострањење: Славонија, Бачка.

⁷⁸ Kovačić, 1979.

НОЖАЊЕ

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 или више (неограничен)
Задатак/циљ:	Забости врх ножа у земљу
Простор за играње и реквизити:	Мек и влажан терен, без траве; цепни ножић

О спорту/игри⁷⁹: Стари народни спорт, који је добио назив по цепном ножићу којим се игра. Познат је под различитим називима: „ножичање“, „дулање“, „ношка“ и сл. и редовно је био заступљен у пастирском животу. Током чувања стоке, пастири су се састајали, одмеравали вештине у овој игри, за коју су најчешће користили сопствени нож за обедовање. Како су овакви ножеви често рађени ручно, са украсима на корицама, представљали су и одређен статусни симбол власника.

Правила и начин игре: Игра почиње тако што два или више играча седну на меку и влажну земљу, без траве. Узима се нож са шиљастим врхом, којег играчи редом бацају на 9 начина, са циљем да се врх ножа забоду у земљу. Начини бацања су следећи: хватањем за дршку и избацивањем унапред, да се врх преврне ка бацачу; бацањем са савијене песнице у висину; бацањем са надланичне стране палца и кажипрста; бацањем са опружене и уздигнуте шаке, са усправљеним ножем постављеним низ средњи прст; бацањем као у претходном примеру, само са друге стране длана; бацањем са малог прста, па затим и свих осталих појединачно; бацањем са главе, са врхом ножа окренутим ка земљи; хватањем дршке ножа десном руком, уз провлачење леве испод пазуха супротне руке и хватање за десно уво; хватањем врха ножа зубима.

Сваки играч има по 3 бацања за сваки од описаних начина. Уколико промаши, престаје са бацањем и почиње следећи играч да баца, а претходни чека да на њега поново дође ред, па наставља оданде где је стао. Уколико играч заврши игру (сва бацања на све начине успешно одради), чека да и остали заврше, а последњи играч који остане у игри је *надигран*.

⁷⁹ Милићевић, 1894.

На самом крају, један од играча забодје нож у земљу пар центиметара дубоко и разреже земљу повлачећи праву линију. Након тога вади нож и забада га на почетно место, одакле је кренуо да вуче. надиграни играч мора затим жмурећи да покуша да повуче нож по претходно направљеној бразди, без да закачи околну земљу. Уколико закачи земљу, бива кажњен тако што му остали играчи ту земљу убацују у уста, која он штити прстима или шаком, али која морају све време бити отворена.

Географско распрострањење: сви крајеви бивше СФР Југославије.

ЧУГА (ЧУВАРИ ОГЊИШТА)

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Више играча (неограничен)
Задатак/циљ:	Погодити и одбацити чут
Простор за играње и реквизити:	Раван, утабани терен, без траве; штапови (1 m дужине), пасторка и чут

О спорту/игри⁸⁰: Екипна пастирска игра, која је добила име по реквизиту који се користи у њој. Игра се појединачно, а подразумева учешће више играча и коришћење различитих врста штапова.

Правила и начин игре: Играчи на почетку обезбеде себи по пет штапова, тзв. палије, дужине око метар (или како се раније у Србији рачунало четири до пет педаља (1 педаљ износи 25 cm). Затим се припреми дужи и дебљи штап (пасторка), дебело и кратко дрво (чут) и обичан штап. Утаба се место на равном терену без траве, да буде равно у облику тепсије, које се назива „огњиште“. У његовом полукругу (10–15 корака) и у размаку ком неће сметати један другом, а полукружно размештени, играчи направе рупице (куће), и то једну мање у односу на број играча. По пет палија се постави код сваке куће, штап пасторка било где, обичан штап поред огњишта, а чут дрво у огњиште.

Играчи се удаље до 50 корака и потрче према кућама, како би једну освојили за себе. Играч који је остао без куће, стаје поред огњишта и узима штап којим ће бранити чут у њему. Остали играчи, полегнути у кућама, узимају палије и њима гађају чут, како би га превалили или што више одбили од огњишта. Када неко обори чут, чувар га подигне и наставља да га брани, а ако га неко одбије даље, чувар мора да потрчи за њим и врати га назад. Док он то ради, остали играчи крећу ка огњишту, у покушају да поврате своје палије, којима су гађали чут, и брзо се враћају назад у куће. Када они напусте куће, чувар, ако је покупио чут, може покушати да заузме нечију кућу и онда тај играч постаје чувар огњишта. Ако се све палије побацају, а да не могу да се покупе, један од играча пасторком гађа чут. Ако се деси да га промаши или обори, игра се завршава. Ако га одбије, игра се наставља по описаним правилима.

Географско распрострањење: претежно Србија.

⁸⁰ Милићевић, 1894.

ИГРЕ КРПЕЊАЧОМ (ЛОПТОМ)⁸¹

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Појединачно, екипно
Задатак/циљ:	Шутирати, бацати лопту
Простор за играње и реквизити:	Школско двориште, травнати терен, парк; крпењача, лопта

О спорту/игри: Крпењача, како јој име каже, била је лопта направљена од крпа, које су спаковане тако да имају лоптасту форму. У периоду од двадестих до шездесетих/седамдесетих година XX века, развој модерног фудбала, као и других модерних спортова са лоптом, утицао је на то да деца у сеоским и мањим урбаним срединама почну да праве лопте крпењаче, с обзиром да им пластичне, гумене и друге лопте нису биле доступне. Крпењаче су биле различитих димензија и дезена, врло често без округлог облика, а некад испуњене и говеђом и свињском длаком. Овакве лопте су служиле да се њима играју различите игре као што су: фудбал на мале голове, мете, шутовање лопте, ударање лоптом о зид итд., и у овакве игре су били укључени углавном дечаци. Једна од игара лоптом (раније крпењачом) била је и игра у којој су учествовали и дечаци и девојчице „Нека бије, нека бије“.

Правила и начин игре: У зависности од врсте игре, постојала и су различита правила.

Шутовање лопте: Игру су играле две супарничке екипе, нпр. екипе из два разреда у истој школи или екипе из две суседне улице и сл. Лопта је била крпењача (испуњена говеђом длаком). Играло се како се играчи међусобно договоре, на одређено време или на број голова. Игра се и данас, као *игра на мале голове*, модерним лоптама. Слична игра је и *шора*, коју су играла два играча, који „шорају“ (ударају) лопту. Свако је имао свој гол који је морао да брани. Као граничници голова обично су коришћени штапови, цигле, делови одеће или школске торбе. Деца у измењеном облику и данас играју ову игру.

Мете: У игри су учествовали дечаци који су били подељени у две екипе. Након поделе у екипе, вршио се одабир две капије на супротним странама улице, које су служиле као голови. Игра се играла крпењачом,

⁸¹Марјановић, 2005; сећање аутора из прича родитеља и старијих познаника.

са циљем да играчи једни другима погоде капију, испред које је стајао играч из противничке екипе који брани. Сваки погодак капије представљао је гол, а играло се по договору.

Географско распрострањење: Србија и предели бивше Југославије, Мађарска (у којој је игра мета („futometá“) део нематеријалног културног наслеђа).

НОШЕЊЕ ПАЊА

Тип спорта/игре:	Спортови са реквизитима
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	пет играча
Задатак/циљ:	Најдаље однети пањ
Простор за играње и реквизити:	Раван и сув терен димензија 10x3 m; пањ тежине 125 kg

О спорту/игри⁸²: Игра која је своју претечу имала у спортским дисциплинама старих цивилизација (Кина), као што су „ношење терета“ и „ношење балвана“. Представља одмеравање снаге у коме су учествовали само јачи мушкарци. Игра се боса и појединачно, а играли су је пастири заједно са осталим сељацима.

Правила и начин игре: У игри учествује пет такмичара, при чему један носи пањ, а остали му га стављају на леђа. Пањ се носи из три пута и у три серије, при чему серија представља једно ношење свих играча. Најбољи такмичар је онај који најдаље однесе пањ. На почетку се на игралишту означава круг одакле се започиње са ношењем и ту стане први такмичар. Остала четири играча постављају му пањ на леђа, након чега га он чврсто хвата и започиње са ношењем ка циљу који је на супротном крају игралишта. С обзиром на велику тежину пања, играчи који постављају пањ све време прате онога који га носи и ослобађају га терета уколико овај то у неком тренутку затражи или примете да је неопходно. Судија бележи постигнуту даљину за сваког такмичара, а игра се наставља кроз све три серије, након чега се сумирају резултати. Постоји и варијанта бацање пања (у неки случајевима и стабла) у даљ

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије, али и у неким другим државама попут Шкотска, Ирска.

⁸² Cvetković, 1982.

Дечије игре

ДУГМЕТА

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Бацити дугме што даље
Простор за играње и реквизити:	Травнати терен, ливада, дугме

О спорту/игри⁸³: Дечија игра, која је слична игрању кликерима, али се употребљава други реквизит (дугме). Број играча је произвољан, а за игру се користи дугмад различитих величина, облика и боја. Слична овој игри је варијанта *дугмићање*.

Правила и начин игре: На почетку игре деца ископају једну рупу од два прста у пречнику. Помере се на раздаљину око три корака од рупе и бацају дугмад што ближе рупи. Ако играч убаци своје дугме у рупу, узима сву дугмад која су около пала. Ако ниједан није убацио у рупу, онда први играч, бацивши дугме средњим прстом, тера или врља дугме у рупу. Ако убаци и колико убаци, толико дугмади добије, ако промаши онда игра следећи играч и тако све док сви не утерају дугме у рупу.

Дугмићање: Играчи ископају рупу, означе место са кога ће бацати дугмад. Стоје у низу један иза другог и тим редом бацају. Кад се сви изређају, онај који је најближи рупи, три пута ноктом од палца тера дугмад у рупу (има право три пута). Ако не утера, иде онај иза њега и тако редом. Онај који утера дугме, дуне у рупу и колико их истера то су његова.

Географско распрострањење: панонски предели бивше СФР Југославије.

⁸³ Марјановић, 2005; сећање првог аутора који је играо ову игру.

ЈАЊИНЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Произвољан, минимум 2
Задатак/циљ:	Прескочити леђа саиграча
Простор за играње и реквизити:	Ливада, отворени простор

О спорту/игри⁸⁴: Стара народна дечија игра која се сматра модификацијом и једноставнијом варијантом игре трула кобила. Играла се у школи и приликом чувања домаћих животиња, а базирана је на физичкој спретности такмичара. У појединим деловима Србије, ова игра је била позната и као „сеиз кобиле”⁸⁵ (играла се тако да су ови који се прескачу тзв. кобиле, а они који прескачу су били тзв. хат седларник, који може да прескочи кобилу). Била је карактеристична за урбане и руралне просторе, а масовно су се деца играла до осамдесетих година прошлог века. Ова дечја игра је претеча касније гимнастичке дисциплине прескакања преко козлића (прескок, разношка преко козлића), која се и данас практикује на часовима физичке културе.

Правила и начин игре: Игра започиње тако што се међу играчима одреди онај кога ће други прескакати. Одабрани играч се сагне, уз ослањање рукама на колена, а остали играчи започињу прескакање тако што се залете, ослоне дланове на његова леђа и прескоче га раширених ногу. Сви такмичари прескачу један за другим, док неко не успе да прескочи и у том случају он постаје играч кога остали прескачу. Током сваке серије, прескакање се врши на различите начине (са длановима на леђима; са укрштеним прстима шака на леђима; са заустављањем на играчу који се прескаче („зајихивањем”); са мењањем положаја играча који се прескаче (од сагнутог става ка потпуно усправном) итд.). У неким варијантама, ако онај који прескаче (хат) не прескочи како треба, онда мора да на крчакче (на леђима) носи оног којег је требало да прескочи. Тада се „хату” сви смеју и вичу „аох, аох где кобила хата јаше”.

У другој варијанти игре, играчи стају у врсту, при чему се први у врсти сагиње и ослања руке на колена. Други играч се затрчи, ставља му

⁸⁴ Игра коју су аутори играли и у изворном, али и играли у модификованом облику (прескакање задршком преко козлића); Марјановић, 2005.

⁸⁵ Сеиз (турцизам) – коњушар.

руке на леђа и скаче преко њега, раширених ногу. По доскоку, играч заузима исти положај као онај којег је управо прескочио. Наредни играч се затим залеће и мора да прескочи прва два, а затим се постави у исти положај. Четврти играч прескаче три играча и игра се тако наставља до последњег у врсти, које мора да прескочи све остале играче. Након тога, игра може кренути из почетка или се наставити тако што први играч (сада последњи у низу) устане и прескачи остале.

Географско распрострањење: сви крајеви бивше СФР Југославије.

КУПЕ (КУЋАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2 или више (неограничен)
Задатак/циљ:	Погодити што више купа
Простор за играње и реквизити:	Ливада; већи и мањи ораси

О спорту/игри⁸⁶: Народна дечија игра која се играла у одређеним крајевима Србије и бивше Југославије. Подразумевала је појединачно такмичење, а варијанта ове игре позната је и под називом „ћиза“.

Правила и начин игре: Сваки играч формира једну или више (у зависности од договора) гомилица од четири ораха, које се називају „купе“ и поређа их у ред једну до друге и наспрам себе. Након тога започиње гађање купа са места које се зове „првалук“ или „баква“, а које је удаљено 10 корака од редова са купама. Гађање се обавља већим и тежим орахом – „ојнаком“. Ако играч обори купу, узима је за себе, ако истовремено обори више купа, све их узима. Када сви такмичари заврше гађање и ако нису све купе оборене, започиње друга серија тако што сваки такмичар наставља гађање са места где му је ојнак пао и то први гађа онај чији је ојнак пао најдаље. Такмичар чији је ојнак завршио најближе купама постаје „ћимо“ и он не гађа у другој серији, већ му је улога да омета остале такмичаре током поновљеног гађања. Ћимо се надноси над купе и истовремено шара својим ојнаком по земљи око купа, реметећи тако друге такмичаре вичући им: „Иш, иш!“. Ако након другог гађања остану неке купе непогођене, ћимо добија право да их гађа са места на коме стоји и све што обори, постаје његово. Победник је играч који има највише освојених купа. У другој варијанти игре („ћиза“), такмичари ископају рупу у земљи и у њу свако стави по један орах, а други задржи да би њиме гађао. На терену се обележи место за гађање, удаљено око 2 m. Сваки играч затим гађа рупу, са циљем да из ње избије што више ораха. Ко избаци највише ораха, добија све.

Географско распрострањење: претежно Србија и Босна и Херцеговина.

⁸⁶ Милићевић, 1894; игра за коју су аутори чули од својих старијих, као и пријатеља, нарочито варијанта са орасима.

ПИЉЦИ (ПИЉАКА)

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Минимум 2 играча (индивидуално)
Задатак/циљ:	Ухватити бачене каменчиће
Простор за играње и реквизити:	Било који терен, 5 округлих каменчића

О спорту/игри⁸⁷: Древна дечија игра за коју постоје списи да се играла у Старој Грчкој, Античком Риму и у Азији. За игру се користе округли каменчићи, коштице од воћа (брескве, кајсије), ораси, ситне животињске кости и др. Ова игра захтева пажњу, вештину, брзину и добру координацију покрета. Подстиче памћење, концентрацију и прецизност код деце. Играла се широм света, а понегде су се током игре изговарале и бројалице. Ова игра је и данас у различитим варијантама распрострањена у бројним земљама. Пиљци су некада били популарни у свим крајевима СФР Југославије, али је игра данас заборављена и изузетно ретко се игра.

Правила и начин игре: Играчи седе на поду или земљи са које бацају и хватају каменчиће. Постоји више начина на који може да се игра и обично се креће од једноставније ка сложенијим варијантама. У *првој варијанти* се сви каменчићи разбацају и игра се јединче, двојче, тројче и четворче. У варијанти јединче, један каменчић се баца увис, а други са пода брзо узме и истом руком са раширеним дланом на горе хвата се бачени каменчић. Тако се добија један каменчић (пиљак), који се одлаже. Онда се баца други каменчић, а брзо узима трећи и други хвата и тако до петог. У варијанти двојче, један каменчић се баца увис, а по два узимају с пода и хвата се бачени каменчић. Иста радња се понавља и за два преостала каменчића. У варијанти тројче, један каменчић се баца, а прво се узимају три, а у другом бацању један. У варијанти четворче, један каменчић се баца увис, а узимају сва четири с пода и хвата бачени каменчић. Након тога игра се наставља са сложенијим варијантама. Друга варијанта ове игре је *пролаз кроз капију*. Поред каменчића на поду играч ставља подигнути палац и средњи прст, како би правили капију. Другом руком баца каменчић, и док је он у ваздуху истом руком гура да

⁸⁷ Марјановић, 2005; Милићевић, 1894; Врчевић, 1868.

протера каменчић са пода кроз капију. Затим хвата и бачени каменчић. Игра се понавља све док се кроз капију не протерају сви каменчићи са пода. Трећа варијанта ове игре је *истеривање каменчића*. Играч ставља руку са раширеним прстима на под и између свака два прста по један каменчић, а један оставља за бацање. Док бачени каменчић лети увис, истом руком гура и истерује први каменчић између палца и кажипрста и брзо хвата бачени каменчић. Ово исто се понавља и са осталим каменчићима. За све варијанте игре важи правило да када играч не ухвати бачени каменчић, игру препушта другом играчу. Правила око игре могу се договорити на два начина, да се након испуштања каменчића у следећем кругу признају претходни резултати и настави игра, или да се поништавају резултати и игра из почетка.

Географско распрострањење: Србија и сви крајеви бивше СФР Југославије.

РАТОВАЊЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Победити противника
Простор за играње и реквизити:	Двориште, ливада, шума

О спорту/игри: Стара народна игра која има борилачки и војни карактер. Играла се највише током пролећа и јесени. Ливаде, пашњаци, дворишта, паркови и сеоски тргови су били најчешће локације за играње ове игре.

Правила и начин игре: У почетку је игра представљала дечије „витешке“ игре, где су се организовали појединачни и групни „мегдани“. Деца су се делила у две групе (пријатељи између себе, или дечаци из различитих улица, разреда у школи, насеља и сл.) Реквизити које су учесници користили су били различити (рвање, песницење, борбе дрвеним „мачевима“, луком и стрелом, праћком, „пушком“ (комад дрвета који се направи да личи на пушку), и слично. Борилачке игре „ратовања“ подсећале су на одбрану у правим ратовањима – зависно у ком историјском периоду су се играле и које империје су биле освајачи, нпр. борба ускока и хајдука против Млетака и Турака, борба партизана и Немаца, после Другог светског рата (до седамдесетих година XX века) као и игре попут лопова и жандара (између два светска рата).

У периоду од седамдесетих до деведесетих година XX, века, под утицајем америчке поп културе кроз тзв., каубојске филмове постају популарне борбе каубоја и индијанаца. Игра је била стратешког карактера, при чему је циљ био открити положај супарника и елиминисати га из игре (упуцати га). Победнички тим је онај који успе да елиминише све противнике.

Географско распрострањење: Србија, цео простор бивше Југославије, свет.

ТОПОВИ (ТОПАЊЕ)

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Забава
Број играча:	Један или више (неограничен)
Задатак/циљ:	Пући из топа
Простор за играње и реквизити:	Блатњав терен; кугла од блата

Слика 24. Топови (топање) (извор: Марјановић, 2005).

О спорту/игри⁸⁸: Мушка дечија игра која се играла у одређеним крајевима Србије и бивше Југославије. Услов за играње био је блатњав терен било које величине. Одрасли нису одобравали ову дечију игру јер су је сматрали предсказањем рата.

Правила и начин игре: У игри може учествовати један или више играча и за њу је потребан мали простор и блатњав терен. Играчи направе куглу од блата тежине до 1 kg, најпре је заокругле, а затим спљоште са једне стране, затим настављају да је удубљују, тако да једна страна постане сасвим удубљена, а друга кроз испупчена, па кугла добије облик полулопте. При издубљивању играчи настоје да најиспупченији део (средина), буде максимално отањен, али никако пробијен и тај део се зове „топ“. Када је направљен, сви играчи пљуну у

⁸⁸ Ђорђевић, 1907; Марјановић, 2005.

топ, подигну га навише са испупченим делом на горе и ударе о земљу отвореном страном полулопте. Након ударца, топ се провали, сабијањем ваздуха и долази до пуцња. У одређеним варијантама, играчи на испупчени део наслажу каменчиће, који након пуцња одлете увис и представљају „гранате“.

Географско распрострањење: Србија, као и остали делови бивше СФР Југославије.

ТРУЛЕ КОБИЛЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Минимум 4
Задатак/циљ:	Прескочити/задржати се на леђима саиграча
Простор за играње и реквизити:	Ливада; наслон (дрво најчешће)

Слика 25. Труле кобиле (извор: Марјановић, 2005)

О спорту/игри⁸⁹: Једна од најгрубљих дечијих игара коју су углавном изводили старији дечаци, због тежине извођења. Добила је назив по постави играча, а играла се у школи и приликом чувања домаћих животиња, у руралним и урбаним срединама. Заснована је на физичкој спретности такмичара и позната под различитим називима („кобилице“, „прескакуљица“). У појединим планинским пределима Србије, пастири су ову игру звали „ћуприје“. Временом је претрпела бројне модификације, а зависно од узраста и издржљивости играча, постоје и њене једноставније (лакше) варијанте. Према Врчевићу (1868)

⁸⁹ Марјановић, 2005; игра коју су аутори играли или гледали.

„ова игра у себи садржи три главне особине: вјештину, скопост⁹⁰ и смијех“. Деца су је масовно играла до осамдесетих година прошлог века.

Правила и начин игре: Играчи се најпре поделе у две екипе са истим бројем чланова. Жребом се одређује која екипа ће скакати, а која представљати „кобилу“. Њен задатак је да се поређа тако што се најјачи члан екипе пресавије у струку, са горњим делом тела паралелно са земљом и ухвати и подупре о наслон (најчешће о стабло дрвета или у неким варијантама о судију). За њега се хватају остали играчи из екипе и савијају на исти начин, формирајући „трулу кобилу“. Након тога почиње наскакање друге екипе, тако што се први такмичар залети и, подупирући се рукама о леђа наслаганих играча, скочи напред, на такмичара на челу. Први скакач скаче најдаље, а сви остали се ређају иза њега, у покушају да сруше „кобилу“. Када сви скоче, почиње бројање до 10, како би измерили издржљивост труле кобиле. Уколико играчи из екипе која је „кобила“ не поклекну, они побеђују и улоге се мењају, а ако поклекну, бод добијају скакачи и игра се понавља. Ако неко од играча који јашу додирне тло ногама за време одбројавања или наскакања, та екипа губи бод и постаје „кобила“.

Географско распрострањење: Србија, сви крајеви бивше СФР Југославије, као и модификоване варијанте у свету.

⁹⁰ Снага, јачина (Речник српскохрватскога књижевног језика (б.д.).

ЋУЛАЊЕ

Тип спорта/игре:	Дечија игра
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	Више играча, неограничен
Задатак/циљ:	Отети капу играчу у малом колу
Простор за играње и реквизити:	Ливада; капе за играче

О спорту/игри⁹¹: Народна дечија игра која се играла у одређеним крајевима Србије. Подразумевала је групно такмичење, а играла су је претежно деца.

Правила и начин игре: За игру је неопходан већи број играча који се међусобно договоре и одаберу двоје да поделе остале играче у две групе. То раде тако што се издвоје у страну, договоре чији је који прст на руци од два одабрана и након тога приђу осталим играчима са захтевом да сваки одабере који би прст. На овај начин се формирају две групе играча, а жребом (обично бацањем ивера са мокром/сувом страном) се одређује која ће бити у малом, а која у великом колу.

На ливади се обележи кружни простор где ће бити постављено мало коло, а даље од њега, на извесној раздаљини, линија за велико коло. Затим половина играча формира мало коло на обележеном простору, тако што се поставе укруг четвороношке, са ногама окренутим споља и ставе капе. Остали играчи започињу игру из великог кола, тако што потрче ка малом и покушају да отму капу неком од играча постављених четвороношке, док се они истовремено бране ногама и не дају овима да им приђу. Ако играч из малог кола удари ногом играча који покушава да му отме капу, ударени заузима његово место у малом, а он прелази у велико коло. Ако играч из великог кола узме капу неког играча из малог, са њом трчи назад до обележене линије за велико коло док га истовремено јури играч чију је капу отео. Уколико га ухвати пре него дође до линије, ухваћени мора да му врати капу и оде у мало коло. Ако га не ухвати, мора га понети на леђима назад до малог кола и вратити се у исто, док играч који му је отео капу остаје у великом колу и игра се наставља.

Географско распрострањење: претежно Србија.

⁹¹ Милићевић, 1894.

АДВОКАТА ИЛИ ДАВУЦИЈЕ⁹²

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Забава
Број играча:	Више играча (неограничен)
Задатак/циљ:	Одбрани се / успешно оптужити
Простор за играње и реkvизити:	Било који отворени/затворени простор

О спорту/игри⁹³: Стара народна игра која има образовни, али и забавни карактер. Део је дечије игре имитације, али има и забавни карактер код омладине. Играли су је момци и девојке, али и дечаци и девојчице.

Правила и начин игре: На почетку игре момци и девојке поседају измешано, двоје по двоје. Један постаје адвокат (који је вешт, речит, брзорек⁹⁴), па почне да напада (речима) одабрану двојицу (двоје) и оптужује их за разне „злочине“. Момцима најчешће каже: *украо си коња, варао си друге, преварио си жену, и сл.*, а девојкама: *што си погледала туђега момка, што си лења, ко те то зове* и сл. Други младић брани од оптужби оне који су претходно „оптужени“. Много пута у игри, бранилац или брањени буду „преварени“ речима „адвоката“, који „води спор“, и изгубе „случај“.

Географско распрострањење: централна Србија, Херцеговина, планинска Црна Гора.

⁹² Турска реч, која значи бранилац.

⁹³ Врчевић, 1868, 9.

⁹⁴ Брз на речима.

ЗАНАТА

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Такмичарски, забава
Број играча:	Више играча (неограничен)
Задатак/циљ:	Не бити шегрт
Простор за играње и реквизити:	Било који отворени/затворени простор

О спорту/игри⁹⁵: Стара народна игра, забавног карактера, која се у различитим варијантама играла широм бивше Југославије. Представља игру имитације, има образовни карактер и углавном се играла током прела, посела и сабора. Подразумевала је учешће више играча, а играли су је претежно младићи и девојке.

Правила и начин игре: Играчи међусобно одаберу једног који ће бити „мајстор“. Остали играчи се поређају по соби или ливади, углавном седећи. Мајстор затим иде од једног до другог питајући их да изаберу по један занат за себе, а они му затим саопштавају свој избор, који он треба да запамти. Углавном су се младићи опредељивали за следећа занимања: копач, орач, косилац, цревљар⁹⁶, шваец⁹⁷, ковач, пећкар⁹⁸, зидар, дрвар⁹⁹, а девојке су бивале: праља, везиља¹⁰⁰, ткаља, преља¹⁰¹, плеља¹⁰², шиља¹⁰³, пећарица¹⁰⁴, жњетварица¹⁰⁵.

Када сви играчи одаберу занат, мајстор такође, узима занат за себе (који је у неким варијантама игре мотање злата). Затим мајстор започиње игру, мотајући руку око руке, а за њим и сви остали крећу да „раде“ одабране занате, одговарајућим покретима руку,

⁹⁵ Милићевић, 1894, Врчевић, 1868.

⁹⁶ Онај који прави црепове за кров (Речник српскохрватскога књижевног језика (б.д.)), напомена: за све остале фусноте 97-105, исти извор.

⁹⁷ Кројач

⁹⁸ Мајстор који прави пећи од земље (глине)

⁹⁹ Дрвосеча, столар

¹⁰⁰ Која везе

¹⁰¹ Која преде вуну

¹⁰² Која плете чарапе

¹⁰³ Која шије

¹⁰⁴ Која меси, пече хлебовете, колаче

¹⁰⁵ Која жање жито

карактеристичним за тај занат. Сви мотре на мајстора, као и он на њих. Када, у неком моменту, мајстор опази да је неком од играча попустила пажња, прекида са извођењем свог заната и почиње да изводи његов. То је знак за играча чији је занат преузет, да истог тренутка мора да прекине свој занат и да почне да ради мајсторов. Ако то не уради, добија казнени ударац по леђима од мајстора. Када мајстор прекине да ради његов занат, и врати се опет свом или започне неки од другог играча, први се играч мора аутоматски вратити свом занату, иначе ће опет добити казнене ударце.

Игра се тако наставља све док мајстор неком играчу три пута не одузме и врати занат, након чега тај играч постаје шегрт коме се додељује алат. Ово се врши тако што му најпре сам мајстор „додели“ алат, тако што му на уво дошапне коју му алатку даје. Затим шегрт иде од играча до играча, при чему му сваки дошапне коју му алатку додељује. Када се ово заврши, почиње шегртово погађање, тако што га мајстор испитује коју алатку је од којег играча добио, а овај одговара, трудећи се да не помеша добијене алатке и не збуни се. Поред тога што треба да запамти од кога је коју алатку добио, шегрт мора и тачно да одговори да ли му је таква алатка потребна за његов занат. Сваки нетачан одговор шегрта, подразумева нове казнене ударце од мајстора или саиграча.

Географско распрострањење: централна Србија, Херцеговина, планинска Црна Гора.

ИГРА ПРСТЕНА

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Забавни
Број играча:	Произвољно
Задатак/циљ:	Сакрити и тражити прстен
Простор за играње и реквизити:	Отворени или затворени простор; прстен

О спорту/игри¹⁰⁶: Игра коју су играли и момци и девојке, углавном они који су стасали за удају/женидбу, ради забаве, али и због међусобне наклоности. Игра се играла обично у периоду прела и посела. Постоји неколико варијанти ове игре: прстена у рукама, прстена испод филџана¹⁰⁷; прстена испод хаљина, прстена у мекиње¹⁰⁸, прстена под капе, прстена кадијање, прстена у рукама, крађа прстена из тањира, крађа прстена из њедара, прстенкање. Један од првих помена ове игре присутан је у епској народној песми *Женидба цара Душана*, када војвода Милош Војновић, од три изведене девојке, по мраку прстеновао Роксанду (будућу жену, по епској песми), цара Душана

Правила и начин игре: Углавном се правила у различитим варијантама свode на то да се прстен сакрије, а момци и девојке погађају где је сакривен.

У игри *прстена у рукама* момци и девојке поседују у круг, један од њих увије прстен у крпу или мараму, сакрије га у своје стиснуте руке и иде редом до учесника/учесница у игри, а сваки од њих има такође стиснуте руке (и као даје тај прстен другом). Том приликом, пита код кога је прстен и каже да ће га даривати, а остали одговарају (погађају) где је. Онај кога спомену, испружи руке и тако редом, док га не пронађу. У игри обично тражи прстен момак код девојке (или обрнуто). Све остале варијанте су сличне, у зависности од предмета где се сакрије прстен.

Географско распрострањење: Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора.

¹⁰⁶ Врчевић, 1868; Ђорђевић, 1907.

¹⁰⁷ Врста шоље за кафу (без дршке, мала, са бакарним улошком), која датира још из византијског периода, али се у Србији везује за период отоманске владавине.

¹⁰⁸ Посуда са остатком од просејаног брашна.

ТИТРАЊЕ

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Такмичарски
Број играча:	2–5 играча, појединачно
Задатак/циљ:	Задржати стабљике/каменчиће на надланици
Простор за играње и реквизити:	Стабљика зелене крушчице (титра), каменчићи

О спорту/игри¹⁰⁹: Стари народни спорт, али и дечија игра, коју су играли чобани и деца, а повремено и момци и девојке. Варијанте игре су подразумевале коришћење различитих реквизита из природе (зелена крушчица, камичци, ораси) којима се такмичари титрају, а игра се практиковала за вежбање пажње, одмерености покрета и стрпљења.

Правила и начин игре: Први играч узима између шест и једанаест (зависно од варијанте игре) стабљика зелене крушчице („титре“, како се ова биљка назива у северној Далмацији) и баца их једном руком истовремено све увис. Након тога, окреће надланицу исте руке и дочекује бачене стабљике, трудећи се да их што више падне и задржи се на њој. Следећи задатак такмичара је да другом руком скида једну по једну стабљику која се задржала на надланици, а да притом не помери остале. Ако неку помери, игру преузима следећи играч који започиње своје бацање. Побеђује играч који је у току трајања игре успевао да задржи што више стабљика на надланици, као и да му првом остане непомерена једна стабљика на њој.

У проширеној варијанти игре, након бацања и хватања стабљика на надланици, исте се једном руком бацају увис и хватају у шаку, при чему се сваком такмичару рачуна број ухваћених стабљика при сваком бацању, а побеђује онај са већим укупним бројем погодака.

У варијанти игре са каменчићима (или овчијим брабоњцима), двоје до петоро такмичара поседа у круг, сваки сакупи по 10 каменчића и сви се ставе на гомилу у центру. Бацање се одвија по следећем принципу: први играч узима колико мисли да може каменчића и баца их увис десном руком, трудећи се да их дочека на надланицу. Затим их са надланице поново баца увис и покушава да ухвати у шаку (подланицу) само непаран број. Уколико успе, узима један каменчић и задржава га за себе, па почиње бацање испочетка и сваки пут, при

¹⁰⁹ Ћорђевић, 1907.

успешном бацању (хватање непарног броја) узима каменчић за себе, док их не сакупи 10 (тј. док не врати своје које је на почетку ставио на заједничку гомилу). Када то уради, наставља бацање по истом принципу, али левом руком и опет узима каменчић за себе, при сваком успешном бацању. Ако играч приликом бацања не успе да ухвати непаран број каменчића, наредни такмичар започиње своја бацања и баца све док је успешан. На крају, када се сви каменчићи похватају, такмичари који нису успели да поврате својих почетних 10 каменчића, бивају кажњени – „звркнути“ (благо ударени) по челу од стране победника, и то оним каменчићима које су им ови преотели приликом бацања левом руком.

Географско распрострањење: претежно Северна Далмација и Шумадија.

ХАЈВАНА¹¹⁰

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Забава
Број играча:	Више играча (неограничен)
Задатак/циљ:	Одговорити гласом на изазов
Простор за играње и реквизити:	Било који отворени/затворени простор

О спорту/игри¹¹¹: Слично као и игра *Адвоката или давуџије*, ова игра има образовни и забавни карактер, део је дечије игре имитације и играли су је момци и девојке, али и дечаци и девојчице.

Правила и начин игре : Учесници игре изаберу једног момка који иде редом и пита остале да одаберу шта ће бити. Свако по својој вољи, за себе одређује и одговара да је коњ, петао, кокошка, јарац, овца, јагње, јаре, пас, мачка итд. Након тога момак их упозорава да ће се огласити гласом једне од одабраних животиња и задаје да му онај који је ту животињу узео за себе, мора одговорити истим таквим гласом. Ако не одговори одмах или то уради неуверљиво, плаћа залог (оно што се међусобно договоре). Игра је весела и има пуно смеха. И ова игра има елементе савремене игре *асоцијација*.

Географско распрострањење: централна Србија, Херцеговина, планинска Црна Гора.

¹¹⁰ Турска реч, а у овом контексту има не верско, него друго значење: све оно што је живо, двоножно или четвороножно, а није човек.

¹¹¹ Врчевић, 1868.

ЧИВУТЛИЈЕ¹¹²

Тип спорта/игре:	Народне игре
Карактер:	Забава, образовни
Број играча:	Произвољан
Задатак/циљ:	Пренети шапатам другом реч/ реченицу
Простор за играње и реквизити:	Затворени простор, двориште, ливада

О спорту/игри¹¹³: Игра коју играју момци и девојке заједно. Поседају сви у круг и игра се тако што једно другом шапну реченицу коју зада први играч.

Правила и начин игре: Први играч каже једну реченицу или реч по свом избору, и шапне је другом на уво, а овај следећем и тако до последњег играча. Затим тај исти играч измеша шпил карата и подели по карту сваком учеснику. Прозове онда оног који има најмањи број и зада му да ту реч/реченицу каже другим тоналитетом (да викне или тихо, брзо или споро) или другим нагласком. Тако настаје галама и вриска, да се одраслима, који су у близини чини да „се чивути по њиховом реду и у синагогама богу моле“ (Врчевић, 1907). Исто тако, брзо или споро, ако неко од играча погрешно чује или каже погрешну реч, онда испада из игре и тако редом. Овој игри је веома слична савремена игра „глувих телефона“ (у којој први играч зада реч, коју сви који играју шапатам на уво преносе другом).

Географско распрострањење: Србија, Херцеговина, планинска Црна Гора.

¹¹² Турски израз, чивут – тврдица, шкртац.

¹¹³ Врчевић, 1868.

СТАВОВИ О СТАРИМ НАРОДНИМ СПОРТОВИМА И ИГРАМА – АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА

Ова монографија представља систематизацију истраживања о старим народним спортовима и играма, бавећи се тематиком која је актуелизована после скоро осамдесет година (Аксић, 2019; Вјелјас & Ћурчић, 2017а, Вјелјас et al., 2019; Вјелјас et al., 2021а; Вјелјас i dr., 2021b; Вјелјас et al., 2021c; Бјељац и др, 2021; Ћурчић et al., 2022). Истраживања су вршена мултидисциплинарно, првенствено прилазећи проблематици са аспекта антропогеографије, културне географије и туризмологије.

У оквиру пројекта „Истраживање, вредновање и документација традиционалних народних спортова у Србији као елемената нематеријалног културног наслеђа“ током 2019. године сарадници Географског института „Јован Цвијић“ САНУ спровели су истраживање о ставовима везаним за старе народне спортове и игре. Пројекат је обухватио три манифестације у Србији које се баве промоцијом и очувањем традиционалних спортских игара: *Чобанске дане* (Косјерић), *Војвођанску олимпијаду старих спортова* (Бачко Градиште) и *Дане Станоја Главаша* (Глибовац). Током истраживања урађено је анкетно испитивање посетилаца ових манифестација, са циљем да се утврди колико је развијена њихова свест о локалном идентитету и традицији, који се јачају преко организовања такмичења у старим спортовима. Добијени резултати потврдили да су посетиоци манифестација већински заборавили или су им непознати стари народни спортови и игре, као и да генерално нису упознати са значењем појма нематеријално културно наслеђе, што се посебно односи на млађу популацију (Бјељац и др., 2021). Током теренског истраживања у оквиру наведених манифестација регистровано је да је већина старих спортова и игара скоро у потпуности ишчезла из праксе и да су одређени спортови кренули ка устројству модерних савремених спортова (коришћење модерних реквизита и опреме, полупрофесионализам и лигашка такмичења), што су потврдили и ставови посетилаца који верују да су стари спортови само делимично сачували аутентичност (Бјељац и др., 2021).

У периоду јул – децембар 2023. године спроведено је ново истраживање на тему ставова о старим народним спортовима и играма, у оквиру пројекта „Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација“. Овакво истраживање имало је за циљ да испита у којој мери су испитаници упознати са темом, појмом нематеријалног и материјалног културног наслеђа, али и

различитим аспектима очувања, заштите и промоције старих народних спортова и игара. Примењена је метода анкетног испитивања, и спроведена међу одраслом популацијом (старости преко 18 година). Уједно, у оквиру пројекта, организована је и фокус група на тему очувања и ревитализације овог корпуса културног наслеђа. У наставку текста биће представљени прелиминарни резултати наведеног истраживања.

Методологија истраживања

Анкетни упитници представљају често коришћен метод за испитивање ставова одабраног сегмента популације у друштвено-географским истраживањима (Хаџић и Бјељац, 2006; Бјељац и др., 2013; Brankov et al., 2019a; Brankov et al., 2019b; Brankov et al., 2021; Brankov et al., 2022; Zarei & Markissoon, 2023). У савремено време, истраживања старих народних спортова и игара такође користе овај метод приликом анализе ставова испитаника (Edwards, 2009; Trajkovic et al., 2018; Masaelia et al., 2020; Бјељац и др., 2021; Arabnarmi et al., 2021; Lavega Burgues et al., 2021; Lavega, 2023; Zarei & Markissoon, 2023). У неким истраживањима се користе онлајн анкете (Sport Project, 2022), док се друга темеље на истраживањима „лицем у лице“, односно на примени фокус групе или интервјуа (Atanasovski et al., 2016; Sulistyanningtyas & Fauziah, 2018, Ćurčić et al., 2021). У истраживању спроведеном 2023. године, да би се испитали ставови испитаника, као методолошки поступак примењено је анкетно истраживање, које је подразумевало комбинацију претходно наведених техника.

Анкетирање је обављено методом пригодног узорковања, коришћењем структуриране анкете која је дистрибуирана кроз академску мрежу, али упоредо и коришћењем технике „лицем у лице“, при чему је попуњавање анкетних листића извршено након добијених усмених одговора испитаника. Анкету су на терену спровели истраживачи Географског института „Јован Цвијић“ САНУ и запослени у Центру за културу „Вук Караџић“ из Лознице, а пројектом је обухваћен геопростор Града Лознице, као карактеристичан пример територије на којој су у прошлости били присутни различити стари народни спортови и игре. Анкетно теренско истраживање спроведено је током трајања вишедневних манифестација организованих на територији града (нпр. Вуков сабор), књижевних вечери, промоција и предавања, а које су подразумевале окупљање већег броја посетилаца.

Након што су позвани да учествују, учесницима у истраживању укратко су објашњене тема и сврха истраживања, а затим им је речено да је њихово учешће анонимно и охрабрени су да дају истинито мишљење. Мањи део анкетирања (око једне трећине узорковања) спроведен је креирањем онлајн анкете која је дистрибуирана кроз академску мрежу (са ефектом снежне кугле).

Узорак је обухватио 165 испитаника, а анкетни лист се састојао од 18 питања, подељених у пет тематских група. Прва група питања осликавала је социодемографску и социоекономску структуру испитаника. Друга група питања била је у вези са познавањем старих народних спортова и игара, као и претходних искустава са овим спортовима. Трећа група се односила на генералне ставове о аутентичности и бенефитима које ови спортови и игре поседују, док је четврта категорија питања била повезана са познавањем нематеријалног културног наслеђа и начинима промоције овог корпуса наслеђа. Посебна категорија питања имала је за циљ да анализира ставове о односу културног наслеђа и животне средине испитаника. Приликом креирања упитника, консултована је различита литература која се бави овом тематиком (Bjeljac et al., 2021; Agisilaos, 2012; Fermo et al, 2022; Sport Project, 2022; UNESCO Intangible Cultural Heritage (n.d.)).

За анализу података употребљена је дескриптивна статистика, уз обраду података у SPSS 20.0 софтверу, са циљем препознавања разлика у ставовима испитаника. Апликативна вредност добијених резултата огледа се у идентификовању и подстицању будућих акција и развојних програма који ће имати за циљ очување старих народних спортова и игара.

Квалитативна метода истраживања, која је, такође, примењена како би се анализирао различита мишљења о старим спортовима и играма је проистекла из фокус групе. Организована је у циљу добијања валидних и детаљнијих информација које представљају базу за будућа деловања и могу бити искоришћене за дефинисање смерница за очување и промоцију старих народних спортова и игара. Предности организовања фокус групе огледају се у њеној хомогености (јер укључује особе сличних интересовања и профила), као и у чињеници да се заснива на разговору без унапред дефинисаних, стриктних правила, што уобичајено обезбеђује добру конверзацију и искреније тврдње, али и конкретне предлоге учесника.

У фокус групи учествовали су стручњаци различитих профила и из различитих институција (Етнографски институт САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Народни музеј у Београду, Висока

струковна школа за образовање васпитача у Кикинди, Карате федерација Србије), чији рад, између осталог, обухвата истраживање старих спортова или њихову практичну примену. Добијени одговори у току реализације фокус групе систематизовани су према кључним питањима и груписани према категоријама.

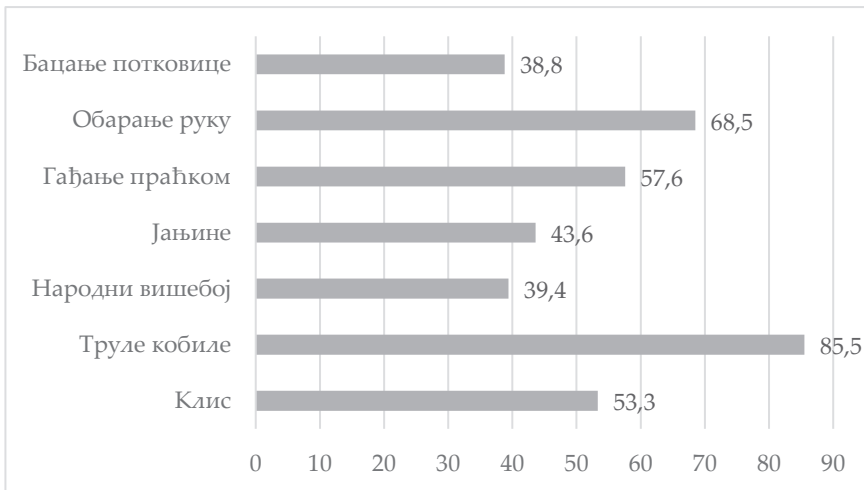
Анкетно истраживање

Анализирани узорак сачињавало је 43,6% испитаника мушког и 56,4% женског пола. У истраживању је доминирала популација старости 36-50 година (44.8%), 29,7% узорка чинили су испитаници старости преко 50 година, док је млађа популација (35 година и млађи) била заступљена са 25,5%.

Када је у питању образовање, доминирали су испитаници са високим образовањем (69,7%), док је знатно мањи број испитаника са средњом или основном школом (30,3%). Ово је у складу са различитим студијама које су истицале степен образовања као важну детерминанту културног учешћа (Zhang, 2011; Kastenholz et al., 2013; Zieba, 2017). С обзиром да је део испитаника попуњавао упитнике онлајн, истраживања су потврдила и да су испитаници са високим образовањем (и женског пола) углавном преовлађивали у узорцима прикупљеним коришћењем онлајн платформи (Brown et al., 2018). Такође, у узорку је доминирала запослена популација (75.8%).

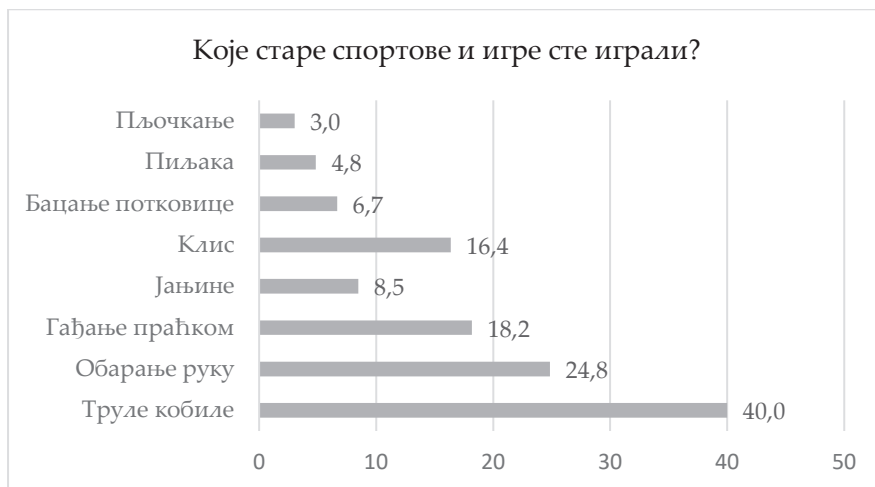
Како би се утврдило колико су учесници истраживања упознати са старим спортовима и играма, постављена су им различита отворена и опциона питања. Прво је било формулисано тако да је испитаницима понуђена листа са називима преко 30 старих спортова и игара, при чему је тражено од њих да обележе оне који су им познати из досадашњег искуства или свакодневног живота. На листи су били следећи спортови и игре: клис, пљочкање, труле кобиле, народни вишебој, јањине, игра пиљака, пандоло, гуца, банатске шоре, вириз, рвање у коштац, чувари огњишта (чуга), прескакање преко козјег меха, потезање мосором (штапом), купа (кућање), игра заната, ћуприје, скок преко сова, биба, игра прстена, војске (царева), извијање на кључу, козана, гађање са коња у касу у мету, шајкање, бишка, токач, топови, гурбета, гађање праћком, ћулање, вранићање (гаврање), банга, бацање потковице, обарање руку, пале и пириза, веслање у мивачи и дугмићање.

Са поменуते листе, учесници анкете идентификовали су седам спортова или игара у проценту већем од 35%, при чему је термин *народни вишебој* дат испитаницима као опција једног одговора, иако подразумева различите дисциплине. Од осталих, појединачних спортова и игара, испитаници су издвојили: труле кобиле (85,5%), јањине (43,1%), обарање руку (68,5%), клис (53,3%) и гађање праћком (57,6%) (Прилог 1). Више од 20 спортова и игара који су били понуђени на листи, препознало је мање од 10% испитаника, што сведочи о томе да су ови спортови углавном заборављени и непознати у савременом добу. Међу спортовима и играма из ове групе налазе се: банга, пале и пириза, вранићање, ћулање, топови, козана, вириз, пандоло, токач итд.

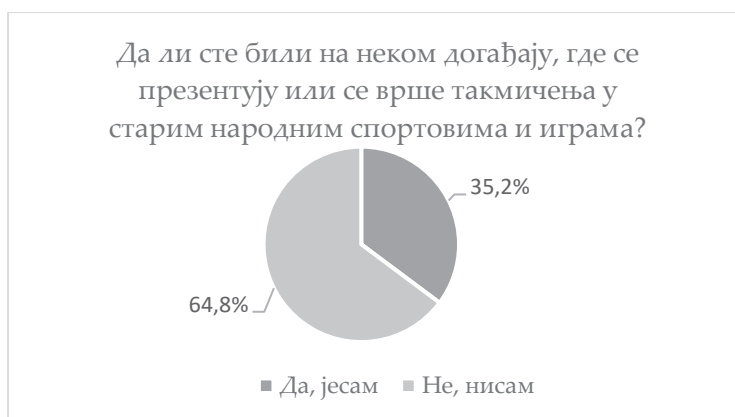
Прилог 1. Ставови испитаника о спортовима и играма који су им познати из досадашњег искуства (процент одговора преко 35%)

Упитани да наброје које старе народне спортове и игре су играли, учесници у истраживању су се у највећем проценту изјаснили за труле кобиле (40%), обарање руку (24,8%), гађање праћком (18,2%), клис (16,4%), јањине (8,5%), бацање потковице (6,7%), пиљака (4,8%) и пљочкање (3%) (Прилог 2). Минимални број испитаника (мање од 2%) играо је следеће спортове и игре: чугу, народни вишебој, игру прстена, царева, потезање мосора, док већину спортова и игара нису никада практиковали. С обзиром да је испитаницима народни вишебој понуђен као један одговор у анкети, претпоставља се да одређени проценат анкетираних не зна које дисциплине овај термин обухвата, као и да је играо неке од појединачних дисциплина обухваћених вишебојем (нпр. надвлачење конопца, бацање камена с рамена и сл.).

Прилог 2. Спортови и игре које су испитаници играли (у процентима)

Како би се утврдило да ли су учесници анкете били у прилици да присуствују одређеном догађају или манифестацији где се презентују стари народни спортови, игре и надметања, или се врше такмичења у истим, постављено им је питање у вези са овом темом (Прилог 3). Већина испитаника (64,8%) није имала прилику да присуствује оваквом догађају, док се само једна трећина изјаснила да је присуствовала (35,2%), што намеће потребу како за свеобухватнијом промоцијом оваквих догађаја тако и за подизањем свести и интересовања популације за овај вид културног наслеђа.

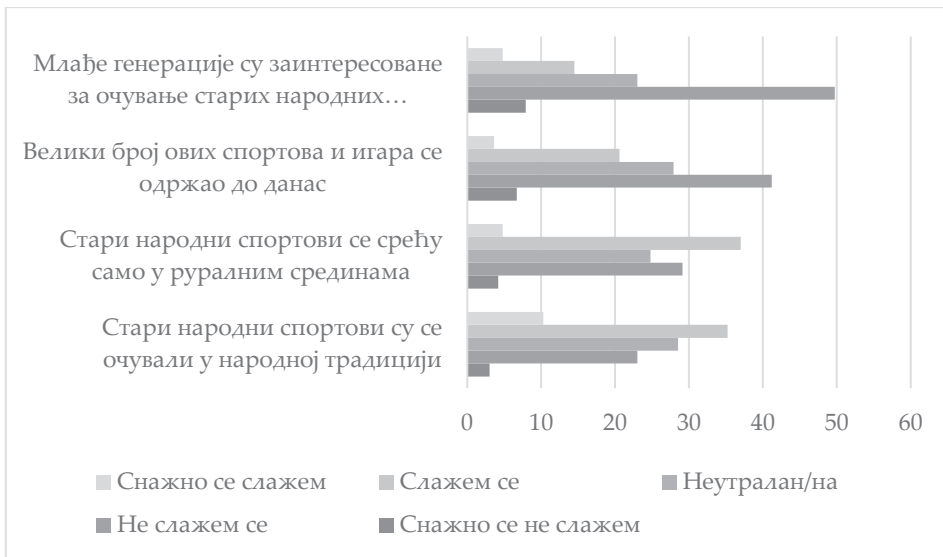

Прилог 3. Ставови испитаника везани за посету догађајима на којима се презентују стари народни спортови и игре

Наредно питање односило се на то да ли су испитаници посетили овакав догађај у својству учесника или посетиоца. Из сегмента оних који су одговорили потврдно на претходно питање о посети, само су три испитаника изјавила да су дошли на овакав догађај у својству учесника, док су сви остали долазили као посетиоци.

Упитани да наведу којим догађајима су присуствовали, испитаници су углавном издвојили посете сеоским олимпијадама и сусрете села, у оквиру којих се претежно организују такмичења у дисциплинама народног вишебоја. Од конкретних догађаја, учесници су извојили: Чобанске дане (Косјерић), Дане народног витештва (Горњи Степош), Овчарске дане (Сакуле), Личке оке (Дивосело), Банатске шоре (Томашевац) итд.

У следећем сегменту истраживања, учесници анкете су упитани да изразе своје ставове кроз различите нивое слагања са понуђеним тврдњама. Тврдње су се односиле на заступљеност старих народних спортова и игара у савремено доба, њихову очуваност у традицији, као и интересовање млађе популације (Прилог 4).

Прилог 4. Ставови испитаника на серију тврдњи о старим народним спортовима и играма (у процентима)

Резултати су показали да учесници у анкети већински сматрају да су се стари народни спортови очували у народној традицији (45,5% позитивних одговора), уз значајан број оних који су исказали неутралан став (28,5%). Испитаници већински сматрају да су стари спортови и

игре присутни само у руралним срединама (41,9% потврдних, 24,8% неутралних и 33,3% негативних одговора). Такође, на тврдњу да се велики број ових спортова и игара одржао до данас, већина испитаника је одговорила да се не слаже (47,9%), одређени проценат је дао неутрално мишљење (27,9%), док се мањина (24,2%) сложила са овим ставом. Када је у питању заинтересованост млађих генерација за очување овог корпуса културног наслеђа, 57,6% испитаника је одговорио да се не слажу, односно да сматрају да млађе генерације нису заинтересоване за ову врсту наслеђа, 23% испитаника је изразило неутралан став, док је мањина (19,3%) одговорила потврдно на ову тврдњу.

Фокус група

Фокус група је као део истраживања организована у просторијама Географског института „Јован Цвијић“ у децембру 2023. године и обухватила је учешће 5 стручњака различитих профила уз присуство два модератора (чланови истраживачког тима). Искоришћена за добијање одговора у вези са следећим предефинисаним истраживачким проблемима:

- 1) Статус старих народних спортова као угроженог елемента нематеријалног културног наслеђа;
- 2) Неопходност едукације у оквиру различитих нивоа образовања;
- 3) Афирмација старих спортова и игара и очување у народној традицији.

Статус старих народних спортова као угроженог елемента нематеријалног културног наслеђа – Учесници фокус групе истакли су да је пре било којих других активности, потребно статусно унапредити старе народне спортове и игре, што се обезбеђује реализацијом пројеката који имају у фокусу ову тематику. Суштина нематеријалног културног наслеђа је, између осталог, заштита и очување и посебан однос према угроженом наслеђу, а циљ коме треба тежити је враћање онога што је сачувано у старим писаним изворима или постоји само у сећању старијих људи. Ово је зато што постоји значајан број оних који никада нису чули за старе спортове и игре нити су их играли, па их је неопходно упознати са наслеђем из прошлости.

Учесници у дијалогу су поделили став да стари народни спортови и игре нису у потпуности аутентични, већ су једним делом модернизовани, а истакли су и присуство проблема трансфера знања,

који је веома слаб, почевши од породице, школе, друштва и локалне заједнице. Други значајан проблем за проучавање старих народних спортова и игара и унапређење њиховог статуса су различити називи (локализми) за поједине спортове и игре, са истим или веома сличним правилима, у зависности од геопростора.

Неопходност едукације у оквиру различитих нивоа образовања – истраживачки проблем коме су учесници фокус групе посветили посебну пажњу. Наглашено је да УНЕСКО ради на процесу формалног и неформалног образовања па би ово требало да буде једна од будућих смерница деловања и у Србији. Такође, добри примери из праксе у вези са образовањем и промоцијом нематеријалног културног наслеђа, посебно у домену старих народних спортова и игара, присутни су у окружењу (Словенија, Хрватска).

Наглашена је потреба шире едукације која би обухватала причу о старим народним спортовима кроз већи број наставних предмета (српски језик, географија, историја, физичко васпитање и образовање итд.), тј. школски систем би могао да се искористи као средство путем којег ће се стари народни спортови и игре приближити деци. С обзиром да су одређени учесници фокус групе били и предавачи у основним школама у оквиру реализације пројекта „*Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација*“, изнели су своја запажања везана за учешће деце у радионицама, њихову заинтересованост и спремност да се укључе у такмичења, иако се већина није раније сретала са овим спортовима. Указано је и на важност интеракције са децом, нарочито уколико је у питању практична примена старих спортова.

Додатни проблем у вези са едукацијом је што се иста углавном не спроводи на терену, посебно у локалним заједницама којима би требало приближити и промовисати нематеријално културно наслеђе, а у том контексту и старе народне спортове и игре.

Афирмација старих спортова и игара и очување у народној традицији – истакнуто је да су очување и афирмација старих спортова и игара нераскидиво повезани са едукацијом.

Издвојена су лична искуства учесника у фокус групи, који наглашавају одсуство интересовања у већим урбаним срединама за афирмацију овог сегмента нематеријалног наслеђа, као и да се све активности свде на личну иницијативу појединаца. Један од савремених начина промоције старих спортова у Београду је организација тзв. тим билдинга, у оквиру ког се реализују такмичења у

појединим дисциплинама народног вишебоја, а у новије време и такмичење у игри *клис*. Такође, организација спортских рођендана за децу, где се организују такмичења у појединим старим спортовима и дечјим играма, јесте активност која треба да се стимулише и убудуће.

Одређена етнографска и антропогеографска истраживања старих народних спортова и њихове очуваности у народној традицији у оквиру појединих геопростора Србије показују различите резултате. Тако се на простору Рашке области сазнање о старим спортовима, играма и надметањима задржало код старијих људи, преко 65 година живота. Слично томе, на простору источне Србије, који је мање истражен што се тиче старих народних спортова и игара, до седамдесетих година XX века и даље су биле активне поједине игре (ћула, клис итд). Геопростор западне Србије и данас „предњачи“ у очувању старих народних спортова игара и надметања, кроз сећања старијих и средовечних, али и по очуваним спортовима и играма и генерално разумевању концепта старих спортова и игара, иако су исти данас модификовани. Изнет је и податак да је крајем XIX века, тадашње Министарство просвете Краљевине Србије правило посебне кораке за образовање деце, и оно што је било позитивно улазило је у школске програме (тако и у програме физичког васпитања, где су стари спортови и игре третирани као спортске дисциплине – спортови).

ЗАКЉУЧАК

Почевши од седамдесетих, а посебно од краја деведесетих година XX века, у свету су традиционални (народни) спортови и игре све више добијали на значају као део традиције и културног наслеђа. Током изражених друштвених, економских и политичких промена у том периоду, долази и до стварања нових држава у свету.¹¹⁴ Самим тим почиње све веће интересовање за националну историју, традицију и културно наслеђе, као веома значајне елементе на основу којих се нове нације идентификују. С тим у вези, стари народни спортови и игре (од почетка XXI века) постају и део интересовања бројних научних дисциплина блиско повезаних са овом проблематиком (антропологија, етнологија, физичка култура и спорт), али и других научних дисциплина које у ширем контексту проучавају ову тему (социологија, спортска медицина, културна географија, туристичка географија, културологија). Истовремено са проучавањем, почиње и оживљавање традиционалних (народних) спортова, као израз народног стваралаштва у сфери спорта и рекреације, али уједно и културе и креативности народа на просторима где су настајали.

Бројне иницијативе и проучавања старих спортова условиле су да се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века у појединим европским државама (Француска, Шпанија, Велика Британија, Холандија, Немачка и др.) формирају и прва удружења традиционалних (народних) спортова и игара на националном нивоу. Увидевши сличност бројних традиционалних спортова у овим државама, у Француској је 1990. године одржано прво европско такмичење *Фестивал традиционалних спортова и игара*. Као део фестивала одржан је и научни скуп на којем је закључено да су традиционални спортови и игре веома значајни у домену образовања, развоја туризма и спортских активности у контексту локалне културе. Закључци са овог скупа били су упућени Европској комисији која је донела препоруку државама чланицама Европске уније да се успостави посебан програм за промоцију регионалних и традиционалних спортова. Крајем деведесетих година XX века значај тих спортова је уочио и УНЕСКО, посебно после доношења *Декларације о*

¹¹⁴ Распад СССР-а, СФР Југославије, Чехословачке, уједињење Немачке, формирање нових, независних држава у Африци и Азији које су настале ослобађањем од колонијализма.

нематеријалном културном наслеђу (2003) и Конференције у Техерану 2009. године. На овој конференцији је усвојена дефиниција традиционалних спортова и игара, а убрзо потом су први традиционални спортови и игре уписани у Регистар УНЕСКО-а као елементи нематеријалног културног наслеђа (кроз обичаје и вештине или као пример добре праксе). До сада је у овај регистар уписано 38 традиционалних спортова и игара. Један од резултата Конференције у Техерану је и оснивање *Међународног савета за традиционалне спортове и игре* УНЕСКО.

Претходне резолуције и препоруке допринеле су да Европска комисија донесе *Резолуцију о европској димензији у спорту* (2012), као и *Резолуцију Европско партнерство у спорту* (2013), у којима се потврђује да су традиционални народни спортови и игре део европског културног наслеђа и да су на међународном нивоу препознати као средство за преношење вредности солидарности, различитости, инклузивности и културне свести, које су у сагласности са Конвенцијом УНЕСКО-а о нематеријалном културном наслеђу и закључцима Техеранске конференције УНЕСКО-а из 2009. године.

Зависно од научних истраживања и географског простора, издвајају се и различите дефиниције, термини и поделе везани за традиционалне спортове и игре. Званично је у светским институцијама и међународној научној заједници у употреби термин *традиционални спортови и игре* (енглеско говорно подручје), међутим у многим земљама се врло често користи термин *народни спортови*. Присутне су и бројне поделе и класификације, а најчешће су према врстама спортова, врстама реквизита који се користе за такмичења, календару одржавања, броју учесника, географском простору одржавања, обичајима и ритуалима, статичности и динамичности, сложености извођења појединих игара, социодемографским карактеристикама учесника итд.

Најзначајнија истраживања традиционалних (народних) спортова и игара на територији бивше СФР Југославије датирају са краја XIX и почетка XX века, а у Србији су актуелизована тек у другој деценији XXI века. Последње значајније истраживање о присутној терминологији и поделама је било између педесетих и осамдесетих година XX века. Како би се унапредила сазнања о старим спортовима и играма и на тај начин се утицало на њихово очување, реализовано је истраживање у оквиру пројекта *Стари народни спортови, игре и надметања – очување, преношење знања и презентација*, који је финансирало Министарство културе, а чији су резултати представљени у овом рукопису.

Слично као и на светском нивоу, када је реч о територији бивше СФР Југославије, укључујући и Србију, присутне су различите поделе и

дефиниције старих спортова и игара. У оквиру овог истраживања, а на основу прегледа извора литературе, као и теренских и других истраживања, за геопростор Србије предложено је коришћење збирног појма *стари народни спортови, игре и надметања*. Такође, аутори су предложили и поделу старих народних спортова, игара и надметања на: *старе спортове са реквизитима, старе борилачке спортове, старе атлетске спортове, народна спортска надметања, народне спортске игре, дечије такмичарске игре, спортове са животињама, спортове на води и ритуалне спортске игре*. Наведени предлози базирају се на етнографским, културолошким, антропогеографским и спортским одликама анализираних простора, и имају за циљ да употпуне теоријски допринос ове монографије.

Стари народни спортови, игре и надметања, на геопростору бивше СФР Југославије (па и Србије) имају дугу традицију одржавања. Јужни Словени су миграционим кретањима (од средњег века до прве половине XX века), насељавали различите географске просторе на територији бивше СФР Југославије. Населивши нове крајеве преносили су свој језик, обичаје и културу, што је подразумевало и специфичне облике физичког вежбања које су упражњавали. Као део припреме за ратовања, своје вештине приказивали су кроз бројна надметања, као и у витешким играма. У зависности од физичкогеографских одлика простора где су се јужнословенска племена насељавала, (планинско-брдски и низијски предели), појавиле су се различите врсте привређивања (екстензивна пољопривреда), што је довело и до појаве различитих игара и надметања које су практиковали чувари стоке (пастири). Миграцијама становништва ове игре су се шириле по целом простору бивше СФР Југославије као пастирске игре, а касније су из њих проистекла и организована надметања. Током времена, стари народни спортови и игре су представљани на специфичан начин и кроз музичко и усмено литерарно културно наслеђе – описани су у бројним епским песмама. Тако су постали део тог наслеђа.

Крајем прве деценије XXI века, ови спортови и игре у државама насталим распадом СФР Југославије, почињу да се посматрају као део нематеријалног културног наслеђа. У Хрватској, Словенији, Босни и Херцеговини и Северној Македонији укупно 20 спортова и игара стављено је на националне листе, од којих се пет налази на УНЕСКО листи нематеријалног културног наслеђа: Сињска алка (Хрватска), Традиција узгоја коња липицанера (Словенија, Босна и Херцеговина, Хрватска), Традиција соколарства (Словенија, Хрватска), Шкуљање (Словенија) и Пљочкање (Хрватска). У зависности од класификације

нематеријалног културног наслеђа у државама насталим распадом СФР Југославије, ове игре и спортови посматрају се као: обичаји, обреди и свечаности, знање и вештине, националне игре, друштвене игре, спортске игре, друштвене праксе, ритуали и свечани обичаји.

Према истраживањима аутора, на простору држава насталих распадом СФР Југославије (укључујући и Србију), данас се одржава и промовише 66 старих народних спортова, игара и надметања у оквиру програма 80 манифестација. Промовишу се кроз манифестациони, рурални и спортско-рекреативни туризам, а осим старих спортова, на оваквим догађајима се најчешће представљају и народна радиност, фолклор, обичаји, гастрономија, верски обичаји итд.

Уколико се посматра искључиво простор Србије (без Војводине), истраживања су потврдила да је у другој половини XIX века и почетком XX века, на овом простору било активно преко 80 старих народних спортова, игара и надметања. У истом периоду, на територији Војводине, одржавало се око 50 старих народних спортова, игара и надметања. Каснија истраживања указала су да је већина старих народних спортова, игара и надметања, у периоду од педесетих до седамдесетих/осамдесетих година XX, века „ишчезла“ (престала да се практикује/игра), али да су остала у живом сећању становништва са географских простора Србије. Разлози су били демографска депопулација појединих крајева и велика миграциона кретања село–град, која су биле интензивна у том периоду. Досадашња истраживања аутора потврдила су да се данас на територији Србије одржава 35 старих народних спортова, игара и надметања, у оквиру 44 манифестације. Скоро сви ови стари народни спортови, игре и надметања су по правилима исти са онима који се и даље одржавају на простору бивше СФР Југославије.

За разлику од осталих држава насталих распадом СФР Југославије, у Србији стари народни спортови, игре и надметања нису уписани у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Србије, иако према локацији одржавања, промоцији фолклора, обичаја, народне радиности и гастрономије и повезаности са елементима покретног и непокретног културног наслеђа, представљају веома значајно културно наслеђе. Као и у случају земаља у региону, промоција старих народних спортова и игара у савремено доба се углавном врши преко различитих врста туристичких манифестација. Овакви догађаји се често организују у част витешке традиције или некадашњег хајдучког начина живота, а неки од њих директно промовишу и различите врсте нематеријалног културног наслеђа.

Теренска истраживања аутора и спровођење анкете у оквиру пројекта реализованог у 2023. години, указала су на неопходност очувања и ревитализације старих народних спортова, игара и надметања. Резултати су потврдили да је велики број спортова и игара потпуно непознат анкетираним учесницима, што сведочи о томе да су већински заборављени. Више од 20 спортова и игара који су били понуђени на листи препознано је мање од 10% испитаника, што је индикатор њихове угрожености и потенцијалног потпуног нестанка. Истраживање је потврдило да су испитаницима углавном познате одређене дечије игре (труле кобиле, јањине, гађање праћком итд.), као и одређене појединачне дисциплине, као што су обарање руку и пастирска игра клис. Учесници у анкетном истраживању већину спортова и игара нису никада играли, а у категорији оних које јесу, издвојили су већински дисциплине које су препознали из свакодневног живота, првенствено одређене дечије игре и дисциплине народног вишебоја. Само једна трећина испитаника је присуствовала догађају који промовише старе народне спортове, игре и надметања, што намеће потребу како за свеобухватнијом промоцијом оваквих догађаја, тако и за подизањем свести и интересовања популације за овај вид културног наслеђа. Ико сматрају да су се стари спортови одржали у народној традицији, учесници у анкетном истраживању верују да млађе генерације нису заинтересоване за очување овог корпуса наслеђа, из чега произилази неопходност проналажења механизма за анимирање овог сегмента популације.

Реализација фокус групе, са учешћем етнолога, културолога, географа, као и стручњака из области физичке културе и спорта, омогућила је дефинисање неопходних смерница за очување и промоцију старих народних спортова, игара и надметања. Посебно је истакнут значај едукације становништва у локалним заједницама (градовима, селима), али и деце и омладине. Резултати су потврдили неопходност њеног спровођења кроз различите нивое образовања и нераскидиву повезаност са очувањем и афирмацијом старих спортова и игара. Истакнут је и проблем везаности млађих генерација са модерним спортовима и друштвеним мрежама, као и потреба анимације, која се поред образовања, може постићи и реализацијом одређених тематских догађања („тим билдинг“ са дисциплинама старих спортова, дечија окупљања са организацијом такмичења у старим дечијим играма и сл.), пре свега у градским срединама. Проблем трансфера знања и слаба подршка локалне заједнице су и даље значајне препреке за афирмацију старих спортова и игара.

Едукација може да помогне у сазнањима о старим народним спортовима, али и у прављењу разлика између традиционалних и модерних, савремених спортова. Упознавање са старим народним спортовима и играма омогућује млађој популацији да се упозна и са концептом нематеријалног културног наслеђа. Наиме, бројна истраживања указују да овај сегмент популације, а делом и старији, не сматра нематеријално културно наслеђе „живим“ наслеђем, већ га тумачи као производ и изједначава са споменичким културним наслеђем. С тим у вези од значаја је укључивање старих народних спортова и игара у школски узраст, и то не само у оквиру наставе физичког васпитања, већ и повезивање са културним наслеђем, кроз наставу географије, историје, српског језика, ликовне културе и сл.

Едукацијом треба да буду обухваћене и друге старосне групе („генерација З“ и генерација миленијумаца), посебно оне рођене крајем XX и током XXI века, чији је начин живота дефинисан електронским медијима, а које је неопходно упознати са „живим наслеђем“, као делом локалног идентитета, и мотивисати да играју спортове и игре које су у прошлости практиковали њихови преци.

Резултати су такође потврдили да старе народне спортове и игре треба статусно унапредити спровођењем будућих научних истраживања и реализацијом пројеката који ће имати за циљ да се идентификују друштвени и економски механизми оживљавања ових спортова и створи претпоставка који спортови и на којим локацијама потенцијално могу да се одрже. Позитивни примери из праксе земаља у окружењу (Словенија, Хрватска) у домену заштите и промоције старих народних спортова и игара, треба да послуже као препорука за будуће акције. Коришћење добрих пракси, размена заједничких искустава и подршка умрежавању представљају правце деловања којима треба тежити. У складу са овим је и повећано интесеровање научне заједнице за старе народне спортове и игре, као и различите међународне иницијативе, предвођене глобалним УНЕСКО програмом изградње капацитета за очување нематеријалног културног наслеђа, који промивише координисано укључивање свих актера (институција, заједница, стручњака и релевантних организација) у процес одрживости и очувања овог наслеђа.

SUMMARY

Starting from the seventies, and especially from the end of the nineties of the 20th century, traditional (folk) sports and games gained more importance in the world as a part of tradition and cultural heritage. During the period of pronounced social, economic and political changes, new states were created. At the same time, there was an increased interest in national history, tradition and cultural heritage, as significant elements for identifying the new nations. In this regard, old folk sports and games have become part of the interest of numerous scientific disciplines closely related to this issue (anthropology, ethnology, physical culture and sport), and also a part of other scientific disciplines that study this topic in a wider context (sociology, sports medicine, cultural geography, tourism geography, culturology). Simultaneously with the study, the revival of traditional (folk) sports also begins.

At the end of the 20th century, the importance of old folk sports was noticed by UNESCO, especially after the adoption of the Declaration on Intangible Cultural Heritage (2003) and the Conference in Tehran in 2009. At this conference, the definition of traditional sports and games was adopted, and soon after, the first sports and games were entered the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage. So far, 37 traditional sports and games have been registered in this List. One of the results of the Tehran Conference was the establishment of the International Council for Traditional Sports and Games (UNESCO).

Depending on scientific research and geographical area, there are different definitions, terms and classifications of traditional sports and games. The term *traditional sports and games* (English-speaking area) is officially in use in world institutions and the international scientific community, however, in many countries the term *folk sports* (in different world languages) is very often used.

The most significant research of traditional (folk) sports and games on the territory of the former SFR Yugoslavia date from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, and in Serbia they were actualized only in the second decade of the 21st century. To improve knowledge about old sports and games and thereby influence their preservation, research was carried out within the project *Old Folk Sports, Games and Competitions - Preservation, Transfer of Knowledge and Presentation*, which was financed by the Ministry of Culture of the Republic of Serbia. The results of this project are presented in this study.

As part of this research, and based on the field research and consultation of various sources of literature, it was proposed to use the term *old folk sports, games and competitions* for the geospace of Serbia. Also, the authors proposed the following classification of old folk sports, games and competitions: old sports with props, old martial sports, old athletic sports, folk sports competitions,

children's competitive games, sports with animals, water sports and ritual sports games. The mentioned proposals are based on the ethnographic, cultural, anthropogeographic and sports features of the analyzed area, and their goal is to complete the theoretical contribution of this study.

Old folk sports, games and competitions, in the geospace of the former SFR Yugoslavia (including Serbia) have a long tradition of being held. Southern Slavs inhabited different geographical areas on this territory through migration movements (from the Middle Ages to the first half of the 20th century). After settling in new areas, they transmitted their language, customs and culture, which also meant the specific forms of physical exercise they practised. As part of the warfare preparation, they displayed their skills through numerous competitions, as well as in knightly games. Depending on the geographical characteristics of the area where the South Slavic tribes settled (mountainous and lowland areas), different ways of life and types of farming appeared, which led to the appearance of various games and competitions practised by livestock keepers (shepherds). Due to the migration of the population, these games spread throughout the entire territory of the former SFR Yugoslavia, in the form of folk (pastoral) games, and later organized competitions.

At the end of the first decade of the 21st century, these sports and games in the countries of the former SFR Yugoslavia began to be considered part of the intangible cultural heritage. In Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina and North Macedonia, a total of 20 sports and games have been put on the national lists, five of which are on the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage: *Sinjska Alka* (Croatia), *Lipizzan horse breeding traditions* (Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Croatia), *Falconry* (Croatia), *Škuljanje* (Slovenia) and *Pljočkanje* (Croatia). According to the author's research, 66 old folk sports, games and competitions are held and promoted on the territory of the former SFR Yugoslavia (including Serbia) within the program of around 80 events. They are promoted through event, rural and sports-recreational tourism.

For the area of Serbia (without Vojvodina), research has confirmed that in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, over 80 old folk sports, games and competitions were active in this area. In the same period, on the territory of Vojvodina, around 50 old folk sports games and competitions were held. Later research indicated that most of these sports and games "disappeared" (ceased to be practised/played) in the period from the 1950s to the 1970s/1980s, but they remained in the living memory of the population. The reasons were the demographic depopulation of certain regions and intense rural-urban migration movements. The author's research so far has confirmed that today 35 old folk sports, games and competitions are held on the territory of Serbia, within 44 events. Almost all of these sports, games and competitions have the same rules as those held on the territory of the former SFR Yugoslavia.

Unlike the other countries created on the territory of former SFR Yugoslavia, old folk sports, games and competitions in Serbia are not registered in the National Register of Intangible Cultural Heritage. As in the case of the countries in the region, their promotion in modern times is mainly done through different types of events. Such events are often organized in honour of the knightly tradition or the former Hajduk way of life, and some of them directly promote different types of intangible cultural heritage.

Survey research by the authors as part of the project realized in 2023 indicated the necessity of preserving and revitalizing old folk sports, games and competitions. The results confirmed that a large number of sports and games are completely unknown to the surveyed participants, which proves that they are largely forgotten. More than 20 sports and games that were offered on the list were recognized by less than 10% of respondents, confirming their vulnerability and potential complete disappearance. The research confirmed that the respondents are mostly familiar with certain children's games (*trule kobile*, *janjine*, sling shooting, etc.), as well as certain individual disciplines, such as arm wrestling and shepherd's game *klis*. The participants in the survey research had never played most of the sports and games. When it comes to the ones they played, the majority of respondents singled out the disciplines they recognized from everyday life, primarily certain children's games and folk all-around disciplines. Only one-third of respondents attended an event that promotes old folk sports, games and competitions, which imposes the need for more comprehensive promotion of such events, as well as for raising awareness and interest of the population in this form of cultural heritage. They believe that the old sports have been preserved in the folk tradition and think that the younger generations are not interested in preserving this type of heritage, which is why it is necessary to find mechanisms to animate this segment of the population.

Realization of the focus group, with the participation of ethnologists, culturologists, geographers, as well as experts in the field of physical culture and sports, made it possible to define the necessary guidelines for the preservation and promotion of old folk sports. The importance of educating the local communities, as well as children and youth, was particularly emphasized. The results confirmed the necessity of conducting education through different levels of schooling and inextricable connection of education with the preservation and affirmation of old sports and games. The problem of attachment of younger generations to modern sports and social networks was highlighted, as well as the need for animation, which, in addition to education, can be achieved through the implementation of certain thematic events ("team building" with the disciplines of old sports, children's gatherings with the organizing of competitions in old children's games etc.), primarily in urban areas. The problem of knowledge transfer and the weak support of the local community are still significant obstacles to the affirmation of old sports and games. It is

important to include old folk sports and games in the school program, not only within the framework of physical education classes but also to connect them with cultural heritage, through the teaching of geography, history, language, fine arts, music, etc.

The results also confirmed that the status of old folk sports and games should be improved by conducting future scientific research and implementing projects with the aim of identifying the social and economic mechanisms of the revival of these sports and creating an assumption about which sports and in which locations can potentially be held. Positive examples from the practice of neighbouring countries (Slovenia, Croatia) in the field of protection and promotion of old folk sports and games should serve as recommendations for future actions. The use of good practices, the exchange of common experiences and the support of networking represent the actions that should be pursued.

ЛИТЕРАТУРА

- Аксић, Н. (2016). Традиционалне друштвене игре и дечије играчке Тимока. У: С. Петровић (ур.), *Духовна и материјална култура становништва Источне Србије и суседних области. Етнокултуролошки зборник* 20, (51–66), Етно-културолошка радионица – Сврљиг. https://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/7376?locale-attribute=sr_RS
- Аксић, Н. (2019). Традиционалне друштвене игре у Србији. *Зборник Филозофског факултета* 19(2), 25–42. <https://doi.org/10.5937/ZRFFP49-21612>
- Аксић, Н. и Васић, О. (2015). Одреднице: *Прстена, Каиша и прстена, Регрутација, Мица, Клиса и пале, Гуце и крмаче, Бацање камена*. Појмовник српске културе. Доступно на: <http://www.etnoinstitut.co.rs/cir/pojmovnik/pojmovnik.php>.
- Бјељац Ж, Терзић, А. и Бранков, Ј. (2013). Сабор трубача у Гучи – социо демографски профил и мотив доласка посетилаца, *Зборник Матице Српске за друштвене науке* 144, 563-576. DOI: 10.2298/ZMSDN1344563B
- Бјељац, Ж., Бранков, Ј. и Ђурчић, Н. (2021). Традиционални спортови и игре као елемент нематеријалног културног наслеђа на простору Србије. *Етноантрополошки проблеми* 16(4), 1257–1283. <http://doi.org/10.21301/eap.v16i4.12>
- Васић, О. (1984). Народне игре и забаве у ужичкој Црној Гори. У: Н. Пантелић (ур.) *Етнографска истраживања у Титовоужичком, Пожешком и Косјерићком крају*, Гласник етнографског музеја, 48, 359–409.
- Васић, О. (1990). Народне игре Ваљевске Колубаре. *Истраживања VI*, 343–387. *Ваљевска Колубара*. Ваљево: Народни музеј Ваљево, „Милић Ракић“ Ваљево и Самоуправна интересна заједница друштвених делатности Ваљево,.
- Веселиновић, Ј. (2019). *Хајдук Станко*. Пчелица.
- Врчевић, В. (1868). *Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју*. Српско учено друштво. <https://books.google.rs/books/about/%D0>
- Ђорђевић, Т.Р. (1907). *Српске народне игре. Књига 1*. Српски етнографски зборник. Српска краљевска академија
- Живановић, Ж. (1970). *Народни вишебој*. НИПУ „Партизан“
- Златковић, Д. (2015). Традиционалне дечије игре пиротског краја и суседних области. *Пиротски зборник* 40, 81–102. <https://doi.org/10.5937/pirotzbor1540081Z>
- Караџић, В.С. (1845). *Српске народне пјесме, књига II*. Штампарија Јерменског манастира.
- Караџић, В.С. (1852). *Српски рјечник*. Штампарија Јерменског манастира.

- Караџић, В.С. (1867). *Живот и обичаји народа српскога*. Наклада Ане удове В.С. Караџића.
- Караџић, В.С. (1870). *Српске народне приповијетке*. Наклада Ане удове В.С. Караџића.
- Караџоски, В. (2015). Детските и младешки игри како дел од културното наследство во Македонија. У: В. Петревска и Ј. Ренкас (ур.), *Балканскиот фолклор како интеркултурен код II*, (343–352), Институт за фолклор „Марко Цепенков“– Скопје, Институт за словенска филологија, Универзитет „Адам Мицкјевич“– Познањ, Скопје – Познањ.
- Касум, Г. (2021). Рвање–српска олимпијска вредност. *Физичка култура* 75(1), 44–55. <https://doi.org/10.5937/fizkul2101042K>
- Мажуранић, И. (1867). *Смрт Смаил аге Ченгића*. Штампарија Николе Стефановића, Београд.
- Марјановић, В. (2002). Традиционалне дечје игре у Војводини од друге половине до краја века (Међуетнички односи у традиционалним дечјим играма Војводине). *Кодови словенских култура*, 7, 147–170, https://www.rastko.rs/projekti/kodovi/kodovi_c.htm
- Марјановић, В. (2005). *Традиционалне дечје игре у Војводини*. Матица Српска.
- Матавуљ, С. (1892). *Бакоња фра Брне*. Српска књижевна задруга.
- Милићевић, М. Ћ. (1894). *Живот Срба сељака*. Државна штампарија Краљевине Србије.
- Новаковић, С. (1893). *Стара српска војска*. Државна штампарија Краљевине Србије.
- Нушић, Б. (1987). *Хајдуци*. Нолит.
- Његош, П.П. (1847). *Горски Вијенац*, Штампарија Јерменског манастира.
- Република Северна Македонија, Управа за заштита на културното наследство (б.д.). *Регистри на културното наследство*, приступљено 2 новембра 2023., <http://uzkn.gov.mk/>
- Сикимић, Љ. (2003). *Дечје игре некад и сад*. Креативни центар.
- Стефановић, А. (1974–1978). Дечије игре у северном Банату. *Рад Војвођанских музеја* 23–24, 77–109.
- Хацић, О. и Бјељац, Ж. (2006). Испитивање фактора који утичу на задовољство туристичким доживљајем туристе-посетиоца у Новом Саду, *Гласник Српског географског друштва*, 86(2), 261–276. <https://doi.org/10.2298/GSGD0602261H>
- Цвијић, Ј. (1922). *Балканско полуострво и Јужнословенске земље*. Српска краљевска академија.
- Шкарић, М. (1939). Живот и обичаји „планинаца“ под Фрушком гором. *Српски етнографски зборник*, 54, 234–244.

- Agisilaos, E. (2012). Cultural Heritage, Tourism and the Environment. *Sustainable Development, Culture, Traditions 1-A/2012*, 70-78. DOI: 10.26341/issn.2241-4002-2012-1a-6
- Anastasovski, I., Aleksovska, L.V., Živković, V., Misovski, A.Z., Nanev, L., & Stojanoska Ivanova, T. (2016). Role of Traditional Games and Sports in Social and Ethnical Inclusion, Integration and Cohesion in the Post-Conflict and Transitional Societies among Children of Elementary Schools. *Research in Physical Education, Sport and Health* 5(2), 19–25.
- Arabnarni, B., Khalilian, F., Kheybari, S. & Ishizaka, A. (2023). Sports complex location selection for traditional games. *Operations Management Research*. <https://doi.org/10.1007/s12063-023-00434-4>
- Bjeljac, Ž. i Ćurčić, N. (06-07 maj, 2017a). *Tradicionalne narodne sportske igre i veštine u Srbiji kao element turističke ponude*. Zbornik radova, Second international scientific conference "Sport, recreation, health", Visoka sportska i zdravstvena škola, Beograd, 36-42. <https://conference.vss.edu.rs/wp-content/uploads/2023/06/CONFERENCE-PROCEEDINGS-ZBORNIK-RADOVA-2017.pdf>
- Bjeljac, Ž., Ćurčić, N., Brankov, J. i Milanović Pešić, A. (2019). Tradicionalne sportske igre u Vojvodini (Srbija) u funkciji diverzifikacije turističkog proizvoda. *Turističko poslovanje* 24, 23–39. <https://doi.org/10.5937/TurPos19240>
- Bjeljac, Ž, Ćurčić, N, & Ivolga A (2017b), Tourismological classification of sporting events, *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić SASA* 67(1), 44-57, doi.org/10.2298/IJGI1701053B
- Bjeljac, Ž., Terzić, A., Brankov, J., & Vujović, S. (2021b). Image of Hajduks and Uskoks and its Role in Formation of Traditional Sports and Games as Intangible Heritage of Ex-Yugoslav Area, *Forum Geographic* 20(2), 224–237. <https://doi.org/10.5775/fg.2021.017.d>
- Bjeljac, Ž., Ćurčić, N. i Brankov, J. (2021c). *Stari narodni sportovi i igre kao novi turistički proizvod Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova petog kongresa geografa Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Geografsko društvo u Federaciji Bosne i Hercegovine, pg. 189-199.
- Bjeljac Ž, Brankov, J., Milanović Pešić, A., & N. Ćurčić. (08-09.septembar, 2021b) *Traditional Sports and Games as an Element of Intangible Cultural Heritage and Potential Tourist Product (Shepherd's Days - Kosjerić, Serbia)*. Book of abstract 3th International scientific conference "The role of traditional sports and games in the development of local communities in the context of sustainable tourism", Sventvinčenat, Croatia, pp. 13-14.
- Brankov, J., Jojić Glavonjić, T., Milanović Pešić, A., Petrović, M.D. & Tretiakova, T.N. (2019a). Residents' Perceptions of Tourism Impact on Community in

- National Parks in Serbia. *European Countryside* 11(1), 124–142. <https://doi.org/10.2478/euco-2019-0008>
- Brankov, J., Penjišević, I., Ćurčić, N. B. & Živanović, B. (2019b). Tourism as a Factor of Regional Development: Community Perceptions and Potential Bank Support in the Kopaonik National Park (Serbia). *Sustainability*, 11:6507. <https://doi.org/10.3390/su11226507>
- Brankov, J., Milanović Pešić, A., Milijašević Joksimović, D., Radovanović, M.M. & Petrović, M.D. (2021). Water Quality Estimation and Population's Attitudes: A Multi-Disciplinary Perspective of Environmental Implications in Tara National Park (Serbia). *Sustainability*, 13:241. <https://doi.org/10.3390/su13010241>
- Brankov, J., Micić, J., Ćalić, J., Kovačević-Majkić, J., Milanović, R. & Telbisz, T. (2022). Stakeholders' Attitudes toward Protected Areas: The Case of Tara National Park (Serbia). *Land*, 11:468. <https://doi.org/10.3390/land11040468>
- Bronikowska, M. & Laurent, J.F. (Eds.) (2015). *Recall: Games of the Past – Sports for Today*. TAFFISA, (PDF) Recall: Games of the Past - Sports for Today (researchgate.net)
- Bronikowska, M. & Groll, M. (2015). Definition, Classification, Preservation and Dissemination of Traditional Sports & Games in Europe. In: M. Bronikowska & J.F. Laurent (Eds.). *Recall: Games of the Past – Sports for Today* (1–10). https://www.researchgate.net/publication/281784618_Definition_Classification_Preservation_and_Dissemination_of_Traditional_Sports_Games_in_Europe
- Brown, E. M., Olson, L. T., Farrelly, M. C., Nonnemaker, J. M., Battles, H., & Hampton, J. (2018). Comparing response rates, costs, and tobacco-related outcomes across phone, mail, and online surveys. *Survey Practice* 11(2), 4406. <http://doi.org/10.29115/SP-2018-0029>
- Ćurčić, N., Mirković Svitlica, A., Brankov, J., Bjeljic, Ž., Pavlović, S., & Jandžiković, B. (2021). The role of rural tourism in strengthening the sustainability of rural areas: The case of Zlakusa village. *Sustainability*, 13(12), 6747. <https://doi.org/10.3390/su13126747>
- Ćurčić, N., Bjeljic, Ž. & Brankov, J. (2022). Rural Olympiads as Promoters of Old Folk Sports and Games. In: M. Borlinič Gaček & M.Rančić Demir (Eds.), *Contemporary Issues in Tourism* (pp. 23–50), University of Maribor, <https://doi.org/10.18690/um.ft.6.2022>
- Ćirković, Z., Jovanović, S. & Kasum, G. (2008). *Narodno i sportsko rvanje*. Fakultet za fizičku kulturu i sport Univerzitet u Beogradu.
- Cvetković, J. (1982). *Stari sportovi u Jugoslaviji*. Olimpijada starih sportova.

- Državna komisija za saradnju sa UNESCO-m Bosne i Hercegovine (b.d.). *Preliminarna lista nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine*. Retrieved October 1, 2023 from <http://unescobih.mcp.gov.ba/>.
- Edwards, K. (2009). Traditional Games of a Timeless Land: Play Cultures in Aboriginal and Torres Strait Islander Communities. *Australian Aboriginal Studies*, 2, 32–43. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.650558226312950>
- Eichberg, H (2012). Folk sports and traditional games in Europe. In: J. Nauriht & C. Parrish (Eds.), *Sports around the World: History, Culture, and Practice* (pp 304–312), ABC Clio. [https://Folk sports and traditional games, Europe — University of Southern Denmark \(sdu.dk\)](https://Folk%20sports%20and%20traditional%20games,%20Europe%20%E2%80%94%20University%20of%20Southern%20Denmark%20(sdu.dk))
- European Commision (2016). A Mapping of Traditional Sports and Games (TSG) in Europe. (p.54). https://www.sporteticitoyennete.com/wp-content/uploads/2017/03/2016_STUDY_MAPPING-ON-TRADITIONAL-SPORTS-AND-GAMES.pdf.
- European Commision (2013). Call for Proposals – eac/s03/13, Preparatory action ‘European Partnership on Sports’ (open call). (p.2). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0020:0021:EN:PDF>.
- Fermo, P., Comite, V. & La Russa, M.F. (2022). The interaction between environmental pollution and cultural heritage: from outdoor to indoor “MetroArcheo2020”. *Environmental Science and Pollution Research* 29, 29382–29384. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19233-8>
- Hörmann, K. (1888–1889). Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini. Zemaljska štamparija.
- Huizinga, J. (1949). *Homo ludens a study of play element in culture*. Routledge & Kegan Paul.
- Irmansyah, J., Lumintuarso, R., Sugiyanto, F.X., Sukoco, P (2020). Children’s social skills through traditional sport games in primary schools. *Cakrawala Pendidikan*, 39(1), 39–53. <http://10.21831/cp.v39i1.28210>
- Iveković, F. & Broz, I. (1901). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Štamparija K. Albrechta.
- Iwamoto, W. (2008). UNESCO and Traditional Sports and Games. *TAFISA/ UNESCO BUSAN APPEAL*, 1, 8–9. http://tafisa.org/sites/default/files/pdf/Busan_Appeal.pdf
- Jaouen, G. (2008). ETSGA, a Network for Traditional Games and Sports An Alternative Way, besides the Sports, Traditional Sport and Games: New Perspectives on Cultural Heritage. *TAFISA/ UNESCO BUSAN APPEAL*, 1, 40–42. http://tafisa.org/sites/default/files/pdf/TAFISAMagazine_1-2008.pdf
- Jović, G. (2018). *Tradicionalna kulturna baština u funkciji turističkog gostoprimstva*. In: S. Vičić (ur.), *Proceedings, Hotelplan 2018*, 452–461, Belgrade, Serbia.

- Kastenholz, E., Eusébio, C., & Carneiro, M. J. (2013). Studying factors influencing repeat visitation of cultural tourists. *Journal of Vacation Marketing* 19(4), 343-358. <https://doi.org/10.1177/1356766713478297>
- Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine Republika Slovenija (2023). *Register of the Intangible Cultural Heritage* on the webpage of the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia. <http://www.nesnovnadediscina.si/en/register-of-intangible-cultural-heritage>
- Kylasov, A.V. (2015). *Ethnosport. The End of Decline*. Sport: Kultur, Veränderung / Sport: Culture, Change. LIT Verlag.
- Kovačić, Ž. (1989). Pastirske stare sportske igre. *Podravski zbornik* 15, 131–132. <https://hrcak.srce.hr/232643>
- Kurelić, N. (1949). Neka fizička vježbanja naših naroda i njihovo tumačenje u narodnoj epskoj poeziji. *Fizička kultura, časopis za teoriju i praksu* 3(1-2), 1–18.
- Kurelić, N. (1953a) Naši narodni sportovi I deo. *Fizička kultura, časopis za teoriju i praksu* 7(1–2), 1–17 .
- Kurelić, N. (1953b) Naši narodni sportovi II deo. *Fizička kultura, časopis za teoriju i praksu* 7(7–8), 337–353.
- Kurelić, N. (1965). Tradicionalne forme fizičke kulture Jugoslovenskih naroda (narodna agonistika individualnih igara). [doktorska disertacija br. 2399/4] Fakultet za fizičku kulturu i sport, Univerzitet u Beogradu.
- Lavega Burgues, P., Bortoleto, M.A.C, Pic, M. (eds) (2021). *Traditional Sporting Games and Play: Enhancing Cultural Diversity, Emotional Well-being, Interpersonal Relationships and Intelligent Decisions*. Lausanne: Frontiers Media SA. doi: 10.3389/978-2-88971-912-9
- Lavega, P. (ed) (2023). *Practical intervention methodology to foster social inclusion through traditional games and sports*. Opportunity: Erasmus+ Sport project. Barcelona: INEFC, University of Lleida, ADISPAZ, University of Coimbra, AGA, HSTIS, IRSIE, ATJSJP, AEJeST. https://www.traditionalsports.org/images/books/Opportunity/Methodology_for_the_Application_of_Traditional_Games_and_Sports_to_Promote_Social_Inclusion.pdf
- Lewinston, D. & Christensen, K. (Eds.) (1999). *Encyclopedia of World Sport from Ancient Times to the Present*. Oxford University Press.
- Lipoński, W. (2003). *World sports encyclopedia*. Oficyna Wydawnicza Atena. <https://archive.org/details/worldsportsencyc0000lipo>
- Martínez-Santos, R., Founaud, M.P., Aracama, A. & Oiarbide, A. (2020). Sports Teaching, Traditional Games, and Understanding in Physical Education: A Tale of Two Stories. *Frontiers in Psychology*, 11:581721. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.581721>

- Masaeli, M., Farsani, N. T., & Mortazavi, M. (2020). A study on tourist demand for Pahlevani and Zoorkhanei rituals as ancient Iranian sport. *Journal of Sport & Tourism* 24(1), 19–29. <https://doi.org/10.1080/14775085.2020.1728364>
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2023). *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*. <https://registar.kulturnadobra.hr/#>
- Panović, M., Stanojević, A., Čikarić, D., & Dišković, N. (2018). *Narodno rovanje in Serbia*. in (eds G.Jaouen, P.Petrov) Traditional wrestling our culture, promoting traditional sports and games –intangible cultural heritage in South East Europe .AGA Verona, Italy, PDF_Book_Traditional_wrestling_our_culture_-_2018.pdf (traditionalsports.org)
- Panović, M., Mihailović, J., & Stanojević, A. (2023). *Традиционални спортови и перспективе за културни туризам и локални развој* in (ed. G.Jaouen) Traditional Wrestling Cultural Tourism And Local Development, (PDF) Traditional Wrestling Cultural Tourism And Local Development (researchgate.net)
- Renson, R. (2009). The come back of traditional sports and games. *Museum International* 43(2), 77–81. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.1991.tb0>
- Saura, S.C. & Zimmermann, A.C. (2021). Traditional Sports and Games: Intercultural Dialog, Sustainability, and Empowerment. *Frontiers in Psychology*, 11:590301. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.590301>
- Sogawa, T. (2006). Ethnic sport its concept and research perspectives. *International journal of Sport and Health Sciences* 4, 96–102. <https://doi.org/10.5432/ijshs.4.96>
- Sulistyaningtyas, R. E. & Fauziah, P. Y. (2019, July 22-24). *The Implementation of Traditional Games for Early Childhood Education*. Proceedings of the 3rd International Conference on Current Issues in Education (ICCIE) 2018, Yogyakarta, Indonesia, 431–435. <https://doi.org/10.2991/iccie-18.2019.75>
- Trajkovic, V., Malinovski, T., Vasileva-Stojanovska, T. & Vasileva, M. (2018). Traditional games in elementary school: Relationships of student's personality traits, motivation and experience with learning outcomes. *PLoS ONE* 13(8): e0202172. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0202172>
- UNESCO (1999). Third International Conference of Ministers and Senior Officials Responsible for Physical Education and Sport (MINEPS III), Punta del Este, Uruguay, 1999; final report; (p.58); Punta del Este, Uruguay, 30 November-3 December 1999. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000119812> приступљено 17.04. 2012
- UNESCO (2003). 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (p.180). Paris, France.

https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf

- UNESCO (2017a). Traditional Sports and Games, challenge for the future. Concept Note on Traditional Sports and Games (p.7). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000252837>
- UNESCO (2017b). Kazan Action Plan (p.26). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000252725>
- UNESCO (2019). *Consultative Meeting of the UNESCO Global Project Creation of an Open Digital Library on Traditional Games*. <https://en.unesco.org/events/consultative-meeting-unesco-global-project-creation-open-digital-library-traditional-games>
- Šiljak, V. (2007). *Istorija sporta*. Univerzitet Braća Karić.
- Vogrinc, B. (2010). *Igrače in igre v šaleški dolini skozi čas*. 1–26. <http://knj-velenje.av-studio.si/>
- Zarei, A., & Ramkissoon, H. (2021). Sport tourists' preferred event attributes and motives: A case of Sepak Takraw, Malaysia. *Journal of Hospitality & Tourism Research* 45(7), 1188–1213. <https://doi.org/10.1177/1096348020913091>
- Zhang, Y. (2011). Cultural tourism products: A case study in the Xi'an City. *UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones*. 1077. <http://dx.doi.org/10.34917/2462753>
- Zieba, M. (2017). Cultural participation of tourists–Evidence from travel habits of Austrian residents. *Tourism Economics* 23(2), 295–315. <https://doi.org/10.1177/1354816616656264>

Интернет извори:

- Боћарски савез Србије (б.д.). *О боћању, упознајте се са настанком и развојем боћања*, приступљено 20 децембра 2023., <https://bocarski-savez-srbije.rs/home/o-bocanju/>
- Градске инфо (2021, 15 Децембар). *Новосадски речник за почетнике*. <https://gradskeinfo.rs/novosadski-recnik-za-pocetnike-2-15-12-2021/>
- Речник српскохрватскога књижевног језика (б.д.). *Речник српскохрватскога књижевног језика*, приступљено 15. јануара 2024., <https://srpskirecnik.com/stranica/5/809>
- Свебор (б.д.). *Вести*, приступљено 28. децембра, 2023., <https://svebor.weebly.com/10421045105710581048.html>
- Banatske šore (b.d.). *Pravila igre*, pristupljeno 10. decembra 2023., <https://banatskesore.com/pravila-igre-2/>

- Banatske šore (2020). Jesenji turnir 2020. godine. <https://banatskesore.com/jesenji-turnir-2020-g/>
- Boćanje (2013, 4 januar). *Pravila boćanja*. <https://boulesbocanje.blogspot.com/>
- ICOMOS (2016, 18 April). *The Heritage of Sport, Events by Countries*. <https://www.icomos.org/en/publications-doc-cen-fr/182-english-categories/what-we-do/focus/5764-18-april-2016-events>
- Pandolo (n.d.). *Pandolo*. Retrieved December 25, 2023 from <https://www.pandolo.si/pandolo/>
- Sport Project (2022, 3 September). *Propact Survey*. <https://sport-project.org/2022/09/03/propact-survey/>
- Škulja Barje (n.d.). *O Škuljanju*. Retrieved January 10, 2024 from <https://www.xn--kulja-barje-fhc.si/o-skuljanju/>
- Traditional Sports (n.d.). *Traditional Sports*. Retrieved October 15, 2023 from <https://www.traditionalsports.org/traditional-sports.html>
- UNESCO (n.d.). *Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices*. Retrieved October 25, 2023 from <https://ich.unesco.org/en/lists>
- UNESCO Intangible Cultural Heritage (n.d.). *Questionnaire on Raising Awareness about Intangible Cultural Heritage*. Retrieved September 20, 2023 from <https://ich.unesco.org/doc/src/01179-EN.doc>

„Посебну вредност истраживања чине, на основу теренских истраживања, секундарних извора информација и метаподатака о конкретним догађајима и манифестацијама, оправдане тврдње аутора да је очување и промовисање традиционалних спортова и игара као спортске праксе и нематеријалног културног наслеђа кључни изазов за будући развој спортских манифестација и широке друштвене заједнице... Значај и допринос рецензираног истраживања, огледа се поред осталог, и у методолошки јасним и научно оправданим намерама аутора да унапреде знање о старим народним спортовима и играма као интегративним вредностима културне баштине, презентацијом резултата спроведених истраживања, како би се ово наслеђе из прошлости сачувало од заборавља.“

*др Славољуб Вујовић, научни саветник
Институт друштвених наука, Београд*

„Историјски осврт је вишезначан, приказан са гледишта не само историје, већ и демографије, географије, књижевности... Евидентна је актуелност по ставовима, закључцима и подацима, уз критички осврт аутора рукописа. Структура је таква да указује на развој теорије и праксе, уз одговарајуће аргументовање. Допринос рукописа је у томе што је овакав приступ теми оригиналан, а идеја аутора да дају допринос у ревитализацији нематеријалне културне баштине која нестаје. Такође треба назначити да рукопис подстиче свест о значају старих народних спортова и образовну улогу ове теме.“

*др Сања Павловић, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет*

„Монографија др Жељка Бјељца и др Јоване Бранков представља оригинално научно дело, написано на основу научне и стручне литературе и сопствених теренских истраживања. У њему је дат детаљан приказ проблематике везане за старе спортове, игре и надметања, са аспекта светског развоја, али и заступљености на регионалном нивоу и у Србији. Резултати до којих се дошло и предлози изнети у рукопису имају теоријски и практични значај за будућу анализу, унапређење и управљање овим корпусом угроженог културног наслеђа а што би могло довести до стварања нових туристичких производа, посебно у руралним подручјима наше земље.“

*др Драго Цвијановић, редовни професор и научни саветник
Факултет за туризам и хотелијерство у Врњачкој Бањи
Универзитета у Крагујевцу*

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

796.035(497.11)(091)

796/799(497.11)(091)

БЈЕЉАЦ, Жељко, 1963-

Стари народни спортови, игре и надметања - очување, преношење знања и презентација / Жељко Бјељак, Јована Бранков. - Београд : САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“, 2024 ([Београд] : Принт плот студио). - 188 стр. : илустр. ; 25 см. - (Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Географски институт “Јован Цвијић” ; књ. 99)

На срп. насл. стр.: Old folk sports, games and competitions – preservation, transmission of knowledge and presentation. - Тираж 50. - Напомене уз текст. - Summary. - Библиографија: стр. 179-187.

ISBN 978-86-80029-83-2

1. Бранков, Јована, 1980- [аутор]

а) Народне спортске игре -- Србија б) Спорт -- Историја -- Србија

COBISS.SR-ID 137465097